

bus receptis, aliquæ quæ vel scriptis vel sine scri-
ptis a majoribus accepissent, in literas relatis, libros
plurimos posteritati reliquerunt. Quibus Caius et
Tertullianus merito sunt adnumerandi, qui plurima

Hactenus illi. Et vero utinam extaret *Index Septi-
mii Tertulliani*, cuius supra fit mentio in fragmento
libri de *Vestibus Aaron*! non dubium quin multorum
præterea scriptorum ejus fieret mentio. An vero
plura scripsit aduersus hæreticos, dubitare me fecit
aliquando, quod de eo scribit *Vincentius Lirinensis*:
« Sciant *Marciones*, *Apelles*, *Prazeas*, *Hermogenes*, *Judæi*,
Gentiles, *Gnostici*, ceterique quorum ille blasphemias
multis ac magnis voluminum suorum molibus, velut
quibusdam fulminibus evertit. » Verum, cum ani-
madverti omissos illi *Valentinianos* et *Quintilliam*,
aliasque numero 25, quorum catalogum recenset lib.
de *Prescript. adv. hæret.*, a cap. 45, usque ad finem;
eosque aduersus quos scripsit libri de *Anima* partem
posteriorem, *Simonem Samaritanum*, *Carpocratem*, *Me-
nandrum* et alios, persussum habeo nihil tale hodie
desiderari. Quare et B. *Optatum Mitevit.*, lib. I *advers.
Parmenianum*, corruptum esse existimo, dum legitur:
« *Marcio*, *Prazeas*, *Sabellius* et ceteri temporibus
suis a *Victorino Pictavensi*, et *Zepherino Urbico*, et
Tertulliano Carthaginensi usque ad Cataphrygas, et ab

A certe et puleerrima ediderunt scripta, quæ sigilla-
tim recensere præsentis instituti non est. Scripta-
tem de *Pudicitia*, etc., et plures alios.

aliis adsertoribus Ecclesiæ catholice superati sunt.)
Sabellius enim multo post tempore hæresin suam ce-
pit, intermedio nempe inter *Novatianos* et *Donatistos*,
quod vel ex ætate *Dionysii Alexandrini* manifestum
fit, qui primus aduersus *Sabellium* scripsit, B. *Gr-
priano* coextaneus, sed junior. Atque adeo aut alijs
alijs hæreticus in locum ejus suppleri debet, ut
certe castigandus sit *Optatus*, *Prazeas*, *Sabellius*,
eo quod *Sabellius* eam hæresin ex parte ressoletum,
cum contendit Patrem, Filium et Spiritum Sanctum
unicam divinitatem *omnipotens*, et hypostasin fuisse. Ge-
terum, ut de iis libris etiam aliquid dicamus qui per-
petrari *Tertulliano* adscribuntur ab *Erasmo*, IX tomus
operum B. *Hieron.*, in primis, cur illi adscribi pos-
sit liber de *vera Circumcisione*, supra diximus in
fragmentis, *Quæst. de Circumcisione*. Multo vero nun
adridet stylus libri *ad amicum agrotum*, et eis
ibi Scripturæ citantur juxta editionem B. *Hieron.*
denique nullum dialogum scripsisse legitur Tertullianus.

FRAGMENTUM.

In quo discreparet a Psychicis Tertullianus montanista.

Auctor libri cui titulus *Prædestinatus*, lib. I, qui
est de *heresis*, n. 26, hæc ad verbum refert:
« Scripsit contra eos (Montanistas seu Cataphrygas)
librum sanctus Soter, papa Urbis, et Apollonius
Ephesiorum antistes. Contra quos scripsit Tertul-
lianus, presbyter carthaginensis. Qui cum omnia
bene et prime et incomparabiliter scriperit, in hoc
solum se reprehensibilem fecit, quod Montanum
defendit, agens contra Soterem, supra dictum Urbis
papam, asserens falsa esse de sanguine infantis,
Trinitatem in unitate deitatis, poenitentiam lapsis,
mysteriis eisdem unum pascha nobiscum. Hoc so-
lum discrepanus, inquit, quod secundas nuptias non
recipimus, et prophetiam Montani de futuro judicio
non recusamus. Objiciunt quidam Tertulliano, quod

animam ex traduce, id est animam dixerit in gen-
ex anima, sicut ex corporibus corpus: quod calo-
lica fides vehementer execratur. »

Verba Tertulliani, quæ modo exscriptissimus, in
operibus ejus quæ exstant non reperiuntur. Hic
concludere licet cum *Dællinger* (*Origin. de Chris-
tian. T. I. c. 27, trad. L. Boré*), ea excerpta
fuisse ex opere quodam nostri auctoris monta-
nistæ jampridem anniiso. At quilibet, nemine ne-
nente, facile videt Tertullianum non fuisse So-
teris Papæ impugnatorem coævum, nec, ut quodam
asseruerunt, Tertullianistas fuisse a S. Pe-
dannatos, siquidem liquido constat, Tertullianus
post triginta prope annos ab obitu Soteris hæresi
Montani amplexatum fuisse. — EBB.

Appendix quinta.

IN LIBROS TERTULLIANI

DE BAPTISMO ET DE POENITENTIA,

ADNOTATIONES R. P. D. CORBINIANI THOMÆ, MONACHI BENEDICTINI, E CONGREGATIONE
S. SPIRITUS IN BAVARIA.

MONITUM.

Domnus Corbinianus Thomas, Augustæ Vindeli-
corum, anno 1694. natus, monachum induit in
imperiali monasterio Elchingensi, anno 1715.

Multos annos in universitate Salisburgensi, magna
doctrinæ fama, mathematicas traxit disciplinas.

D Postea sacre theologie professor cooptatus, m-
nium, sicut prius, sibi conciliavit admiratione.
Dum his rite obœundis muneribus insudaret, plurimi
nihilominus elegantissima doctissimaque opera
versi generis in lucem edidit, quorum catalogus
repræsentat D. Ziegelbauer, in sua Hist. m. II.

Ord. S. Bened., t. II, p. 220; t. IV, p. 263, 304, A
511. Vid. etiam *Biblioth. génér. des écrivains de l'Ord. de S. Benoît*, t. III, p. 154.

Nec his contentus fuit Thomas noster; namque attendens, ut ipse ait, « quod ea (SS. Patrum lectio) clericis praeferim in omnem aetatem summe proficia ac delectabilis... esset, » Tertullianum aggressus est, et librum de *Præscriptionibus*, atque de *Baptismo et Pænitentia* publici juris fecit (Salisbury, 1752, 1755). Sed, « ut (1) afer ejusdem (Tertulliani) stylus velut exusta illius Carthaginis favillis nonnunquam obsitus et obscuratus est, quamquam ii quoque qui euendum carpunt, mire se ab eodem capi nonnunquam ipsi fatentur; ita plereque ejus sententiæ lucem sibi infundi jure postulant: idque eo magis, quod hic auctor vetustissimus, ac ex latini unus sit quem sibi ex reconditissima illa aetate prope integrum vindicavit posteritas, ex quo disciplina illorum temporum, maximeque in ecclesiis africanis, que primam originem suam debent Romanæ, atque adeo ab hac primitus illam acceperant, ad nostram usque notitiam profecta fuit: qua res sane in theologia dogmatica hanc parvi momenti aestimanda est. » Inde annotationes quam plurimæ, quibus Tertulliani tres hos libros adornavit D. Thomas, quasque ad calcem hujus tomii secundi rejecere debuimus, siquidem

(1) *Præfat. ad lib. de Bapt. et Pænit.*

A tardius in nostras manus pervenerunt, ut suo queque loco insererentur. Si quis forte queratur quod notæ illæ « velut spiculo minuta quæque conquirant, » respondet D. Thomas se « non doctis hæc scripsisse, sed docendis »; quibus addit « etiam multo leviora quandoque sat negotii facessere posse. » Aliquot tamen notulas passim omisimus, brevitatis caussa; at, lectoris utilitati simul et voluptati consulentis, intercalarem retinuimus dissertationem ad *Baptismum et Pænitentiam* spectantem, duasque alias de *usu et auctoritate Tertulliani*, breviores tantum ac jejuniores, interdum etiam extra scopum vagantes, utemque licuit, procémio refundendas curavimus.

Cur autem speciatim libros de *Baptismo et de Pænitentia* vulgaverit et adnotaverit D. Thomas noster, ab ipso discimus, in supra dicta præfatione: « Hunc igitur auctorem, inquit, studiosorum manibus inscrere volui, tum ut quis *Baptismi et Pænitentiae* sacramentorum, ad salutem maxime necessariorum, in primitiva Ecclesia ejusque altero mox saeculo, cum traditiones adhuc recentes erant minimeque suspectæ esse poterant, usus fuerit, nonnihil accuratius perspiciant; tum ut antiquorum Patrum scripta non cursim nimisque properanter transmittere, sed iisdem paulo magis immorari, non tamen uni eidemque penitus immori, discant; sic enim illis debita aestimatio, hisque ipsis ingens utilitas voluptasque accedit. » Edd.

ELENCHUS CAPITUM **LIBRI DE BAPTISMO.**

Caput I. Utilitatem et occasionem hujus scriptiorum aperit. II. Increduli simplicitate Baptismi et magnitudine effectus offenduntur, quæ magis admirationi ipsis esse deberent. III. Elementum aquæ jam in mundi primordiis singularē vim et efficaciam animandi insertam fuisse demonstrat. IV. Elementum aquæ præ ceteris, ut ad sanctificandam animam assumeretur, idoneum fuisse ostendit. V. Majori utique jure a Christianis, quam gentilibus, vim expiandi peccata, in aqua constitui docet. VI. In aqua per Baptismum emundatos ad majora Spiritus Sancti dona nos præparari docet. VII. De unctione post Baptismum adhiberi consueta. VIII. De impositione mannum post Baptismum, illiusque significacione. IX. Variis Baptismus figuris in Veteri Testamento præmonstratur, et in Novo confirmatur.	C X. Quomodo Christi Baptismus differat a Baptismo Joannis? XI. Christum non quidem per semet, attamen per Apostolos baptizasse. XII. An Apostoli etiam ipsi, et quo Baptismo abluti fuerint? XIII. De necessitate Baptismi omnibus hominibus inducta. XIV. Quomodo intelligendum sit illud S. Pauli I Cor. c. 1, 17, Non misit me Christus baptizare, etc.? XV. Unum aquæ Baptismum esse, ac proinde iterari non posse. XVI. De Baptismo sanguinis. XVII. De ministro Baptismi, ordinario et extraordinario. XVIII. De subjecto Baptismi. XIX. De tempore Baptismi conferendi. XX. De præparatione ad Baptismum necessaria.

Notæ ad caput primum.

Aquæ nostræ. Vulgaris nimirum ac elementaris, ceu quotidianis nostris usibus ubivis obviæ, et pro Baptismo, ad salutem nostram tam necessario, paratu facilissimæ.

Quia. Prope est ut malum quæ, videlicet aquæ.

Defictis. Non peccati tantum originalis-(unum enim

D idemque id in omnibus est), sed personalium quoque, ut infra cap. V.

Cæcitatibus. Sicut enim cæcitas est quedam mors oculi carnalis, eudem omni suo vigore ac velut vita orbans, sic e contrario per Baptismum animæ oculo, per pec-

catum exexcato, *vissus* restituitur, isque nova gratia **A** *luce* perfunditur, ut adeo de baptizatis illud Apostoli ad Eph. 5, v. 8, vere dici possit: *Eritis aliquando tenebrae, nunc autem LUX in Domino.* Unde facile intelligitur illud Clementis Alex. Lib. I Pædagog. cap. 6, dictum: *Βαπτιζόμενοι φωτίζομεθα, φωτίζομενοι νίκονοιμενοι τελεούμενοι, τελεούμενοι ἀποθνήσκομενοι, i. e. Baptizati illuminamur, illuminati in filios adoptamur, adoptati perficiuntur, perfecti immortales reddimur.* Et mox Baptismum *φάρισμα, illuminationem*, appellat, per quam, *sanctam illam et salutarem lucem intuemur, hoc est, per quam id quod est divinum, perspicimus; sed de hoc fortasse alibi.*

Liberamur. Atque ideo hoc Sacramentum felix esse dixit, quod nos nimirum sic felices reddat.

Digestum. Substantive hic accipitur, ut apud JCTos Digestum *Vetus et Novum*; sic etiam Noster, L. IV adv. Marc. c. 3, Literas *Digesta* vocat, eo quod in illis fidei nostræ Doctrina suo ordine distributa atque *digesta* habeatur.

Cum maxime. Seu quam maxime, ut apud Cie. pro Cluentio et alibi.

Fornantur. Pro informantur, seu pleniori quadam mysteriorum fidei notitia imbuuntur.

Portant. Loquitur de iis qui in fide adhuc rudes sunt, neque rationes, cur credant, dare possunt, ac fontes, ex quibus fidis ipsa profuit et vias traditionum, per quas ad nos veritates credendæ defluxere, ignorant: itaque fidei intentatæ (nondum satis examinatae), attamen probabili (ab aliis, nimirum magistris suis, approbatæ, et re ipsa ejam a cunctis approbandæ), a prima pueritia eidem innutriti, per imperitiam, seu ex defectu plenioris notitiae, simpliciter inherent.

Istic. *Carthagine* nimirum in Africa, ubi Tertullianus haec scribens ageth.

Caiana hæresi. De propudioissima hac hæresi vide Tertullianum nostrum de *Præscript.* cap. XXXIII et XLVII. Illos autem *Caianos*, seu *Caianitas*, inter alios suos errores omnem baptismi vim sustulisse, S. Aug. in L. de Hæresi ad Quodvult. hor. 15, perhibet.

Venenatissima. Virulentissimum reptile, Latinis *vipera*, quasi *vivipara*, appellatum, quod non, aliorum serpentum instar, ova, sed *vivos fatus* excludat: vel, ut Martinius in Lexic. ait, quod *repreta* (namque Veteres *vipre*, pro *vpre*, dixisse ferunt) amet: vel quod *vipariat*, sobole tam laboriosi partus velut pertesa, ac ipsum proin matris uterum, quasi per summam impietatem, erodente: ut adeo Pierius L. XIII. Tit. de *Vipera*, ab Ægyptiorum sacerdotibus filios, adversus matrem conspirantes, per *viperæ hieroglyphicum* denotatos fuisse testetur. Sed et apud Græcos quidam *viperam* idecirco *χιλίου* dictam esse volunt, παρὰ τὸ ζεῦς ἐν ἑαυτῷ τὴν γέννησιν ἔχειν: quod in utero suo *fætum usque ad interitum suum contineat.* At nimis huic veterum eruditatæ experientia, ut jam olim Theophrastus advertit, reclamat. Cæterum textum illum sic quidam, nec male, interpungunt: *vipera, venenatissima doctrina sua*, etc. Denique autem, quam *viperæ nomine* denotat, mox inferius aperie, nomine que suo prodit.

Rapuit. Corripuit, vel ad se, suamque pestilentissimam hæresin, rapuit.

Naturam. Viperarum scilicet.

Fere. Alii *fera*, quod Junio jure displicet. Itaque fere hic pro *plerunque omnino retinendum.*

Aspides. Ασπις, ισπις, Græcis *clypeum* proprio significat. Atque inde Aristophanis Scholiastes *aspides* quoddam serpentum genus dictum putat, διὰ τὸ εἰς καλλιεπόλεων; Ιστορόπον, propterea quod in multis circulos convolvi soleat, haecque sua convolutione orbicularem figuram, qualis tunc communiter *clypeis* erat, induere. Quanta autem veneni vis aspidibus sit, vel solum id documento esse potest, quod Kircherus *Mun. subterr.* L. IX, sect. I, c. 3, de sodalium suorum quoddam refert: « qui cum aspidem in arbore sedentem percuteret, illa vel solo halitu ita percutientem intoxicavit, ut sideratione quoddam hominem toto

triennio immobilem redderet, ex qua et, nullo re medio tali veneno pari, postmodum oculib. illæ ille. Sane etiam Cleopatram morsu aspidis, suam manu pectori admotæ, nec jam amplius proficiens bus *Psyllorum* remedii, interrisse, Snetonus in Augusto c. 17, author est. Non igitur mirum, quod Deut. XXXII, v. 53, *venenum aspidum* insanabile, et Ps. XIII, v. 3, universum de impiis, *Linguis suis dolor agebant, venenum aspidum sub labris eorum, diebant.* De insuperabilis hujus veneni potentia vide quæ reverendiss. noster Calmetus in *Psalm.* XC, v. 45, et Bochartus in *Hierozoito* P. II, L. III, c. 5 et 14, inventum.

Reguli. *Regulus* serpens, Græcis *Bœstæles*; ideo dicitus esse fertur, quod candida in fronte macula, recta regio quodam diadematæ, præfulgeat, vel quod, em admodum parvus sit, immanitate tamen veneni, rebus etiam maximos serpentes vineat, et hominem, si fugerit, solo halitu, quin et si prior ille hunc videbit, vel aspectu enecare soleat. Et haec veterum communis persuasio erat, ut apud *Ælian.* de Hist. anim. L. II, c. 5 et 7, nec minus Plin. H. N. L. VIII, c. 21, videtur est. Certe autem Deus per Jeremiam c. VIII, v. 17, velut maximam plagam Judæis comminatur: *Ecce ego mittam vobis צְבָאֵנִים צְבָאֵנִים* (quod Vulga per *regulos serpentes*, LXX vero per ὄφεις ὀφελοῦσι, serpentes lethiferos, reddunt) *quibus non est incombatio*, seu contra quos nullum magicæ artis carnes proficit.

Ex galli gallinacei, jam annosi, ovo excludi zient. Exhibitum enimvero in quibusdam Museis, ut ipse non semel vidi, *basilici*, bipedes, alati, serpentes cauda insignes, et a forma galli gallinacei non valle, nisi quod implunes sint, alieni: quos tamen ali *rajas* pisces ex minorum genere esse, ac in illam figuram artificiose dolo accommodari solere, affirmat. Certe autem a veteribus, Plinio, *Ælian.*, Solino, etc., non inter *aves*, sed veros *serpentes* referri constat. Denique vero insigniores nostrorum temporum Hædici et Philosophi *Basilicos*, eorumque praecipue natales, ad fabulas amandare non verentur.

Sectantur. In arenosis enim desertis, saxosis montibus, ac maxime in veterum ædificiorum ruinis, præcipue stabulari dicuntur.

Nascimur. Inter Sibyllina oracula circumfertur Sibylæ Erythrea, vel, ut alii malunt, *Cumanæ*, carnes quoddam *acrostichum*, viginti septem versibus comprehensum, cuius initium hoc est:

ΙΧΘΥΣ.

Cum ergo ιχθυς; Græcis *piscem* significet, quidam antiqui PP. Christum ιχθυς, appellaverunt: *In quo nomine* (ait S. Aug. L. XVIII, de C. D. c. 23) *mystice intelligitur Christus, eo quod in hujus mortalius abysso, velut in aquarum profunditate, vivus, hoc est, sine peccato, esse potuerit.*

Licet autem hæc oracula ab antiquis PP. Justin M., *Theophilo Antioch.*, *Athenagora*, *Clem. Alexand.*, *Eusebio*, *Lactantio*, etc., magni habita, aique contra Gentiles, fortium telorum instar, contorta fuerat, attamen ipsis quoque gentilibus, non tantum Celso apud *Orig.* L. V contr. eum., sed et Dionysio Hæcarnass. L. IV Ant. Rom. c. 70, et hinc quidem Terentii Varrois autoritate nixo, illas *Sibyllas acrostichides* mere suppositias esse persuasum erat: quin et longe communior jam criticorum sententia habet, diu post Sibyllas, et quidem circa A. C. 130 sub Hadriani imperio a quodam Christiano, ut nostram Religionem gentilibus commendaret (commodi p̄is fraudibus nec Apostolicam ritatem caruisse ex Euseb. L. III H. E. c. 7, aliisque constat), alias *Sibyllas* nomine processas fuisse. S. Aug. ed. L. XVIII, c. 45, de illis subdubitate visus est, inquietus: *Nisi forte quis dixerit, illas prophetias Christianas finissas de Christo, quæ Sibyllas nomine, et aliorum, proferuntur, etc. Similia cap. 47 habet.*

Nun vero, oppones, *acrostichis* haec, jam ante Christum natum a Cie. l. II de Divin. laudata Chris-

Ord. S. Bened., t. II, p. 220; t. IV, p. 263, 504, A 511. Vid. etiam *Biblioth. génér. des écrivains de l'Ord. de S. Benoît*, t. III, p. 154.

Nec his contentus fuit Thomas noster; namque attendens, ut ipse ait, « quod ea (SS. Patrum lectio) clericis præsentim in omnem ætatem summe proficua ac delectabilis... esset, » Tertullianum aggressus est, et librum de *Præscriptionibus*, atque de *Baptismo et Pœnitentia* publici juris fecit (Salisburgi, 1752, 1753). Sed, « ut (1) afer ejusdem (Tertulliani) stylus velut exusta illius Carthaginis favillis nonnunquam obsitus et obscuratus est, quamquam ii quoque qui eundem carpunt, mire se ab eodem capi nonnunquam ipsi fatentur; ita pleræque ejus sententiae lucem sibi infundi jure postulant: idque eo magis, quod hic auctor vetustissimus, ac ex latinis unus sit quem sibi ex reconditissima illa ætate prope integrum vindicavit posteritas, ex quo disciplina illorum temporum, maximeque in ecclesiis africanis, que primam originem suam debent Romanæ, atque adeo ab hac primitus illam acceperant, ad nostram usque notitiam profecta fuit: que res sane in theologia dogmatica hanc parvi momenti testimanda est. » Inde annotationes quam plurimæ, quibus Tertulliani tres hos libros adornavit D. Thomas, quasque ad calcem hujus tomī secundi rejicere debuimus, siquidem

(1) *Præfat. ad lib. de Bapt. et Pœnit.*

A tardius in nostras manus pervenerunt, ut suo quæque loco insererentur. Si quis forte queratur quod notæ illæ « velut spicula minuta quæque conquirant, » respondet D. Thomas se « non doctis hæc scripsisse, sed docendis »; quibus addit « etiam multo leviora quandoque sat negotii facessere posse. » Aliquot tamè notulas passim omisimus, brevitatis caussa; at, lectoris utilitati simul et voluptati consulentis, intercalare retinuimus dissertationem ad Baptismum et Pœnitentiam spectantem, duasque alias de *usu et auctoritate Tertulliani*, breviores tantum ac jejuniores, interdum etiam extra scopum vagantes, utcumque lieuit, procœmio refundendas curavimus.

Cur autem speciatim libros de *Baptismo et de Pœnitentia* vulgaverit et adnotaverit D. Thomas noster, ab ipso discimus, in supra dicta præfatione: « Hunc igitur auctorem, inquit, studiosorum manibus inserere volui, tum ut quis Baptismi et Pœnitentie sacramentorum, ad salutem maxime necessariorum, in primitiva Ecclesia ejusque altero mox saeculo, cum traditiones adhuc recentes erant minimeque suspectae esse poterant, usus fuerit, nonnihil accuratius perspiciant; tum ut antiquorum Patrum scripta non cursim nimisque properanter transmittere, sed iisdem paulo magis immorari, non tamen uni eidemque penitus immori, discant; sic enim illis debita æstatio, hisque ipsis ingens utilitas voluptasque accedit. » EDD.

ELENCHUS CAPITUM **LIBRI DE BAPTISMO.**

- Caput I. Utilitatem et occasionem hujus scriptiorum aperit.**
- II. Increduli simplicitate Baptismi et magnitudine effectus offenduntur, quæ magis admirationi ipsis esse deberent.**
- III. Elemento aquæ jam in mundi primordiis singularem vim et efficaciam animandi insertam fuisse demonstrat.**
- IV. Elementum aquæ præ ceteris, ut ad sanctificandam animam assumereatur, idoneum fuisse ostendit.**
- V. Majori utique jure a Christianis, quam gentilibus, vim expiandi peccata, in aqua constitui docet.**
- VI. In aqua per Baptismum emundatos ad majora Spiritus Sancti dona nos preparari docet.**
- VII. De unctione post Baptismum adhiberi consueta.**
- VIII. De impositione manuum post Baptismum, illiusque significacione.**
- IX. Variis Baptismus figuris in Veteri Testamento præmonstratur, et in Novo confirmatur.**
- C X. Quomodo Christi Baptismus differat a Baptismo Joannis?**
- XI. Christum non quidem per semet, attamen per Apostolos baptizasse.**
- XII. An Apostoli etiam ipsi, et quo Baptismo abluti fuerint?**
- XIII. De necessitate Baptismi omnibus hominibus inducta.**
- XIV. Quomodo intelligendum sit illud S. Pauli I Cor. c. 1, 17, Non misit me Christus baptizare, etc.?**
- XV. Unum aquæ Baptismum esse, ac proinde iterari non posse.**
- XVI. De Baptismo sanguinis.**
- XVII. De ministro Baptismi, ordinario et extraordinario.**
- XVIII. De subjecto Baptismi.**
- XIX. De tempore Baptismi conferendi.**
- XX. De preparatione ad Baptismum necessaria.**

Notæ ad caput primum.

Aqua nostræ. Vulgaris nimirum ac elementaris, ceu quotidiani nostris usibus ubi vis obvia, et pro Baptismo, ad salutem nostram tam necessario, paratu facilius.

Quia. Prope est ut malum quæ, videlicet aquæ.

Delictis. Non peccati tantum originatis- (unum enim

idemque id in omnibus est), sed personalium quoque, ut infra cap. V.

Cæcitatibus. Sieut enim cæcitas est quedam mors oculi carnalis, eudem omni suo vigore ac velut vita orbans, sic e contrario per Baptismum animæ oculo, per pec-

..... uno habitu negantes, quod toto suggestu profitentur. Et in L. de Cult. Fœm. c. 2: Jam non tentum conficias et elaborata libidinis suggestum recusandum a vobis sciatis, etc. Singulariter vero pro ornatu capitis, et capillorum convolutis cirrhis ponitur, ut est illud Statu, l. I, Sylv.:

..... Celsæ procul aspice frontis honorem,
Suggestumque come.

Nonnunquam etiam pro subministracione accipitur, ut rursus apud Tertull. L. adv. Hermog. c. 16: Si mali auctor est ipse, qui fecit, plane socia materia per substantiam suggestum.

Estrinunt. Indigit autem hic præcipue immanem illum ludorum, vestrum, conviviorum, etc. luxum, qui in quibusdam sc̄ris gentilium adhiberi consueverat.

Potestatem. Enimvero haec Dei attributa sunt, que se invicem maxime commendant, cum in infinita Potentia tanta reluet operum Divinorum simplicitas, in tanta simplicitate infinita Potestas. Sane vero Author naturæ brevissima via, nec multo instrumentorum apparatus uitio, nihil facit frustra, non multiplicat entia sine necessitate, etc., sed suam Potentiam quam paucissimis mediis adstringit; quin et ea ipsa, quæ ad merum ornatum universi condita fuisse videntur, suam tamen simplicitatem habent; neque ipsis etiam ornatus Deus operibus suis plus adhibet, quam necessarium sit ad finem, a Summa Sapientia præfixum, obtinendum. At ferme contraria omnia in humanis eveniunt; nam infirmitatem potentie vel ipse simplicitatis defectus, magnusque instrumentorum apparatus arguit. **Domus** quo amplior ædificanda est, eo majorem congestionem materie, majoremque opificium numerum requirit: at universa haec mundi machina ab Architecto suo sine alieno adjutorio, sine tumultuoso molimine, per unicum **Fiat** condita ex nihilo est. Aurum natura tacitis simplicissimisque viis perficit: **Ars**, inter tot suscepta tentamina, genuinum aurum (nil dicam de adamantibus, etc.) fortassis agre raroque, ant verius nunquam, producere potuit. **Viribus motricibus**, ut vocant, Ars mechanica mirandum in modum, sed non nisi per multiplicatas trochlearia aliasque operosas machinas, et eo majori successus tarditate, succurrit. Quot pharmacia adpellendam gravioris morbi pertinaciam opus est? quot morbi sunt, nulla medicorum arte expugnabiles? Atqui Christus (ut vel haec pauca commemorem) leprosum duabus voculis: **Volo, munda**re (Matth. 8. v. 3), filiam mulieris Chananeæ per unicum **Fiat** (Matth. 9. v. 25), cæcum a nativitate per solam **tuti** inunctionem, et **lotionem** in natatoria Siloe (Joan. 9); sacerdoti Petri felicitantem (Matth. 8. v. 15), duos cæcos (Matth. 20, v. 34), solo attactu, et Centurionis paralyticum etiam **absens** (Matth. 8. v. 13), sanitati, imo Archisynagogi filiam omnino mortuam, **tenens manum pueræ** (Marc. 5. v. 41 et seq.) ipsi vitæ restituit, per media nimirum penitus improportionata.

Mortem. Quis enim humanis viribus et superinfuso lavauro mortuos unquam suscitasse legitur? At vero animam per Baptismum in aqua ubilibet obvia, simplici, etc. a morte peccati ad vitam gratiae resuscitare, id multo simplicius est, ac humana omni infirmitate majoris potentie.

Non creditur. Ea enim homines admirari solemus, quæ captum nostrum exsuperant: igitur haec eo magis credere debemus, quo plus Divinitatis in illis reluet, que et quanto ab humana virtute agendique modo remotiora sunt.

Non credit. Duplex ergo admiratio est. Una orta ex fide, quando de rei existentia, proprietatibus, etc. minime quidem dubitamus, attamen quomodo illa res se habeat, aut causas ejus, ceu captum nostrum superiores, interius nosse ac perspicere volumus, et non valeamus, ut adeo nonnisi eam admirari debeamus. Atque hoc sensu **admiratio** (quod Aristot. aliebū dixit) est **filia ignorantiae**. Altera sine fide est, quando miramur, ab altero id credi, aut prædicari, quod nostram fidem

A superat, eo quod hanc alterius, imo ipsius dei auctorati accommodare rennamus.

Vana, i. e. **inanis**; incredulitas enim omnis et sensibus metiri solet: que ergo exterius **simplicia** apparent, talia quoque interius esse existimat.

Impossibilita. Quæ intus **magnifica** esse, seu **magis effectus** edere dicuntur, quoniam sensibus attingi non possunt, infidelis neque fieri posse credit; etenim Ap. I Cor. II, 14, ait, **animalis homo non percipit ea, que sunt spiritus dei**, **stultitia enim est illi**, et **non potest intelligere**. Sunt igitur rursus tales, qui ex sensibus, sed parum **sensate** judicant.

Penes Deum. Illud utique Christi apud Matth. XIV, 26, inquit: παρὰ ἀσθόνεις τούτο ἀπέβατος, εἰπεῖς πάντα θύεται εἰ. Quæ Vulgatus noster ad verbum reddit: **Apud homines** (id est, in hominum opinione) **impassibile est**: **apud deum autem omnia possibilia sunt**. Fieri autem Tertullianus in suo codice **prædifficilia** legerit, et nimis ratione, qua Cicero illum Platonis in **Timæo** locum: ἀπίστου θεῷ πάντας ἀπέτειν, ita transluit: **Difficile factu est, a diis ortis** (deorum filiis) **fidem non habere**. Et sane quæ **prædifficilia**, seu **valde difficilia** sunt, moraliter, seu in estimatione hominum, **impensibilia** dicere solemus. Hanc autem Tertulliani mentem ea, quæ mox subjiciuntur, manifestant.

Præterentes eum, i. e. **obiter**, ac **velut transversante considerantes**.

Adeversariis, seu **contrariis**.

Causam, i. e. **esse causæ**, seu, si Scholasticorum more loquamur, **virtutem causativam**. Potest quoque accipi pro **causa**, seu **ratione**, quod sit, seu existat, id est, **pro principio**, seu **origine**. Idem modus loquendi etiam apud nostrum in L. de Spect. c. 12, occurrit: **Nec est, quidquid dignitatis nomine administratur, commicet etiam muculus ejus, a quo habet causas**. Quoniam quid vetat, causam hic pro **statu ac conditione** rei accipere; hoc enim sensu etiam Cic. de Fin. uss est: **Morte qui affecti sunt, in eadem causa sunt, quam quam natū; nec minus lib. de Offic. inquit, cum nigliando necabatur, erat in meliore causa, quam si domi senex capitius, etc.**

Provocatur, seu **efficitur**, ac **velut ex statu possibilitate** ad ipsam **existentiam** evocatur. Sensus igitur est, omne opus, statum ac conditionem suam accipere ab eo, a quo progignitur, proindeque efficaciam Baptismi, non ex exteriori apparatu, sed a Sapientia ac Potentia dei, intus ac spiritualiter operante, dimetiendam esse.

Notæ ad caput III.

Reformari. Per aquam reformari dicimus, cum **seruam** gratie Divinæ, per peccatum amissæ, postea in Baptismo recuperamus.

Quid. Pro cur, ut Ovid. in Ep. Oenon. ad Parid.

• • • • • **Quid arenae semina mandas?**

Auctoritas. **Præstantia quædam**, ac **velut insita dignitas**.

Exigenda est. Aliquis tota haec sententia implera videtur, ac propterea cum Junio ita legendum censem: **.... aqua reformari tractamus, quid utique, etc. moruerit officium. Ut opinor, auctoritas, etc.** At quæc interpongendi necessitas? aut cur non potius has rocas ut **opinor** ironice, pro **scilicet**, accipiamus, ut sensus sit: quasi vero DEUS nihil posset, quod supra vires, et exigentiam aquæ, aut alterius creaturæ, esset?

A primordio, ipsius mundi videlicet.

Suggestum, i. e. **ornatum**, seu in suas species evolutionem. **Suggestus**. Vid. Cap. præc. col. 1142. D.

Impoluta. Seu **rudia adhuc et informia**.

Penes Deum. Pro **apud deum** seu in **dei potestate et voluntate**, sita erant, quidnam ex quolibet efficiere vellet; quo ferme sensu idem noster in L. de Patient. c. 1, ait: **Quod maxime bonum, id maxime penes deum**, et aliud id quam qui possidet, dispensat, ut cuique dignatur.

Quiescebant. Velut **inertia** adhuc, nullaque agens facultate prædicta.

Inquit. Moyses nimis. Genes. I, v. 4.

Invisibilis. Hebr. viii, in Vulgata **inanis**, Aquila et

ἀέρας, inanitas: Symmacho ἀερός, otiosum ac iners: Theodotioni οὐρανός, vacuum; LXX vero per ἄερας, invisa, seu invisibilis (meris utpote tenebris adhuc involuta) transferunt: prout idem noster Vulgatus locum quem dant *Sap.* II, 18, ita reddidit: *Creavit orbum terrarum ex materia invisa*, ubi Græcus: ἐξ ὀμφέρου διῆς, et *informi materia*, habet.

Incomposita. Hebraicum vocem בְּרֵית Vulgata nostra per *racna*: Aquila et Theodot. per ὁὐράνιον, nihil: Symmachus per ἀδιάπεπτον, indiscretum seu confusum; LXX per ἀστακεύεστες, imparata, inelaborata, *incomposita*, seu confusa, redditur.

Abyssum, Hebraicum בָּשָׂתָן Græcis omnibus ἀερός, nimirum, ut Eustachius hoc nomen interpretatur, *aqua nūnia infinitum habens profundum*, seu fundo carens, vel, ut Corn. a Lsp. exponit, *moles aquarum tunc terram omnem operientium*, et demum Reverendiss. Calmeto nostro *aquarum materia*, *terræ adhuc immixta*, seu limus, est.

Spiritus Dei. Quis vero hic בְּרֵית נַחַל, SPIRITUS DEI? Non parva haec difficultas triplicem præcipue opinionem peperit.

Prima tenet, intelligendum hic esse ventum, seu aerem super aquas vehementius commotum. Ita sentit Severianus, Gabalensis Ep. Sæc. IV Scriptor, quem Theodoretus *Interrog. VIII.*, in *Gen.* disertus expónit: *Verius putaverim, quod hic aerem vocet spiritum; nam cum dixisset, DEUM creasse CÆLUM* (scilicet *Emipyreum*, ab IGNE, qui Græcis est ἔστι, appellatum) *et TERRAM, et Aquarum meminisset sub nomine ADVSSI, necessario AERIS mentionem fecit*, etc. Neque haec sententia a SS. Basilio, Ambrosio, Augustino, etc. improbatur. Sane autem constat, quod Hebrei, quorum lingua superlativis destituitur, inter alia ad eosdem exprimendos adminicula non raro nomen quoddam dei proprium adhibere soleant, ut *Gen. XXXV, 5. בְּרֵית מֶלֶךְ TERROR DEI* (id est maximus, ac velut a deo ipso immissus) *invatis omnes*. Sic *Psal. XXXV, 7*, habetur: *Justitia tua בְּרֵית כָּסֵף SIGUT MONTES DEI*, i. e. montes altissimi. Et *Psal. LXXXIX, 11*: *Operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus לְנָרָאCEDROS DEI*, inaxe nimirum sublimes ac proceras. Accedit quod iisdem, quibus Moyses *Gen. I, 2*, etiam Isaia *XL, 7*, vocibus utitur: *Exsiccatus est fons*, quia בְּרֵית נַחַל SPIRITUS DOMINI sufflavit in eo: quod palam est de vento intelligendum esse.

Secunda sententia multorum est, qui perspiritum illum, teste S. Aug. de *Gen. ad lit. imp. c. 4*, intelligunt *VITALEM CREATORUM*, qua universus visibilis mundus, atque omnia corpore continentur. et moventur, etc., aut, ut S. Joan. Chrysost. *Hom. III in Gen.* affirmit, quod adfuerit efficax quædam et *VITALIS OPERATIO AQUIS* (scilicet occulta ipsis impressa fœcunditas ad progenerandas viventes creature, pisces nempe ac volucres *Gen. I, 21*), et non fuerit simpliciter aqua stans, et immobilia, sed mobilis, et *VITALEM* quædam vim habens.

Tertia opinio de *SPIRITO SANCTO* exponit: in quam me adgit longe major SS. Patrum numerus. Verius est (ait S. Basil. *Hom. II in Hexaem.*), et a majoribus nostris probatum, quod spiritus ille *SPIRITUS DEI SANCTUS* dictus est, etc. Et S. Ambr. *L. I in Hex. c. 8*, inquit: *Nos cum sanctorum et fidelium sententia congruentes, Spiritum S. accipimus*, etc. Nec minus S. Hier. de *Trad. Hebr. in Gen.* affirmit, non de spiritu mundi dici, sed de Spiritu S. qui et Vivificator omnium a principio dicitur. Atque idipsum in *Ep. ad Ocean.* confirmat, inquiens: *Incompositam et invisibilem materiam abyssorum magnitudine et deformibus tenebris opprimebat: solus Spiritus DEI in aurigæ modum super aquas ferebatur, et uscentem mundum in figura Baptismi parturiebat*. Quid vero S. Augustinus? Praecclare et hic in *L. XIII Conf. c. 3*, mentem suam aperit: *Tenebam, inquiens, jam PATREM in Dei nomine, qui fecit haec (caelum et terram) et FILIUM in Principii nomine, in quo fecit haec: et TRINITATEM quarebamus, quarebamus in*

A eloquis Scripturarum ejus: et ecce SPIRITUS tuus superferebatur super aquas, etc. Unde non mirum, quod ex tanto consensu Patrum hanc quoque sententiam adoptaverit Ecclesia in Benedictione Fontis Baptismalis ita canens: *DEUS, cuius Spiritus super aquas inter ipsa mundi primordia ferebatur, ut jani tunc virtutem sanctificationis aquarum natura conciperet*, etc.

Sed quid vetat, tres has opiniones quasi in unam compingere? Dicamus igitur, per *SPIRITUM DEI* impribus intelligi ventum, seu aërem elementarem, et hunc singulari virtute dei commotum, perfluendo aquas, his velut incorporatum fuisse, sive eas ad progeneranda viventia fœcundasse, et Spiritum Sanctum sub hoc aere invisibiliter latenter, easdem aquas virtute, per Baptismum olim animam sanctificandi quodammodo iniuniasse.

Ferebatur. Hebraicum בְּרֵית quod LXX per ἐπειρπτον, superferebatur, exponunt, arcenioris nominis significationis apud Hebreos esse dicitur. Enimvero S. Basilius in *Hexaem. c. 1*, Syri cuiusdam interpretis (quem communiter putant fuisse S. Ephrem, Basili insigne amicum) testimonium adducens, sic profatur: *Illud itaque ἐπειρπτον, SUPERFEREBATUR, ait (Syrus ille), interpretatur pro συνιδωταῖς, CONFOVEBAT secundum similitudinem ἐγωγῆσαις ANIMABAT secundum similitudinem ἐπειρπτον δρυθος, OVIS INCUBANTIS GALLINÆ, et vitalem quamdam virtutem immittentis τοὺς ὄντες οἰκοδομοῦσαι, CONCALEFACTIS, nimirum ovis illis. Consonat Diidorus Tars. in præfatum Genes. loc. ita disserens: Vult enim Hebraica dictio (הברית) verbo ἐπειρπτον respondens, significare, quod, sicut gallinae ovis incubat, alii suis ea tanquam animanda molliter contingens, sic etiam Spiritus aquis superferebatur, eas vitali colore imbuens. Atque hoc ipsum S. Hieron. in *Ep. ad Ocean.* et *L. de Trad. Hebr.* nec minus S. Ambr. *L. I. in Hexaem. c. 8*, confirmant, ut apud Natal. Alex. *T. I. Et. M. I. Diss. I. Art. 2. Prop. 2.* diffusus videre est. Et denique adhuc subtilius id S. Aug. de *Gen.* ad *Lit. c. 4*. explicat: *Sicut superfertur voluntas artificis ligno, etc.. vel etiam ipsis membris corporis sui, que ad operandum mouet. Atque ita etiam individuus Augustini seclator S. Thomas. I. p. q. 66. a. 1. exponit.**

Substantia. Subaudi sit.

Dignationem, pro dignitatem.

Sedes. Igitur Tertullianus jam Patribus illis, de quibus supra: *Spiritus Dei*, faciem prætulit, non minus *L. IV adv. Marc. XXVI*, eandem sententiam insinuans: quanquam si verum dicere velimus, parum constanter; nam *L. adv. Hermog. c. 32*, in illud *Amos IV, 15* (ut quidem LXX legunt) στριβῶν βροτῆς, qui solidat tonitrum, zai κτίσασ πτυνηα, et condit spiritum, etc., ita disserit: *Eum spiritum conditum ostendit, qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, liberator, et adstator, et animator Universitatis, non, ut quidam putant, ipsum DEI significari SPIRITUM (neque enim aqua Dominum sustinere sufficienter); sed eum spiritum dicit, de quo etiam venti consistunt, etc.* Aut igitur prioris sue sententiae immemor haec scriptis, aut in gratiam Montani sui (tunc enim huic jam se, cheu! plene addixerat) qui ipsem sete Spiritum S. sacrilege jactasse quorundam relatione perhibetur, imo et ab ipsis Tertull. in *L. de Monog. c. 1*, compellatione *Paracleti* salutatur, veterem suam sententiam fortasse expunxit.

Liquor. Liquidum aeris elementum.

Semper. Inde jam a primordio creationis sue.

Læta. Opponitur tristis abyssus.

Simplex. Uniformis per omnia substantia.

Subjiciebat. In quo Spiritus S. aurigæ in modum super aquas veheretur, ut S. Hier. in *Ep. 83 ad Ocean.* explicat. Vide supra.

Modulatricibus. Modulari est rem concinne, ad certum modum, seu elegantiores modulum ac mensuram disponere. Unde modulatrices aquæ hic vocantur, quo-

niam ex ipsis, velut modulantibus, ac prescriptis modulos cuilibet rerum speciei præbentibus, Universum hoc digestum aque coquidistum fuit.

Deo constituit. Alii a deo constituit. Quanquam non est, quod ordinariam lectionem omnino damnum. Nam et ne Graeca pharsi, pro per deum: constituit vero pro firmiter stetit, aut potius pro constitutum est, intelligi potest.

In medietate distinctis, seu in medio per hoc ipsum firmamentum separatis. Ita enim Gen. I, 6 et 7, sacer textus inquit: Fiat firmamentum *בָּטָן בְּצִים* IN MEDIO AQUARUM ET FIAT DIVISIO, vel, ut Vulg. nos ter habet, dividat aquas ab aquis. Et fecit deus firmamentum, divisitque aquas, etc. Gen. I, 6 et 7.

Suspenderet. in centro Universi nimirum; namque inibi deus appendit tribus digitis molem terræ. Is. XL, 12.

Habili, ad recipiendas ejusmodi figuræ tractabili, seu idonea.

Succida, pro succulenta, ut idem Varr. L. II, c. 11, ait: A sudore ovium recens lana tonsa succida appellata est.

Limo. Graeca pharsi pro in limum, in quem terra ex superstite humore aquo emollita fuerat.

Aut gratia. Ut Cic. L. II, Ep. 3. ad Quint ait: Cætera quæ sunt in rebus nostris hujusmodi, plena dignitatis et gratiarum, id est, venustatis.

Ingenia. Ingenium de inanimatis quoque rebus, saltem improprie, dicitur, pro vi iisdem innata, seu iatus genita, quam alias quoque indolem dicere sollemus. Ego autem pro ingenia legendum ingenita i. e. ingenerata, suspicor.

Instrumentum, ad infinitos prope usus et effectus.

Parere, pro appare, ut in L. de Spec. c. 8, idem Noster: Ante has tres Aræ trinitis diis parent. Vid. et L. I ad Marc. c. 15, et alibi.

Eternam. Ex contextu vehementer suspi cor ternam legendum esse. Quanquam aeternam tolerari posse existimem, ut sensus sit: ex enjus velut mutua vita aeterna dependet, etc., cum vix sanctificandi vel in ipso sui primordio quodammodo consequentia sit, ut supra dictum fuit, partimque Cap. seq. amplius exponetur. Cæterum vero Aquam quoddam Vitæ aeternæ symbolum esse, Christus ipse mulier Samaritanæ Jo. IV, 10, etc. ac præsertim v. 14, præmonstravit, inquit: *Aqua, quam dabo ei, fieri in eo fons aquæ salientis in vitam aeternam.*

In cœlesti, i. e. per aliiquid cœlestis, scilicet Sacramentum Baptismi, cœum medium ad salutem nostram, quam in cœlis denique adipiscimur, summe necessarium.

Notæ ad caput IV.

Ipsa habitu, seu, per illam, quam mox post sui creationem in se receptam habebat, initialem quamdam vim sanctificandi.

Super aquas. Ut Cap. præc. Not. Spiritus et ferebatur. Reformaturum. Ib. Not. Reformari.

Mutabatur. Sic etiam Exod. III, 2, mons Horeb, in quo apparuit Dominus Moysi in flamma ignis de medio rubi, ex præsencia dei singulari quondam sanctitate contrahebat, atque ideo ad illum deus: *Solee,* inquit, *calceauentum de pedibus tuis;* locus enim, in quo stas, TERRA SANCTA est. Ib. v. 5. Simile exemplum occurrit Jos. III, 5, et alibi plura.

Rapiat. Contrahat, velut vi quadam ad se rapiens.

Insidere faciem. Hellenismus est; sic enim Graeci diceret: εἰδόντες ταῦτα ἐχαρτίζονται πρὶς ζεῖν, cum Latinus, facile penetrantem et insidente.

Subtilitatem. Similitudine quadam corporali, et ad sensus accommodata uiri videtur, de oleis quibusdam

A ac tinturis, solidissimas etiam substantias penetras-tibus. Quomodo autem substantia, aut qualitas spiritalis, in subjecto corporeo recipiat, id enim Philosophis multo difficultius explicatu est.

Concepit, pro incepit fortasse: aut sensus est: na-sanctificandi concepit, i. e. in se recepit.

Ex ea parte qua, i. e. in tantum, in quantum gen-quidem, etc.

In specie. Fors legendum in speciem.

Dituvatur. Quidam Codices deluviantur habent; verses enim detinere pro cluere, et apud Festum deluvium pa-dituvio dicebant.

In Tiberi. Romæ nimirum, quam utique per Tiberim, flumen huic Urbi interfluum, designat. Petrusque Romæ suisse illuc cum Paulo passum, Tertullianus non hoc duntaxat, sed aliis quoque locis, centrum penitus indubitatam supponit. Sic enim L. IV ad More. c. 5, ait: *Videmus, quid etiam Romani & proximo sonent, quibus Evangelium et Petrus et Pa-lus, sanguine suo signatum reliquerunt.* Ille genio sunt, quæ in L. de Prescript., cap. 56, habet: *Sed et Romanorum Ecclesia Clementem a Petro (ubina vero nisi Roma? nam Clemens Romanus ortu fuerit, nec Roma, nisi jam Romanorum Episcopus, et a Trajanō in exilium actus, discesserat) ordinatum est.* Rursus autem in Scorp. c. 15, ita loquitur: *Oriente fidem Romæ primus Nero cruentavit. Tunc Petrus & altero cingitur, cum cruci adstringitur: tunc Paulus virtutis Romæ consequitur nativitatem, cum illic martyris renascitur generositate.* Igitur jam sub initium aet. III, huc in Carthaginensi Ecclesia, quin et per totam late Africam, invalerat traditio, nemine, ne haereticorum quidem, quos tam acriter, et ubilibet, insectatus fuerat Tertullianus, eamdem quidem convellere auso.

Sed neque ita seclusa a Romanis erat Carthago, ut nonnisi tardius, ac incerto rumore, res paulo magis insignes, noviterque gestas, ultra citroque perfici opus fuerit; nam et a Julio Cæsare traducta illoc integræ Romanorum civium colonia, et ab Augusto successore ipsa Africa Senatus potestati tradita, et ei Provincia romana per annuos Proconsules deinceps administrata, et ab Italibz navibus ob frumenta pro quotidiana exportationem (Africam enim Italia horreum illis temporibus audiisse, ex Tacito l. III Hist., cap. 48, ac plerisque tum Græcis, tum Latinis rerum Romanarum Scriptoribus nimis quam nota est) tum aliorum mercimoniorum causa perpetuo frequentata fuerat. Oro igitur, ostestorque, quo Authorē non Carthago tantum, sed tota Africa, sit tantum, tamque constans mendacium alliniri possuisset, aut quomodo veritatis ipsius, per immenses occasiones melius explorandæ, tam incuria esse pe-tuisse, ut non saltem Tertullianus, alias in Romanam Ecclesiam, præscriptum postquam ad Montanum suum, impius desertor, transfiguratus, convitiorum minime parcus, traditioni illi mendacem suam larvam de-traxisset, non utique cessaturus, Romano Genuane imposturam oljicere, si in ejus saltem suspicio-neum unquam perductus fuisset? Aut annon ipsi Proconsules, ne imprimis, qui, teste Tacito, Hist. I, cap. 7, ultimis Neronis temporibus Africæ præserat, Clodius Mater, aut qui eum consecuti sunt, Vipius Apronianus, Vigilius Saturninus, etc., et maxime Scapula, ad quem Africæ Ecclesia persecutor, Tertullianus tam animose pro Christianis scripta, traditionem his tam gloriósam, et ad eosdem in sua fide confirmandos tam validam, deprehensa habuit evellere dubitassent? Ac deinde si Petrus alibi, a solus Apostolorum tam obscuro in loco martyris subiisse credendum est, ut ne quidem rumor illius et Tertullianum, aut quemvis ante vel postea alium, sci Carthaginæ, seu Rome, aut ubilibet denum versetem pertigerit? Aut denique Ecclesia Romana sit tam ignota: originis est, ut cum cæterarum prop̄ omnium et longe ignobiliorum, primi fundatores et

probabili saltem notitia designentur, in Romanae autem illius ortu assignando tota antiquitas decepta fuerit?

Itaque haec Carthaginensis Ecclesiae traditio non temere illic exorta, aut subdole conficta, sed ab iis omnibus qui Petrum Romae viderant, prædicantem audierant, martyrio ejusdem oculati testes interfuerant, ad posteros propagata, Carthagini indeque reliquis africanis Ecclesiis, una cum Evangelio, quod haec a Romana Ecclesia, ut S. Aug. in Ep. 162 testator, accepérant, illata fuisse, indubitate credi debet, tam fortiter per omnes ubivis terrarum Ecclesiis stabilita, ut contra tot testimonia, et publicorum monumentorum, lapidum, templorum, etc., fidem nunquam deinceps vacillare potuerit.

Vides ergo, vel solum hoc Tertulliani testimonium (nil enim jam dicam de aliorum antiquissimorum Patrum, et partim quoque ipsi Petro coævorum, accedente prorsus unanimi consensu) ad traditionem hanc ipsis a suis fontibus accersendam, et sectariorum audaciam, qua rem tam apertam, et cui ne alias quidem hereticorum aut schismaticorum ullus ante XVI Ecclesiæ Sec. vel minimum contradicere ausus est, in controversiam jam pertrahunt frangendam. Nimirum moderni denum nostri tam nasuti, aut naturali potius sunt, ut, que veteres omnes subofacere non potuerant, ipsi jam odori invipient. Atque si mihi quidem contra hos tales pluribus agere collibitum, aut opere pretium esset, eos etiam, qui, ut a nostris sacris maxime alieni, ita apud illos alias maxima autoritate sunt, Pearsonium, Grotium, Usserium, Chamierium, Blondellum, Petrum Molineum, aliquo, quorum vel solis nominibus paucenli aliis, et nuper natu, facile opprimi possent, longo agmine adducerem. Nunc ex illis vel duos, Samuelen Basnagium, et Guil. Caveum, attulisse sufficiat: quorum prior, licet in Annal. suis Politico-Ecclesiæ, ad an. 42, n. 8, pertinaciter neget, Petrum Romæ Episcopum fuisse, attamen Romæ fuisse, ad A. C. 64, num. 9, in hac verba inconcussè affirmat: « Nulla unquam traditio fuit, qua: majore testimoniis numero cingatur; ut de Petri in Urbem adventu dubitari non possit, quin omnia historiæ monumenta convellantur. » Alter vero in Script. Ecclesiasticæ, Historia Litteraria, p. 5, ita ait: Petrum Romæ fuisse, sedesque in ea aliquamdiuin tenuisse, cum toto antiquitatis casto intrepide affirmamus. Postquam deinde testes produxisset omni exceptione maiores, et ex ultima antiquitate petitos, S. Ignatium Antiochenum, ipsius S. Petri discipulum, Papiam Hieropolit., Ireneum, S. Polycarpi, Viri Apostolici, discipulum, Dionysium Corinthium, Tertullianum, Cainum, presbyterum Romanum, et Origenem laudasset, ita pergit: « Post tota veneranda nomina, tam clara primæ vestustatis monumenta, quis rem, tam perspicue, tam constanter traditam, in dubium revocabit? Certe si tam densa testimoniis nubes, tam concors veterum sententia, pro cuiusvis ingenii pruritus sit vellicanda, actum erit penitus de primorum Saeculorum memoria, nec eni quam ultra suam etatem sapere licebit. » Ita nimirum quidam ex heterodoxis nostris, cum propria sua judicia ubilibet pro veritate obtrudant, cum tot contumeliosas contra Religionem nostram fabulas undique corradant, partim ipsi quoque excoigit; fidem sibi dari illicio postulant, quibus neque tota antiquitas par est, ad fidem ab illis mutuo impetrandum. Verum cum hactenus ferme extra instituti nostri limites abrepti fuerimus, si quis insuper plura desideret, apud Calmetum nostrum in Diss. peculiari de itinere Romano S. Petri abunde inveniet.

Philippos, qui communius creditur non Apostolus, sed unus ex septem primis Diaconis, Act. 6, v. 5, electis, fuisse.

Fortuita, i. e. fortuito oblata.

Retulit. Haec utique sententia ironiani sapit. Ceterum non hic Tertullianus Baptismum a Petro collatum cum Baptismo Joannis, qui prioris duntaxat prævia

A quedam figura, et quasi *præcursio* fuerat, penitus exequare (manifestam enim, neque unicam, inter utrumque illum differentiam infra cap. 10, ponit); sed id duntaxat confirmare voluit, quamcumque aquam, per orbem hunc nostrum diffusam, utpote cum primigenia illa prorsus eamdem, neque a Spiritu Sancto jam nunc adaptatam fuisse, ad salutem hominibus quocumque demum modo conferendam: eti utique negandum non sit, Baptismum nostrum, utpote Sacramentum a Christo ipso institutum, longe efficacioris virtutis fuisse, quam *Baptismum Joannis*, qui non per se conferebat remissionem peccatorum, sed solum ad actus poenitentiae, per quos illa fiebat remissio, excitabat: qua de re Interpretes ac Theologi nostri passim videbant, nosque suo loco uberioris confirmabimus.

Prærogativa. Participantes nimirum, velut per transfigurationem, privilegium illud, et aque illius priuative indolem.

Sac. sanctificationis, seu *occultam* illam, ac *spiritualem* virtutem sanctificandi animam.

Invoco Deo. Quæ *invocatio* fit in *benedictione fontis baptismalis*: quem ritum jam Tertulliani temporibus adhibuit fuisse, et verisimiliter ab ipsis Apostolis descendisse, vel ex solo hoc loco satis colligitur.

Aquis superest, seu *super aquas est*, iisque velut supernata.

Combribit. An haec virtus sit vere *realis* ac *physica* a Spiritu S. aquis impressa, et *physice* causans gratiam baptismalem, an *moralis* duntaxat, in Tr. de Baptismo vehementer disputant Scholastici.

Ad simplicem actum, pro *simplici actu*, *ablutionis* videlicet.

Vice sordium, i. e. *instar*; vel *loco sordium*.

In spiritu, seu *in anima*; peccatum enim sola voluntate perpetratur, et in anima *maculam spiritualem*, que Scholastici peccatum *habitudo* dici solet, relinquit.

Reatum. Evidem nullam *caro*, seu *corpus*, culpam proprie dictam contrahit, neque *fomes* ille, quo *caro* concepit adversus *spiritum* (ad Gal. 5, v. 17) peccati, nisi impropre dicti, rationem habet; quia tamen, ut rursus in scholis loquuntur, *actiones sunt suppositorum*, ac proinde non sola *anima*, sed totus *homo*, seu ipsum *suppositum*, ex *corpo* et *anima* constans, in *carne*, ac per *carinem* peccat, inde etiam, propter intimam animæ cum *corpo* unionem nimirum, tum *culpæ*, tum *pœnae* reatus quodammodo ad ipsum *corpus*, seu *carnem*, protrudit, adeo ut non quidem *corpus* per se, et propter se, sed *anima* in *corpo*, et per *corpus*, itaque totus *homo*, qui peccavit, puniatur.

Ob ministerium. Igitur antea dicta præcipue vera sunt in *peccatis carnalibus*, seu que *carnem*, eaque quomodolibet demum concurrente, perficiuntur.

Medicatio quod aquis, i. e. *virtute medicu imbutis*, ut in naturalibus sunt *thermæ*, et *acidulæ*. Alias etiam, sed rarius, pro *venenatis sumi* solet, ut Suetonius *Claudium imp. boleto medicato* et vivis sublatum esse referi, et Silius L. VI, tela *medicata veneno canit*.

Interventum. Attudit ad *Piscinam probaticam*, de qua Joan. 5, et Noster cap. seq. apertius.

Diluitur, scilicet propter eam culpam quam per *corpus*, et *corporales* ac *sensibiles voluptates*, incurrit.

Mundatur. Ab ea videlicet macula, quam *in anima*, sibi intime innixa, contraxit.

Notas ad caput V.

Spiritualium, i. e. *destituta omni intellectu*, etc., et nonnisi *carnalia sapientes*. Fors haec sententia ita interpungi posset: *extranea ab omni intellectu, spiritualium potestate, seu virtutem, eadem efficacia, etc.*

Subministrant, seu *attribuunt*.

Viduis, i. e. *inanibus*, ac omni ejusmodi virtute destitutis.

Initiantur, *Initiare*, verbum in sacris præcipue usitatum, est *consecrare*, seu *sacris imbuerere*, aut potius ad eadem idoneum reddere. « Erant (inquit Caſaubon. in Athenæi l. VI, c. 15) quidam gradus in participatione mysteriorum observandi. Prima

omnium fuit ἡ καθάρσις (purificatio quædam, per A certas nimirum ablutiones facienda) deinde sequentur mysteria parva, quibus instituuntur et præparantur ad majora; postremus erat actus Mysteriorum majorum, et illa, qua dicebantur ἐνοττεῖς, scilicet inspectio secretiorum quorundam sacrorum, ad quæ initiati nonnisi exacto anno admittebantur, ut Plutarch. in *l. de defect. orat.* perhibet.

Hactenus autem dicta egregie confirmat Clem. Alexandr. *l. V. Strom.*, ita disserens: Non abs re ergo in mysteriis quoque, quæ sunt apud Græcos, primum locum tenent τὰ καθάρσια (purifications, seu lustrations) sicut etiam apud Barbaros τὸ λουτρό, Lavacrum. Post hæc autem sunt μερὶς μωσαῖα (parva mysteria (quæ habent aliquod fundamentum doctrinæ, et προπαρασκευῆς, preparationis, seu initiationis) futuorum, etc. Et *Strom.*, *l. VII.*, inquit: Ante mysteriorum quoque, seu sacramentorum, traditionem oportere καθάρσιον τοιοῦ προσάργεντος μηλιού τὸ θειούσιν, expiations, seu purifications, quædam adhibere iis, qui sunt initiandi, mysteriis, etc. Cicero autem in *ll. de LL.* ait: mysteria illa appellari initia. Imo et apud nos Christianos dici vulgo solet, SS. Ordinibus aliquem initiare, et prima tonsura quædam ad eosdem initia appellatur.

Isidis alicuius. Io, Inachi filia, post Epaphi, sui e Jove filii, partum, agente Junone zelotypa, in vacançam conversa, et, postquam humanam formam recuperasset, Apidi, Ægyptiorum Regi, sub novo *Isidis* nomine nupta, ob maxima beneficia huic genti impensa, post mortem, una cum marito, ab Ægyptiis in decorum numerum adscita fuit. Nonnulli credunt, perfabulosam hanc deam (quod *Isis* Cimbria lingua EST, EST, significet), infinitam DEI SAPIENTIAM adumbratau fuisse, que Proverb. 8, v. 14, de se inquit: Meum EST consilium et æquitas, mea EST prudenteria, mea EST fortitudo. Certe autem in *Isidis* templo sequentem olim inscriptionem repertam fuisse, Plutarchus in *l. de Osiride et Iside* commenmorat:

Ἐγὼ δέ τις μῆν τῷ τερψίᾳ καὶ ὁν τοῦτον.

Ego sum OMNÉ quod FUIT, et quod EST, et quod ERIT.

Alii credunt, sub *Iside Terram*, aut *Luum*, aut *Caniculae* sidus (eo quod ad hujus exortum *Nilus* Ægyptum inundare soleat), aut *Cererem*, aut *Minervam*, aut aliam ex deastris aliquam, latere; quidam vero apud illustrissimum et eruditissimum. Huctum, Ep. Albrincinensem, in *Demonstr. Evang.*, *Prop. IV.*, cap. 10, num. 1. Nulla jam sexus ratione habita, cum *Osiride*, *Astarte*, *Saturno*, *Cybele*, etc., penitus confundunt. Quid autem quod idem Huetius *Moysen* in *Osiridem*, conjugem ejus *Sephoram*, imo et sororem *Mariam*, in *Isidem*, apud idololatras Ægyptios migrasse contendat?

Ceterum, quæcumque hæc *Isis* fuerit, constat tamen, non a Romanis modo, aliisque multis populis, sed, ut Tacitus de *Moribus Germ.* refert, etiam a Suevis olim *Isidi* sacrificatum fuisse, idolo ejus ex Ægypto in *Pontum Euxinum*, indeque per *Danubium* illuc sursum advecto. Plura apud Plutarch. in *l. de Iside*, D Pitife, in *Lexic.* Natal. Com. *Mythol.*, *l. VIII.*, c. 18, *Demsterum de Ant. Romani.* *l. II.*, c. 22, aliosque reperies.

Quod vero jam ad Sacra *Isidis* attinet, ea admodum arcana, ac nonnisi nocturna fuisse, a solis fœminis peragi solita, perhibentur. Testatur autem Herodot. in *Euterpe*, *l. II.*, Sacerdotes *Isidis* quotidie frigida, interdiu ter, noctu bis, lavari consueveris, et inter mysteria ejus amphoram aquæ deferri solitam, Lucianus de *Dea Syria* narrat. Sed et Juvenalis, *Sat.* 6, de ejusmodi fœmina sacerdote *Isidis*, canit:

Hybernum fracta glacie descendet in amnem,
Ter matutino Tiberi mergetur, et ipsi
Vorticibus timidum caput abluet...

Et mox postea:

..... Si candida jusserit Io,

A Merœ portabit aquas, quas spargat in æde
Isidis, antiquo que proxima surgit ovili.

Mithræ. Qui *Mithræ* initia (seu mysteria) tradunt (ait S. Justin. M. in *dialog. cum Tryph.*) e patre eum natum esse memorant, et Spelæum nominant eum locum, ubi initiari in cum credentes perhibent. Ule in vetusto quodam marmore Rosinus in *Paralip.* ad Demsteri *Antiq. Rom.*, *l. II.*, c. 8, legit:

DEO. SOLI. MITRÆ. FL. SEPTIMIUS.
ZOSIMUS. U. P. SACERDOS. DEI. BRONTONIS.
ET ÆCATÆ. HOC. SPELÆUM. CONSTITUT.

Hece vero Mithriæa sacra, quæ in speluncis abditis fieri solebant, Persarum propria erant, qui nomine *Mithræ*, ut testatur Macrob., *l. I. Saturn.*, cap. 17, Solem colere, eique bovem, ex antro cornibus eductum, inter hymnum concentus immolare consueverant. Erat igitur hoc idolum iconis volta cintaria, Persico habitu, utraque manu bovis cujusdam reluctantis cornua comprimens, ut ex *Statu l. Thebaïd.* discimus, ubi:

..... seu te roseum *Titana* vocari,
Gensis Achemenæ ritu, seu prestas *Ozirim*
Frugiferum, seu Persei sub rupibus autri
Indignata sequi torquenti cornua *Mithram*.

Porro de ablutionibus que in initia hujus missis adhiberi consueverant, testatur Tertul. in *l. de Cor. Mil.*, c. ult., et in *l. de Præscript.*, cap. 40, nos plura in *Notis*, g.

Ceterum autem generaliter sacrificiis genitium premissas fuisse eiusmodi ablutions, veterum monumenta passim testantur. Sic enim Hesiodus:

Nunquam vina Jovi, superisve, rubentia libes,
Ante manus fluvii quam pura laveris unda.

Audiendus quoque Thucydides *l. II. Pelopon.*, Ita quens: *Fons etiam Calirrhoë in maximi momenti usibus usi sunt, ac etiam a priscis inde temporibus aqua illa ante nuptialia, et aliis in sacris assolet adhiberi.* Sed et Pausanias in *Eliac.*, *l. I.*, cap. 164, eadem &

C re ita testatur: *Neque vero aut XVI Fæminæ (erant hec sacris et Iudis Junonis in Eliæ prefectæ) aut cœla Eliorum, ullam attinunt muneris sui partem, primum se peculari luc et aqua (ex Piera fonte hausta) lustrarint. Certe autem Timarchides apud Natal. Com. l. I. Mythol.*, cap. 4, memorat, *Asterium* quendam fulmine percussum interiisse, quod manibus impulsi (quia illotis) aram *Jovis* attigisset. Quid vero, qui nonnisi premissis ejusmodi lotionibus preces ad des modum oportuerit? Apud Romanos cum sacrificandis erat (ut Dionys. Halicarn., *l. VIII. Antiq. Rom.*, cap. 71, locuples testis est) *lotis manibus*, et *lustris aqua pura victimis*, etc... *POSTEA PRECATI*, tamen dumini ministris illas mactare jubebant. Salse antea hos tales Lact. *l. V. Instit.*, c. 20, irridet: *Flagitia, inquiens, omnibus inquinati veniunt ad precandas, si se pie sacrificasse opinantur, si cutem laverint: tempus libidines, intra pectus inclusas, ulli amnes ablinet, et nulla maria purifcent.*

Vide autem superstitionis hujus ritus originem, et spiritus illos nequam ubique SPIRITUS Divini nimis legas simis! *Lavationem hanc* (ait S. Just. M. in *Apol.* II, de Baptism. nostro loquens) cum audirent *dæmones per Prophetam promulgatam, efficerunt, et ingressuri in delubra eorum, et accessuri ad illos, electi seipsos aquæ adspersione lustrarent; quin ut lotu quo corpore lavarent proderentes, priusquam ad templo, ubi illi collocati sunt, veniant, instinctu suo ei operarent. Ceterum illa pars templi, in qua sacrificatur abluebant, seu deluebant (vide cap. præc., not. b specie), proprie *delubrum* appellata fuit, significans deinceps ad tempulum ipsum prorogata. Quoniam alii de vocis illius etymo aliter.*

Efferunt. Ita cum Matre deum (quam Gerô, et ex his Noster, *l. de Spec.*, cap. 8, περὶ τῆς Μήτρας, *Magnum Matrem*: Phryges vero Rhei, et Cœli: Assyri, teste Macrob. *Sat.*, *l. I.*, c. 25, Adorant: Ægyptii, authore Servio in *VIII Aeneid.* *Iust.*,

Afri apud S. Aug., l. II. de C. D., cap. 4. Deas cœlestis, Germani vero apud Tacit., l. VII. Hist. c. 20. *Hertha* (Erde) nomine appellabant ad Almonem flumen facitatum fuisse, ex Ovid., l. IV. Fast. et Luncan., l. I. de Bell. Pharsal., constat. Insignis pariter apud Tacit. l. XV. Annal. c. 44. locus est : *Propitiata Juno per matronas, primum in Capitolio, deinceps apud proximum mare. Unde hausta aqua templum et simulacrum Deæ prosperum est.*

Ceterum effere hic significare videtur e templo ferre idola, ac ante aquis lota in publicis supplicationibus, seu processionibus (quales gentilibus multæ erant, ac in Asia etiamnum sunt) per urbis vicos, et plateas circumferre.

Villas. Villæ, quasi *vehillæ*, initio dicebantur casæ quadam in agris, ad convechendas ac recondendas illæ fruges, recipiendos noctu colonos, et pastores cum gregibus suis, etc., nonnisi ex eespite, aut alia materia, quam necessitas imperabat, constructæ; postea cum in statas rusticorum habitaciones transiissent, nonnihil firmius structæ, tandem in voluptaria quoque ac æstiva Nobilium receptacula transiere, lustralibus illius modi sacrificiis, et aspersoribus, eo solemnius deinceps inaugurarunt consueta.

Huc quoque pertinebant Festa *Palilia*, mense Aprili in honorem *Palii* dei celebrari solia, de quibus Ovid. Fast. IV. v. 755.

Pastor oves saturas ad prima crepuscula lustrat,
Unda prius spagat, etc.

adhibita nimis agresti illa et condigna apud Caton. de Re rust., c. 141, ad rusticum illum deum invocandum formula : *Uti tu morbos visos invisoque, vidueratatem, vastitudinemque, calamites, intemperiesque prohibessis, defendas, aterruncesque, etc.* Quis pastores quoque ipsos et igne et aqua lustrari oportebat, de quibus Ovid. ib. vers. 725 :

Certe ego translui positas ter in ordine flamas,
Virgaque rorantes laurea misit aquas.

Sed quid vetat, huc quoque reducere adspersiones illas *ambraevas*, inter quas *ambavaris* hostia circum agros, velut *ambiens* arva, ducebatur? etc.

Domos. Vel unum hanc in rem adduco Theocritum Idyl. 24, ubi *Tiresias* vates domum *Amphytrionis* a serpentibus, quos *Hercules* in enim ultra que manu compressos suffocarat, expiari jubens, ait,

Κατερπὶς δὲ τριπλάσιος θύσιος
Πρότερον ἔντειν περιπλέοντος τοιούτου περιπλάνης
Θελῶντες ἀπόπλανον λεπτόπλανον αἰθαλεῖς θύσιοι.

Templa. De lustratione templorum insigne rursus testimonium exstat apud Tacit., l. IV. c. 55, ubi cum *Jovis Capitolini* templum, a *Vitellians* militibus destructum, a *Vespasiano* Imp. restaurandum erat, ut area ejus solemni ritu dedicaretur, *Virginis Vestales* cum pueris plenissime patrimis matrinitisque (aream illam omnem) aqua, rivis et fontibus omnibusque hausta, perlucere, etc. Longe autem antiquior hic ritus ab ipso Numa rego petitur, de quo Plutarchus in ejus Vita inquit, *fontem, qui locum irrigat (campum videbilem, ubi cum Egeria nymphæ versari solebat) aquam sacram Virginibus Vestæ attribuisse, ut ex eo haurientes purificarent, et aspergerent sacram adem.*

Urbes. Erant et sacra *Amburalia*, cum scilicet urbs, ejusque pomorum lustralibus, ut apud Luncan., l. Phars., v. 593 :

Mox jubet et totam pavidis a civibus urbem
Ambiri, et festo celebrari mœnia lustro.
Longa per extremos ponæria cingere fines
Pontifices sacri, etc.

Fiebat autem hæc lustratio quotannis mense Februario, hunc enim secundum mensem Numa dicavit (ut ait Macrob., l. I. Saturn., c. 13) Februo deo, qui lustrationum potens creditur; lustrali (quod antiquis erat februario) autem eo mense civitatem necesse erat, ut iusta diis Manibus solveret.

A *Aspergine*. Legendum putat Junius *aspargine*. At quid hac mutatione opus? Asperginem dicunt politiores Latini, ut Virgil., Aen. III :

..... Salsa spumant aspergine cautes.

Evidem in l. 4, ff. ad leg. *Rhodiam de jactu*, a Calistrato *asparginem* dictum invenio; at alia significatio, scilicet pro vitio rei ex aqua, maxime pluvia, contracto: quanquam non desint, qui ibi quoque *aspergina* legant.

Apollinaribus. Hi ludi, cum *Hannibal* esset in Italia, monitu carminum *Marii* vatis, tum forte inventorum, primum ex SCto celebrati fuisse, ut ex Livio, l. XXV, c. 12 et Macrob., l. I. *Saturn.*, c. 17, constat. Hic autem Noster potius sacrum illud apud *Ægyptios* celeberrimum, quod *Horo* (nam ut testatur Herod. in *Euterpe*, hoc nomine *Apollo* illis designabatur) ad *Butum* in insula *Chemini* fiebat, respicit, aut ludos *Apollini Triopio* a *Doriensibus* sacerdos, de quibus idem Herod. in *Clio*.

B *Pelusiis.* *Pelusium*, nunc *Damiata*, ad ostium Nili maxime orientalis sita est, civitas olim nobilis, a *Peleo*, Achillis patre, ut fertur, postquam ob interfuctum fratrem *Phocum* in lacu vicino lustrari jussus, a *Furiis*, quibus ob illam cædem agitabatur, ad sanam mentem rediisset, condita, ubi in honorem *Diana*, quæ *Ægyptiorum* lingua, indeque ipsa civitas alio nomine *Bubastis* dicebatur, ludos quondam celebrarimmo quotannis actos fuisse, iterum Herod. in *Eut.*, c. 49, fusa memorat. Quanquam non ignoro, a Vulg. nostro Interpreti *Ezech.*, XXX, 16 et 17. *Bubasten* inter ac *Pelusium* distinguuntur: *Quasi parturians dolebit* סִנְ (Sin) *PELUSIUM*, *juvenes פִּיבֵּסֶת* (*Phibeseth*) **BUBESTI** gladio cadent.

Tinguntur. Dubio procul ludos hos, ut alios ejusmodi omnes, sacrificia, præmissis utique ablutionibus, ac lustrationibus comitabantur.

Præsumunt. Sicut rerum omnium generationem ab *Aqua*, eeu primo principio, proficiunt, Philosophi non postremus olim authoritatis, ac inter hos præcipue *Thales Milesius*, credebant, ita *perjuri*, velut ob jamjam et ubilibet imminentem decorum iratorum vindictam prope jam mortui, se ejusmodi ablutionibus, crimina illa, ut falso credebant, expiantibus, impetrata velut impunitate, ad novam vitam, ejusque securitatem redire, ac quasi regenerari sibi videlantur. Ut ergo apud *Græcos* magna *perjuriorum* frequenter erat, ita ante ludos, ne in iis, velut in illorum publicam vindictam, turpiter succumberent, maxime de diis antea per ablutiones ejusmodi propitiandi solliciti erant.

Seexpiat. Exempla rei hujus plurima apud Græcos imprimis prostant; sic apud Herod., l. I. c. 7, *Adrastus*, fratribus reus, a *Croeso*, Lydorum rege, expiatus fuit. Apollinem item et *Dianam*, ut Pausan. *Corinth.*, cap. 51, memorat, *Pythone cæso*, ut se expiatent, *Ægialam* venisse tradunt. Idem Pausan., l. I. c. 74, refert: *Prins quan materni sanguinis maculam expiationibus Oresies elueret, de Trazensis nemo cum tecto recipere voluit, etc.* Sed, si Virgilio credimus, jam apud Trojanos hic ritus obtinuit; ita enim *Aeneas* ad Anchisen, *Aeneid.* II, v. 717 :

Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque penates:
Me bello e tanto digressum, et cæde recenti,
Attractare nefas, donec me flumine vivo
Abiuero.....

Et Senec. in *Herc. fur.*, Act. IV, Sc. I, vers. 918 :

..... Nata, manantes prius
Manus cruenta cæde, et hostili expia.

Hunc enimvero gentilium morem ipse ridet Ovid., II Fast.

Ah! nimium faciles, qui tristia crimina cæde
Fluminea tolli posse putatis aqua.

Atqui constat expiationum et lustrationum nomine tunc nonnisi lotiones aqua factas intelligi consuevit.

Singulare autem est exemplum, quod exstat apud Halicarn., l. V, Ant. Rom., c. 58, ubi cum ex Senatus decreto publica iustaque cædes conjuratorum Romæ facta fuisse, SC. tum factum est, ut tota lustraretur civitas, quod necessitate coacta esset civilis cædis auctor fieri: cum nefas esset ad sacra accedere, et victimas immolare, antequam facinus expiatum esset, tuesque lustrationibus abolita.

Naturæ aquæ, i. e. aquæ naturali, suæque naturæ relicita.

Emundationis. Pro auspicio facienda, ac feliciter, ipsoque cœlo annunte, suscipienda emundationis. Itaque non video cur cum Junio legendum sit auspicii et mundationis.

Medicari, i. e. medica virtute imbui. Quanquam et alio sensu, qui communior est, et hic melior, id intelligendum esse putem, ut l. XI Aeneid. :

Sed non Dardaniae medicari (sanare) cuspidis ictum Evaluat.

Aenulum Dei, Diabolum videlicet.

Sacramento, Seu mysterio, ac etiam extra usum, et applicationem aquæ ad ablutiones hactenus descriptas.

Sciunt. Alii sunt, nec male; quanquam sciunt mihi eleganter esse videtur, ideoque retinendum.

Quique fontes. Fontes ex specubus, aliisve umbrosis locis erumpentes, aliquid divinitatis, aut diabolicas potius virtutis, habere credebantur; unde et divinus honor a cæcagentilitate ipsis impendi consueverat. De his Senec., Ep. 41, ait: *Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasto eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, et stagna quedam vel opacitas, vel immense altitudo sacravit.* Erat etiam Romæ fons, Egeriae Nymphæ, ad radices montis Aventini, sacer, de quo Livius, l. I, c. 19, referit: *Lucus erat, quem medium ex opaca specu pereundi rigabat aqua: quo quia se persæpe Numa sine arbitris... inferebat, Camenis eum lucum consecravit.* Addit Plutarchus in *Numa*, fontis hujus curæ Vestales virgines ab eodem praefectas fuisse, etc., ut supra Not. Templa retulimus.

Itaque fontes hujusmodi, ex horrida, nescio qua, locorum, unde scaturient, maiestate omnino inter deos reponabant, ipsorumque adeo honoribus pecuniaria quedam sacra, ut erant Romæ *Fontinalia*, III Octob. celebrari solita, aliaque multa alibi, instituebant.

Neque vero beneficiis solum, sed malignis quoque fontibus arcum quoddam numen inesse credebant, divinis cultibus propitiandum, ut exiitalem illorum vim, quam tamen natura sibi inditam halebant, averruncarent; cuiusmodi erant aquæ *Alcyonæ* palidis apud Pausan. in Corinth. ad fin., quibus inuitantes ad inum fundum trahebantur: fontes item *Acidanis* fluminis, e *Lapitha*. Arcadiæ monte, oriundi, atque adeo tetrum odorem efflantis, ut hominibus vel solo halitu interficiendis per fuerit, teste eodem Pausan., in Eliac. l. Taceo plures ejusmodi alios, de quibus Polemon, in l. de miris Sicilia, item auctor lib. de Mirab., qui vulgo Aristoteles creditur, Plin., lib. XXXI, Solinus, c. 51 et alii.

Rivæ. *Rivus*, ait Festus, vulgo appellatur tenuis fluor aquæ, non spæ, consilio factus, verum naturali suo impetu. Alii alia nomen significatio usurpant.

Piscinæ. Piscinæ dicebantur non sola *ἰχθυτόπετες*, seu vivaria piscium, sed etiam aquæ frigidæ, ad natationes aut ablutiones voluptuarias in locum satis amplium et undique clausum, velut artificiale quendam lacum, collectæ, licet exeroquin piscibus destituta. Ita vero de Alexandro Imp. in Vita Lampridius: *Unctus lavabatur, ita ut caldariis nunquam, vel raro, piscina, semper uteretur;* et de Arriano Olympio Victor, Tununensis Episcopus, in Chronico ait: *In piscina frigidæ aquæ vitam impie finiit.* Talis quoque erat *Probatika* illa piscina, de qua Joan., V, et *natura Siloe* apud eundem, cap. IX; de quibus nos infra.

Porro balnea, et, quæ horum pars quædam, et nihil aliud quam *balnea frigidae* erant, piscinas, dis, seu malis demonibus, ac idolis sacras fuisse. Tertullianus ipse in lib. de Spect., c. 8, perhibet: *Et plaz, et forum, et balneæ, et stabula, et ipsæ domus nostra sine idolis omnino nou sunt. Totum sacerulum (mundus) Satanæ et angeli ejus repleverunt.* Quin et in lib. de Idol., c. 15, testatur: *Ei ostia in balneis adorari nimis... Idolo feceris, quidquid ostio feceris. Igitur inter teras idolorum sordes etiam *balnearii*, et *ostiarii* (m), et nescio quæ alia cœsosa numina, gentilibus erat, sub quorum turpissimis auspiciis lavarentur, vel verius multo fœdiori sorditie contaminarentur.*

Euripi. Euripus peculiariter dictum erat frumentum vorticis inter Eubœam et Atticam, septies per diem, totiesque per noctem reciprocans, seu agos per vices evomens, iterumque resorbens: ejus causas cum frusta perscrutatus fuissest Ariadna, præ mortore contabuisse, aut, ut alii (sed parum ven) narrant, omnino illuc se præcipitasse fertur. Exessi postmodum haec appellatio cœpit ad fossas et incisa (ut Lips. in Senec., Ep. 83, ait) cum aquis, quæ *hortis et prætoriis ex more erant: in* eo et universum aquarium ex aqueductibus receptacula (*παραπομπὴν ἀγριεῖστα*, quod per hos facile illuc aquæ præcipitatur, et in tumultuosos vortices circumagerentur, ut verius, terra cujusdam portionem velut insulam circumfluenter) *εὔρηται* dicta sunt, de quibus Pausan. in Lacon., cap. 96: *Campus is, in quo sans epesi committunt pugnas, euripo circumquaque, non alter, quam mari insula, cingitur.* Et Dionys. Halicarn., l. III, c. 91. Circum maximum, a Tarquinio extrectum, in describit: *εὔρηται εἰς ὑπαρχήν οὐκέτος ἐρύματι, ποτὲ τοι πάρετος οὐκέτος.* I. e.: Euripus ad receptaculum aquas circumfossus est, decempedali profunditate, per terque latitudine. De hoc item Suetonius, in Julo, c. 59: *Circenisbus, spatio Cirei ab utraque parte præducto, et in gyrum euripo addito, quadrigas, bigasque, et equos desultorios agitaverunt nobilissimi preces.* In his quoque editi ludi navales, aqua per euripos (et enim etiam canales grandiores, et aqueductus appellabantur) in ipsum circum immissa; quin et eo exterrerat quorundam Imperatorum luxuria, ut de Herodabato Spartanus memoret: *Fertur in euripis non plenis navales Circenses exhibuisse.* Gasterum et hinc euripi certis quibusdam diis sacrati erant, ut Tertull. lib. de Spect., c. 8, perhibet: *Ea itaque (Nauta magna, scilicet Ops, Tellus, vel Cybele) illic presida euripo.*

Cisternæ. Ita vocantur subterranea aquæ pluvia receptacula, que Festus ita dicta putat, quod *cis infra terram* sint.

Putei. Putei sunt profunda aquæ vivæ, et ex aliis quibusdam venis assiduo scaturientis, receptaculi, ac Aeoles olim *ποτήρια, ἄπο τοῦ ποτοῦ*, dicebant; unde et puteos nostros a potu, quasi poteos, i. e. subterraneum nobis potum subministrantes, appellant volunt: qualis erat ille puteus apud Homer. Odys. I, ex quo Ulysses Tiresias vatis manes erat ab inferis evocaturus.

Rapere. Illi nimirum, qui, ut S. Justin. M. in Apol. II, loquitor, a mortuorum manibus (seu spiritibus) *λαφύριοι*, *καὶ πτερόπετες*, correpti, atque humi præcipiti, quos *δαμωνιολαπτούς*, arreptitos, et *μακρομένους*, furent, nominant omnes.

Noctis. Omnibus his fontibus, rivis, piscinis, cisternis, puteis, etc., certi quidam genii a gentibus prefectori erant, qui, quoniā muliebri specie illi daemones apparebant, hac quoque forma colebantur, atque antra illa, fontium scatibus irrigua, inhabitat credebantur. Unde Virgil., l. Aeneid., Lybicus illud:

..... scopulis pendentibus antrum,

Nymphaeum domum vocat. Sic etiam Pausanias la Boëtic. antri cujusdam *Cithæronidum Nymphaeum* meminit. Et in Phocie., antrum *Coryciam* describet:

Multii hinc illuc e vivis fontibus fluitant vivi. Paracolae sacrum Coryciarum Nympharum putantur, ut idem rursus in Bœotic. perhibet, ad hriandem fontem Libethridæ Nymphæ colebantur. Et quoque fontibus aliis arcæ sue, adiculae, aut no templo, Nymphis sacra, quæ et Nymphæ saceruntur, ut illud supra fontem Cytheri fluvij apud an. in Eliac. II. In specie vero illæ Nymphæ, num, stagnorum, et pteorum presides, Naiades, Ephydriades, etc., dicebantur. Sed et Comatas

Theocr., Idyll. 5, per Nymphas λυμφάς, patres, jurat. Ut autem Orpheus Nymphas Oceanii et idos filias appellat, ita has Virgilius, Aeneid. VIII. num matres putavit, quod fluvij e mari oriuntur:

Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est.

rum vero hæc Nymphæ nequamam propitia er habebantur nunciina, sed sacrificiis, ne nocerent, placanda; unde Theocrito, Idyll. XIII: διαχειρότες, dira rusticis munina crant, ut mox videantur. Interca si quis forte plura desideraret, apud l. Comit. Mythol. I. V, c. 2, tum et Eruditiss. rum Montfauronium, L'Antiquité expliquée, tom. I., l. IV, c. 7, reperiet.

ectos. Laut. Valla, I. IV, c. 27, appellat enectos, ion jam enecati sunt, atque mortui, sed qui propeum tales. Unde cum Noster in lib. de Jejuniis, de severo illo jejuno Ninivitarum, quod etiam dibus enectis fiebat, mentionem facit, recte Junius verba de illis non jam mortuis, sed fame per jejunum, quod Dan., III, 7, ex edicto Regis ve ad pecora usque extendebat, ita macteratis, m mortuis propiores, quam vivis, essent, expli hocque proprie per verbum enecare significari

ymphatos. Dan. Heinsius in suis Lection. in Theocr., V, ita inquit: « Nympharum quoties meminist antiquitas, earum iram deprecabantur, hoc est, niam, seu βλεποδαγωνία (quibus enim deæ illæ piciebantur, mentis statu excidisse putabantur) etiam vatisbus accidere existimabant, quos νυμφές (hos autem Latini nostri non nymphatos, lymphatos appellare solent) dicebant. » Unde et er in lib. de Anima, c. 50, ait: Lymphaticos et Colophonis scaturigo dæmonica. De hoc Euseb., cap. Evang., lib. II, c. 5.

ydrophobos. Υδροφόβοι appellantur παρά τὸ ψεύσθαι, quod aquam timuant. Atque id maxime accidit ne rabido admorsis, quibus id miserrimum est, emo aquæ timore, parique simul siti vexaribiles morbi hujus effectus, cæteraque huc pertinæ, vide apud Kirch., Mundi sub., lib. IX, sect. 5. Hæc autem omnia gentiles, malis geniis, in incidentibus, olim imputabant,

rofanus. In S. Script. Θεῖο sanctum, et ἡτα profanæ, opponi solent; profanus ergo hic appellatur, qui saeculare nihil quidquam commune habet.

iscinam. In Græco textu κολυμβήσθαι est, per quam ina, eo sensu, quo supra Not. Aspergine, lava- n vel natatoria significatur.

etsuidam. Græcus textus Joan., V, 2, ita habet: δὲ ἐν Ἱερολόμῳ ἐπὶ τῇ προβατηκῇ κολυμβήσθαι, ἡ ἐπι- στήν ἔβραιοι Βαθεῖα, πίνετο τὸς ἕγκυα, ε. τ. λ., quæ gatus noster ita reddit: Est autem Jerosolymis batæ piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethus-

quinque porticus habens, etc. Ubi notandum, piscihane non appellari probaticam a probando, sed τῶν προβατῶν, seu ab ovibus; τὸ πριεστεῖον enim Græcis u significat. Probatam ergo idem hic ac ovinam ovile dicere est. Vocabatur autem piscina ovium, d in ea oves, aliaque animalia sacrificiis destinata, si, aut jam immolatorum exta detergi consueverunt. Alii non ipsam piscinam, sed portam, ad quam sita erat (legitur enim in Græco ἡ, vel ut alii

A codices habent, εἰ τὸ προβατοῦ, in vel potius apud probaticam, forte eamdem, quæ II Esdr., III, 1, appellatur Porta gregis), probaticam appellatam fuisse annū. Verum hæc δε εὐ παράδοται.

Ceterum piscina hæc, quæ in Græco textu Bethesda (alia Græca exemplaria habent Bethesda), domus misericordiæ, appellatur, in latinis exemplaribus Bethesda, domus piscatus, dicitur, forte quod olim piscium vivarium fuerit.

Commocebat. Credidere quidam hunc Archangelum fuisse Raphael, qui interpretatur Medicina Dæi, ut olim peculiariter a Dæo ad Tobiam a sua cætitate liberandum missus, ita ad aliorum quoque hominum graviores infirmitates curandas destinatus. Quisquis fuit, non visibili quadam forma descendisse, sed solum aquam, virtute medica eidem quasi transunter impressa, singulari Dæi jussu imbuisse, sicque signum suæ præsentie visibile edidisse putandus est.

B Antecedunt. Figura enim semper debet esse notior, et capitum accommodior; unde ad præfiguranda spiritualia semper solemus carnalia, seu sensibilita signa eligere, per quæ ad spiritualium rerum, altiorumque mysteriorum, quæ alias omnem capitum humanae exceedunt, intelligentiam velut manuducamur.

Ceterum vero piscinam hanc BAPTISMU nostri figuram fuisse, inter ceteros SS. PP. maxime S. Ambros., lib. I de Spir. S., cap. 7, asserit: Habes etiam in Evangelio, quia Angelus secundum tempus descendebat in natatoria, et movebatur aqua, et qui prior descendisset in natatoria, sanus siebat. Quid in hoc typo Angelus, nisi descenditionem S. Spiritus numerabat, quæ nostris futura temporibus, AQUAS (Baptismi utique) sacerdotialibus invocatae precibus, consecraret? Ille ergo Angelus S. Spiritus crat numerus, eo quod per gratiam spiritualem medicina nostris esset animi ac mentis languoribus deferenda. Et in lib. de his, qui init. Myster., c. 4, non minus eleganter inquit: Illis Angelus (in piscinam illam) descendebat: tibi Spiritus Sanctus. Illis creatura movebatur, tibi CHRISTUS operatur ipse, DOMINUS creatura. Tunc curabatur unus: nunc omnes sanantur. Ergo et illa piscina in figura, ut credas, quia in hunc Fontem vis Divina descendit. Denique paralyticus ille expectabat hominem. Quem? nisi illum Dominum Jesum natum ex Virgine, cuius adventu jam non umbra sanaret singulos, sed veritas universos.

Gratia Dei. Scilicet post Christi, Auctoris gratiae, adventum.

D Remediant. Eodem quoque verbo Noster ad Scapul., c. 4, utitur: Quanti honesti viri aut a dæmoniis, aut valetudinibus remediat sunt. Vide etiam in lib. de Praescr., c. 58. Quanquam autem verbum hoc Ciceronianum non sit, adhibuisse tamen id noscitur S. Hieron. in Vita Hilarii.

Spiritum. Quidam legunt: Spiritu medentur. Sed quid vetat spiritum retinere? nam et Terent. in Phormione habet: Quas, cum res adversæ sint, minus mederi possis.

Reformant. Simpliciter pro formant, ut sapius retractare pro tractare, et aliis ejusmodi compositis pro simplicibus utitur.

Liberabant. Singulis igitur annis nonnisi semel Angelus ille, ut censem Tertullianus, descendebat: itaque voces illæ Joan. V, 3, κατὰ ταπεῖον, secundum tempus, pro annua temporis revolutione accepit.

Deleta morte, spirituali scilicet animæ.

Scilicet rentu. Reatus (Ciceroni ignota vox, primumque a Messala, ut Quintilianus, l. 8. c. 5, testatur, usurpata) debitum aliquod, cuius nempe quis reus, seu obnoxius est, designans. A Theologis autem duplex reatus distingui solet, scilicet culpa, ad satisfaciendum: ei pœna, ad satispatiendum. Unde vulgo dicitur: Qui non habet in ære (quo nimisrum satisfacere possit), tuat in cute, qua satispatiatur.

Singulare autem est exemplum, quod exstat apud Halicarn., l. V, *Ant. Rom.*, c. 58, ubi cum ex Senatus decreto publica justaque cædes conjuratorum Romæ facta fuisse, SC. tum factum est, ut tota lustraretur civitas, quod necessitate coacta esset civilis cædis auctor fieri: cum nefas esset ad sacra accedere, et victimas immolare, antequam facinus expiatum esset, tuesque lustrationibus abolita.

Naturæ aqua, i. e. aquæ naturali, siveque naturæ relicta.

Emundationis. Pro auspicio facienda, ac feliciter, ipsoce cœlo annuente, suscipienda emundationis. Itaque non video cur cum Junio legendum sit auspicium et mundationis.

Medicari, i. e. medica virtute imbuvi. Quanquam et alio sensu, qui communior est, et hic melior, id intelligentium esse putem, ut l. XI *Aeneid.*:

Sed non Dardanæ medicari (sanare) cuspidis ictum Evaluat.

Æmulum Dei. Diabolum videlicet.

Sacramento, Seu mysterio, ac etiam extra usum, et applicationem aquæ ad ablutiones hæc tenus descriptas.

Sciunt. Alii sunt, nec male; quanquam sciunt mihi elegantius esse videtur, ideoque retinendum.

Quique fontes. Fontes ex specubus, aliisve umbrosis locis erumpentes, aliquid divinitatis, aut diabolicae potius virtutis, habere credebantur; unde et divinus honor a cæco gentilitate ipsius impendi consueverat. De his Senec., Ep. 41, ait: *Magnorum fluminum capita veneramus: subito ex abdito vasto eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, et stagna quædam vel opacitas, vel immensa altitudine sacravit.* Erat etiam Romæ fons, *Egeria Nymphae*, ad radices montis Aventini, sacer, de quo Livius, l. I, c. 19, referit: *Lucus erat, quem medium ex opaca specu perenni rigabat aqua: quo quia se perserpe Numa sine arbitrio... inferebat, Camenæ eum lucum consecravit.* Addit Plutarchus in *Numa*, fontis hujus curæ *Vestales* virgines ab eodem præfectas fuisse, etc., ut supra *Not.* *Templa* retulimus.

Itaque fontes hujusmodi, ex horrida, nescio qua, locorum, unde scaturiebant, majestate omnino inter deos reponebant, ipsorumque adeo honoribus pecuniaria quædam sacra, ut erant Romæ *Fontinalia*, III Octob. celebrari solita, aliaque multa alibi, instituebant.

Neque vero beneficis solum, sed malignis quoque fontibus arecanum quoddam numen inesse credebant, divinis cultibus propitiandum, ut exitialem sitorum vim, quam tamen natura sibi inditam habebant, averruncarent; cujusmodi erant aquæ *Alcyonæ* paludis apud Pausan. in *Corinth.* ad fin., quibus inuantantes ad imum fundum trahebantur: fontes item *Acanthæ* fluminis, e *Lapitha*. Arcadie monte, orinndi, atque adeo tetrum odorem efflantæ, ut hominibus vel solo halitu interficiundi par fuerit, teste eodem Pausan., in *Eliac.* I. Taceo plures ejusmodi alias, de quibus Polemon, in l. de miris *Siciliæ*, item auctor lib. de *Mirab.*, qui vulgo *Aristoteles* creditur, Plin., lib. XXXI, Solinus, c. 51 et alii.

Rivæ. *Rivus*, ait Festus, *vulgo appellatur tenuis fluor aquæ, non spe, consilio factus, verum naturali suo impetu.* Alii alia hoc nomen significatione usurpant.

Piscina. *Piscinae* dicebantur non sola *ἰχθυόποτες*, seu vivaria piscine, sed etiam aquæ frigidæ, ad natationes aut ablutiones voluptuarias in locum satis amplum et undique clausum, velut artificiale quendam lacum, collectæ, licet ceteroquin *piscibus* destituta. Ita vero de *Alexandro Imp.* in *Vita Lampridius*: *Uncus lavabatur, ita ut caldariis nunquam, vel raro, piscina, semper uteretur;* et de *Arriano Olympio Victor, Toununensis Episcopus*, in *Chronico* ait: *In piscina frigidæ aquæ vitam impie finiuit.* Talis quoque erat *Probatica* illa *piscina*, de qua *Joan.*, V, et *natura tora Siles* apud eundem., cap. IX; de quibus nos infra.

A Porro *balnea*, et, quæ horum pars quædam, et nihil aliud quam *balnea frigida* erant, *piscinas*, diis, seu malis dæmonibus, ac idolis sacras fuisse. Tertullianus ipse in lib. de *Speci.*, c. 8, perhibet: *Et plateæ, et forum, et balnea, et stabula, et ipsæ domus nostra sine idolis omnino non sunt.* Totum sacerulum (mundum) *Satanas et angeli ejus repleverunt.* Quin et in lib. de *Idol.*, c. 15, testatur: *E ostia in balneis adorari videamus... Idolo feceris, quidquid ostio feceris.* Igitur inter exteriores idolorum sordes etiam *balnearii*, et *ostiarii lares*, et nescio quæ alia cœnosa nomina, gentilibus erant, sub quorum turpissimis auspicis lavarentur, vel verius multo fediori sordite contaminarentur.

Euripi. *Euripus* peculiariter dictum erat fretum illud vorticosum inter *Eubœam* et *Atticam*, septies per diem, totiesque per noctem reciprocans, seu aquas per vices evomens, iterumque resorbens: cuius causas cum frusta perscrutatus fuissest *Aristoteles*, præ mœrone contabuisse, aut, ut alii (sed parum vere) narrant, omnino illuc se precipitasse fertur. Extendi

B postmodum hæc appellatio copit ad fossas et incilia (ut Lips. in Senec., Ep. 83, ait) cum aquis, quælia *hortis et prætoriis ex more erant*: ino et universum aquarum ex aqueductibus receptacula (*παρὰ τὸν τεῖχον πιεσθαι*, quod per hos fons illuc aquæ præcipitarentur, et in tumultuosos vortices circumagerentur, aut veris, terre enijsdam portionem velut insulam circumfluenter) *εὐρηται* dicta sunt, de quibus Pausanias in *Lacon.*, c. p. 96 : *Campus is, in quo suas ephæbi coniunctum pugnas, europo circum quoque, non alter, quam mari insula, cingitur.* Et *Dionys.* *Halicarn.*, l. III, c. 91. *Circum maximum, a Tarquinio extructum, ita describit: εὐρητος sit ὁ ποδοσχῆνος ἔπειρος, βάθος τε καὶ πλάτος, ὑψάτως.* I. e.: *Euripus ad recipientes aquas circumfossus est, decempedali profunditate, pariterque latitudine.* De hoc item *Suetonius*, in *Julio*, c. 39 : *Circenisbus, spatio Circi ab utraque parte pro ducto, et in gyrum europo addito, quadrigas, bigasque, et equos desultoris agitaverunt nobilissimi juvenes.* In his quoque editi ludi navales, aqua per euripos (sic enim etiam *canales* grandiores, et *aquaductus* appellantur) in ipsum circum innissa; quin et eo excreverat quorundam Imperatorum luxuria, ut de *Heliodabalo* *Spartianus* memoret: *Fertur in euripis vino plenis navales Circenses exhibuisse.* Ceterum et hi euripi certis quibusdam diis sacrae erant, ut *Tertull.*, lib. de *Speci.*, c. 40, perhibet: *Ea itaque (Mater magna, scilicet Ops, Tellus, vel Cybele) illic presidet euripo.*

Cisternæ. Ita vocantur subterranea aquæ pluvie receptacula, que Festus ita dicta putat, quod *cis* seu *infra terram* sint.

D *Putei.* *Putei* sunt profunda aquæ viveæ, et ex aliis quibusdam venis assiduo scaturientis, receptacula, que *Æoles* olim *ποτέραις, ἀπέ τὸν ποτοῦ*, dicebant; unde et *potes* nostros a *potu*, quasi *poteos*, i. e. saluberrimum nobis potum subministrantes, appellatos volunt: qualis erat ille puteus apud Homer. *Odys.* X, ex quo Ulysses *Tiresiae* vatis manes erat ab inferis evocatus.

Rapere. Illi nimirum, qui, ut S. Justin. M. in *Apol.* II, loquuntur, a mortuorum manibus (seu spiritibus) *λαρυγνοῖς, καὶ ἐπιτύμπανοῖς, correpti, aquæ humi præcipitati, quos ὑπεριουδάτοτος, arreptitos, et μανιακούς, furentes, nominant omnes.*

Noctis. Omnibus his fontibus, *rivis, piscinis, euripis, cisternis, puteis, etc.*, certi quidam genii a gentilibus præfecti erant, qui, quoniā muliebri specie illic dæmones apparebant, hac quoque forma colebantur, atque antra illa, fontium scatibus irrigua, inhabitare credebantur. Unde Virgil., l. *Aeneid.*, Lybicum illud :

..... scopolis pendentibus antrum,

Nympharum domum vocat. Sic etiam Pausanias in *Bæotic.* antri cuiusdam *Citharonidum Nympharum* meminit. Et in *Phocic.*, antrum *Corycium* describens

aen primum in die Pentecostes de illis, *Act. II.*, dicitur; *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et un loqui variis linguis prout Spiritus Sanctus eloqui illis.* Deinde *Act. V.*, 14 et seq. *Cum enim Apostoli, qui erant Hierosolymis, quod receperant verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et em.* Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut rent Spiritum Sanctum, nondum enim in quem ipsorum venerat, sed baptizati tantum erant in e Domini. Baptizati ergo erant, et a peccatis per baptismum emundati, utique gratiam Spiriti vivificantis habebant; nondum autem Spiritum um habuisse dicuntur. Tunc imponebant manus illos, et accipiebant Spiritum Sanctum. Apostoli in die Pentecostes accepérunt Spiritum S. non odocunque, sed plenitudinem ejus, quæ non soundabat animam, sed in corpus ipsum per certadū signa visibilia redundabat: *Repleti sunt in Sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout is Sanctus dabat eloqui illis.* Sic et Samaritæ *et. V.*, 17, jam baptizati per impositionem maccipiebant SPIRITUM SANCTUM, id est, plenitudinē.

ue hic est ille Spiritus S. quem pecunia sibi mercupius ille Simon voluerat, *ibid. v. 18:* *Cum vi- autem Simon, quia per impositionem manus dolorum daret SPIRITUS SANCTUS, obtulit eis pecuniae.* Ita quoque alius locus, *Act. XIX.*, 5 et seqq. endus est: *His auditis baptizati sunt (Ephesio- quidam) in nomine Domini IESU.* Et cum impos- illis (post Baptismum utique) manus Paulus, SPIRITUS SANCTUS super eos, et loquebantur lin- et prophetabant.

ro illa *impositio manuum*, recens baptizatis fac- tipissimum *Sacramentum Confirmationis*. Sicut per Baptismum a Spiritu S. per quasdam velut sue primities ad Fidem initiantur, sic per matrem ipsum *Robur Fidei*, ac illius Spiritus adinē, ceu per novam gratiam in fide jam ares facti, consequimur. Spiritus ergo ille, qui Baptismum erat invisibiliter datus, per Confirmationem ab Apostolis dabatur quoque visibiliter, cum is videlicet gratis, ut appellamus gratis datis, scirurandi agrotos, prophetandi, interpretandi, di- linguis loquendi, etc., aliisque ejusmodi donis, nentali gratiae tunc adhærentibus. Hæc ante diu quoque postea in Ecclesia perseverasse, tinus, qui *A. C. 166*, et *S. Irenæus*, qui *12 annis (a) martyrium subierat*, et ille quidem in *Apol. I. logo cum Tryph.*, hic vero *L. V. heres. c. 6* et perhibent. Sed satis constat, etiam versus si- l. *Sac. in aliquibus Ecclesiis ejusmodi gratias datas adhuc viguisse*; multosque nimium cre- , aut alias incautos, propterea quod inter veras udo-prophetias non recte distinxissent, a Mon- jusque mulierculis, donum prophetiae ac Spiritus afflatum temerarie et fallacie jactantibus, se- suisce, ipsumque cumprimit Tertullianum fedissimum in *Montana hæresin prolapsum*, *D. 2Q. Crit. Libro de Praeser. premissis, Q. 4, os- nus.* Vide etiam ea, quæ in *Spicil. Theol. de ia Christi Diss. VI. Num. XIII. et seqq.* diximus. ergo per Baptismum jam recepto, sed invisibilis.

Spiritus Sanctus per gratiae infusionem a pecuniam datur, simulque ad eumdem in *sacramento matationis plenus* (non quidem jam sub ejusmodi visibilibus, sed cum invisibili plenitudine ac contra internas et externas tentationes robore) endum præparamur.

Baptismi arbitrus. Ministrum hic intelligo, in cuius arbitrio ac potestate administratio Baptismi est. Quo sensu in *lib. de Monog. c. 6*, Noster

Duodecim annis. Error est commentatoris facile landus, confundens martyrium S. Irenei, quo annus est an. C. 202, cum martyrio prædecessoris Pothini, quod revera ad an. 178 refertur. Edd.

TERTULLIANI II.

A inquit: *Habes Moysen, Dei de proximo arbitrum.* Non obscure autem hic rursus alludit ad sèpius jam memoratam historiam *Piscinæ Probaticæ Joan.*, V, eo quod, sicut Angelus illic descendebat de cœlo, commovens aquas, etc., et sicut *S. Joan. Baptista*, tanquam Angelus missus est ad prædicandum et administrandum Baptismum pœnitentiæ in *Jordanis flumine*: ita nunc sacerdos, tanquam alter Angelus ex officio suo ad hoc deputatus, seu missus, per ministerium Baptismi viam præparet Spiritui Sancto per confirmationem, ut diximus, plenius infundendo.

Fides impetrat. Non ipsius baptizantis, aut baptizandi (neque enim affectus Baptismi dependet ab opere operantis, aut subjecti recipientis; quis enim a parvulo fidem, seu actum fidei, exigere poterit?) sed fides intrinseca ipsi Sacramento, ceu operi operato, in quantum scilicet Baptismus a Christo institutus fuit ut administraretur in fide et nomine totius SANCTÆ TRINITATIS: quæ fides est intrinseca forma hujus Sacramentis.

Spiritu Sancto. Igitur ad formæ hujus substantiam et valorem requiritur distincta invocatio trium Personarum Divinitatis, per quam *Fides illa in Baptismo obsignatur*, ut idem Noster in *l. de Idol. cap. 12*, ait. Unde ab antiquis Patribus a forma sua Sacramentali appellatur Baptismus *sigillum, signaculum, ob-signatio fidei, Sacramentum Trinitatis, Fidei, etc.*, ut apud Tourn. in *Tr. de Bapt. Q. 1. a. 1. p. 146*, vide est. Cæterum autem ex hoc loco mani' este colligitur, jam Tertulliani tempore in forma Baptismi tres Personas Divinas necessario exprimendas fuisse, et nequaquam Baptismus tunc in nomine solius Christi collatum fuisse, ut idem in *l. adu. Prax. c. 26*, habet, dicens: *Nec semel, sed TER, ad singula nomina in PERSONAS singulas tingimur.*

Per benedictionem. Nomine benedictionis intelligit formam Sacramentalē Baptismi.

Arbitros fidei. Multum hic nonnulli interpretes circa hanc vocem ex ipso Tertulliano laborant; etenim in *Apol. advers. Gent. c. 7*, arbitros pro testibus, qui rei cuiuslibet gerendæ intersunt, accipere videtur, inquisiens: *Semper etiam impia initiationes arcent profanos* (id est, ab impiis illismet superstitionibus alienos) et arbitros (scilicet ne illis tanquam testes intersint) cauent. Et *ib. c. 16*, ait: *Verebatur extraneos arbitrios (testes, aut inspectores) vanæ culturae.* Et in *l. de carne Christi, c. 24*, de Christo transfigurato loquens, *in secessu montis in ambitu nubis sub tribus arbitris clarum dicit.* At in *ead. lib. cap. 21*, arbitrum pro Auctore videtur sumere, de Christo ita inquisiens: *Hujus igitur gratiae disciplinae.* Arbitrus et Magister, illuminatorque, ac deductor generis humani, Filius Dei annuntiabatur. Vid. etiam, quæ supra de hac voce arbitri diximus. Cæterum hoc loco arbitros pro testibus videtur sumere, fortasse ad illud *l. Joan. III, 7*, alludens: *Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo: PATER. VERBUM, et SPIRITUS SANCTUS.*

Sponores salutis. Hoc nempe sensu, quo in *Epist. ad Hebr. VII, 22, Melioris Testamenti Sponsor fac- tus esse Jesus* dicitur. Igitur etiam *PATER*, mittens *FILIUM*, et *SPIRITUS SANCTUS missus a Filio*, *Sponso- res erunt*; namque Pater per *Filium*, *Filius ipse in Spiritu Sancto nobis salutem promisit.*

Nominum divinorum, id est, *Personarum Divinarum* ne quis inde Sabellianismum extundere conetur, qua si colorum nominum, nulla rerum in Divinis distinc- tio esset. Ut autem ternus est numerus *Personarum*, ita nominum quoque, scilicet in grammatical sensu; at in *Theologico unum Nomen* est, id est, in tribus illis Personis una eademque dignitas et auctoritas. Quare irritus esset Baptismus in tribus *nominibus Patris, Filii, etc.* collatus; necessarium ergo est, ut in *Nomine Patris et Filii, etc.* fiat. Qua de re videndi Theologi, ubi de forma Baptismi tractant.

Pignerentur. Non male pro pignerentur; nam et apud Cic. in *Philipp. IV*, et activo quidem sensu, invenio: *Mars ipse fortissimum quemque pig-*

(Trente-sept.)

Pæna. Potest autem Noster hic dupliceiter intelligi, scilicet de *reatu pænae*: quo sublatio utique ipsa *pæna* locum non amplius habet, vel quod verius arbitror, de *reatu culpæ*: et tunc haec sententia nequaquam generaliter intelligenda erit; cum inter Theologos omnes certum sit per *pænitentiam* delicta culpa mortali nihilominus remanere *reatum pænae*; attamen, cum antea *æterna* fuisset, nonnisi *temporaliter* in purgatorio persolvende. Uni autem Baptismo proprium est, quod sublatio per eundem *reatum omnis culpæ* antecedens, simul omnis *reatus pænae* auferatur.

Ad imaginem Dei. Alludit sine dubio ad id, quod Deus Gen. i. v. 26, dixit: *Faciamus hominem בצלםך נבראנו et similitudinem nostram.* — *Et creavit Deus hominem בצלם ad imaginem suam בצלם ad imaginem Dei creavit illum.* Ubi omnes Interpretes Græci άνθρωπον per εικόνα, imaginem et δόμησιν per ἄνθρωπον, similitudinem, reddunt. Inter haec duo autem, si stricte loqui velimus, discrimin intercedere, S. August. in l. LXXXIII. QQ. q. 51, pridem notavit, inquiens: *Sunt, qui non frustra intelligent, duo dicta esse, ad imaginem, et similitudinem: cum, si una res esset, unum nomen sufficere potuisset. Impri-*

mis autem, ut S. Th. i p. q. 93. art. 9, in § explicat, similitudo consideratur ut praecubulum ad imaginem, in quantum est communius, quam imago. Nam, ait in cit. q. a. i. in §, Dicendum sicut S. Aug. dicit in l. 83, QQ. q. 74, Ubi est imago, continuo est similitudo: sed ubi est similitudo, non continuo est imago. Ex quo patet, pergit S. Thomas, quod similitudo est de ratione imaginis, et imago aliquid addit supra rationem similitudinis, scilicet quod sit ex alio expressa. Imago enim dicitur ex eo, quod agitur ad imitationem alterius. Unde ovum, quantumcumque sit alteri ovo simile, et aquale, quia tamen non est expressum ex illo, non dicitur imago ejus. At vero alienum quoque similitudinis significacionem aperit cit. q. 93. a. 9. ita loquens: Consideratur etiam in subsequens ad imaginem in quantum significat aliquam imaginis perfectiōnem; dicimus enim, imaginem alicuius esse similem, vel non esse similem ei, cuius est imago. Atque sic *Ps. 59. v. 7, pro imagine quadam fugitiva id est imperfecta, sumitur: Verumtamen בצלם in imagine pertransit homo.* At vero similitudo, apud Græcos sumi solet pro imagine, que presse ac velut ad unguum exprimit suum prototypon. Unde et Gen. V, v. 5, voces illæ adhibentur ad perfectam similitudinem, quæ est inter Patrem et Filium, exprimendam: *Adam genuit בדבָּרֶךְ בצלם ad imaginem et similitudinem suam, vocavitque nomen ejus Seth.*

Est igitur homo factus ad imaginem, non quoad corpus (hoc enim commune habet cum aliis animalibus, quæ tamen non ad imaginem Dei creata sunt), sed quantum ad animam, quæ natura sua est spiritualis, simplex, immortality, intellectu et voluntate, ejusque libertate pollens, etc. Itaque anima attributa Dei in se, velut speculo quodam, relucientia exhibet. Unde D S. Aug. l. II de Gen. adv. Man. c. 7, pulchre observat: *cum finxit Deus hominem de limo terre, propterea non additum esse, ad imaginem et similitudinem suam, quoniam nunc de corporis formatione dicitur. Tunc autem homo interior (i. e. anima, quæ intra corpus est) significabatur, quando dictum est: Fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem Dei.*

Atque haec similitudo est velut imaginis illius perfectio et complementum; quoniam non Dei perfectio- nes duntaxat, sed ipsa quoque velut ultima carundem lineamenta exprimit, ipsiusque etiam SS. Trinitatis symbolum quoddam existit, ut eleganter explicat author Libri de Dignitate hominis, c. 2, qui alias S. Ambrosio adscriptus fuit. Ait autem: *Sicut ex Patre generatur Filius, et ex Patre Filioque procedit Spiritus S., ita ex intellectu generatur voluntas, et ex his item amboibus procedit memoria, etc. Sed quid præclarius illo,*

A quod S. Aug. l. XIII Conf. c. 9, habet? *Trinitatem ait, Omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen intelligit eam? Rara anima, quæ, cum de illa loquitur, sciat quid loquatur. — Velle ut hæc tria cogitarent in se homines, esse, nosse, velle. Sunt enim, et novi, et volo; sunt, sciens et volens: et scio me esse, et velle ut sim: et volo esse, et scire. Aurea confessio!*

Est autem et alia *imago Dei* in anima, eaque longe excellenter, quia penitus supernaturalis, qua videlicet Deo multo perfectius, quam per doles nobis naturaliter ingentitas, appropinquamus. scilicet gratia sanctificans, quæ, ut scholastici nostri ostendunt, est formalis participatio divinae essentie et nature, per quam filii Dei nominarunt, et sumus: præterea autem fide intellectus noster cognoscit, et eum, ad quem spectat, charitate complectitur. Atque de hac imagine intelligendus est Apostolus ad Coloss. III, v. 9 et sequens: *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in cognitionem, secundum imaginem eorum, qui creavit eum.* Porro de utraque imagine pulchre copiose disserit S. Ambros. l. VI Hexaem. c. 8.

Denique vero homo singulariter factus est ad imaginem Christi nimurum, qui, ut S. Thomas, I. p. q. 93. a. 1. ad 2 notat, *Primogenitus omnis creature est imago Dei perfecta, perfecte implens illum, cuius imago est, Homo, non similis Deo, sed ipse Deus;* et ideo dicitur *imago*, et nunquam *ad imaginem*. Nam Apostolus ad Rom. 8. v. 29 ait: *Eos autem, quos prestat et prædestinavit, conformat fieri imagiis Filiis sui.* Itemque l. Cor. 15. v. 49, ita loquitur: *Sicut portavimus imaginem terreni (Adam), portemus et imaginem Cœlestis, Christi videlicet, quem mox ante a. 49 diverat novissimum Adam in Spiritum vivificantem. Sic ergo per Baptismum ad imaginem Dei, restitutus homo, non naturalem illum (quam per peccatum in Adam amittere non potuit) sed supernaturalē Gratia, quam per peccatum Adami derelidit.*

In aeternitate censetur. *Imago Dei homines sumus in effigie, quandiu videmus eum per speculum in ænigmate: similitudo efficiuntur, cum facie ad faciem l. Corinth. 13. v. 12. Nam scimus (ait Jo. l. Ep. c. 3. v. 2.) quoniam cum apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum, sicuti est; mirum tunc, quando nos omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eadem imaginem transformamur, a claritate in claritatem, tanquam Spiritu Domini, II Cor. 3. v. 18. Atque sic demum intelligendum est istud Tertulliani: Imago in effigie, similitudo in aeternitate.*

De afflato ejus. Haud dubie ad illud Genes. 2. v. 7, alludit: *Formavit igitur Deus hominem de limo terra, נטַחַת וְלֹא et inspiravit in faciem ejus (ad literam in narces ejus, ceu præcipuum respiracionis organum) spiraculum vitæ, et factus est homo בָּרָא בְּלֹא in animam viventem. Porro per animam viventem literaliter intelligitur vita corporis; at quidam ex SS. Patribus in sensu mystico de vita animæ, quæ est gratia sanctificans, exponunt, ut S. Amb. in l. de Paradiso c. 5: *Brat autem vita, sicut Apostolus (ad Coloss. V, 5) dixit, abscondita cum Christo in Deo. Homo ergo sive in umbra vita erat, proper figuram futuram, etc., sive in quodam pignore vita erat, quia habebat insufflationem Dei, etc.**

Notæ ad caput VI.

Sub angelo. Innuere videtur ministrum baptismi, alludens ad angelum illum in piscina Bethsaïda, Cap. præced.

Præparanur. An non autem paulo ante dixerat, recipere nos per baptismum Spiritum S. quem per peccatum amiseramus? Verum hic sedulo notandum, in S. Scriptura sepe inter Spiritum S. et Gratiam sanctificantem, quam per peccatum amissam in baptismo recipimus, distingui. Certum imprimis est, Apostolos ante diem Pentecostes jam baptizatos, aut certe aliunde Spiritus S. gratiam consecutos fuisse:

cjus vita S. Paulinus scribit: *In rebus etiam Divinis implendis fortissimus labor, in tantum ut quod implere solius erat circa baptizandos, 5 postea Episcopi, a tempore, quo cessit, vix implerent.* Perseveravit mos ille multis in Ecclesia seculis; sed cum in singulari Ecclesiis minimum increvisset fidelium turba, atque Episcopi in Evangelio praedicando nimis necessari foissent, idemque quoque obtinere incepérat, quod I Cor. 4, v. 17, Paulus dixit: *Non misit me Christus baptizare, sed EVANGELIZARE.* Atque inde factum est, ut non semper in Baptismo, etiam solemnem, Episcopi presentes esse potuerint, qui baptizatos statim confirmarent. Hinc MStum Pontificale Ecclesiae Apamensis in Syria, an. 1214 exaratum, quod noster Martene de Antiq. Eccl. Rit. L. 1, c. 2, art. 1, § 5, exhibet, post omnes Baptismi ritus prascribit, ut, *SI EPISCOPUS ADEST, statim oporteat eum (baptizatum) confirmari chrismate, etc.* Ino jam Sce. VII, pauci Episcopi munus Baptismi obierant, scilicet alii enim minimum distenti. Interim praxi hanc, neo-baptizatos statim confirmandi, in aliquibus saltem Ecclesiis, etiam Latinis, ferme ad nostra usque saecula perductam fuisse, idem Martene l. c. § 1, testatur. Quod vero ad Graecos attinet, idem mos etiamnum apud ipsos perseverat, ut Sacramentum Confirmationis mox Baptismo, non autem ab Episcopo, sed ipso Presbytero baptizante, subjungatur: *qua de re videndum Juenin Diss. VII, de Confir. q. V, a. 2. § 1 et seqq.*

Per benedictionem, i. e. Certam quandam verborum formam, qualis alias etiam in quibuslibet ferme Sacramentis ex mandato Salvatoris adhibenda est, quam etiam supra, Cap. VI. Noster per benedictionis vocabulum expressit.

Invocans Spir. S. Cæterum totus locus hic favere videtur illorum sententiæ, qui solam impositionem manum (non etiam unctionem chrysatis) pro materia Confirmationis adstruunt: *qua de re Theologi Dogmatico-Scholastici multis altercantur, imprimisque Tourn. Tr. de Sacr. Confir. q. 4, a. 3.*

Ingenio, i. e. *Invento quadam artificiose excogitato*: ut idem Noster in L. de Spect. c. 10, ait, *dæmones ab initio prospicientes sibi, inter cætera idolatriæ, etiam spectaculorum inquinamenta, ejusmodi quoque artium ingenia inspirasse.* Eo nimur sensu, quo in L. de Pall. c. 1, arietem Romanum (machinam bellicam) Carthaginenses obstupuisse dicit, *ut novum, extraneum, ingenium, i. e. inventum.*

Licebit spiritum. Certe non bonum; de *hydromantis* enim loquitur, qui ex aqua futurarum rerum vaticinia capiebant. Hujus artis studiosissimus fertur fuisse Rex Numa Pompilius, qui res ritusque religionis apud Romanos suos ordinavisse, quoniam aliter sibi consulere non posse videbatur, *hydromantiam facere compulsa est, ut in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes dæmonum, a quibus audiret, quid in sacris constitue atque observare deberet.* Ita S. Aug. L. VII de C. D. c. 35, et ibid. post alia quædam: *Quod ergo aquam egesserit, id est, expartaverit, Numa Pompilius, unde hydromantiam faceret, ideo Nymphae Egeriam (frigida sane nonenclatura) dicitur conjugem habuisse.* Ita enim solent res gestæ aspersione mendaciorum in fabulas verti.

Concoronationem eorum, i. e. intimam eorum conjunctionem, *aqua* scilicet et *spiritus* illius.

Accommodatis des. manibus. Seu *impositis desuper manibus*; hic enim rius erat *hydromantiarum*, aquas incantantium, ac velut potestati spiritus mali tradentium.

Animare. Tota sententia hæc ironiam sapit, atque ad magicos ritus alludit, quibus aquam ad usus magicos adhibere *Hydromantæ* solent. Dicit autem *alio, id est, superiore quodam ac potentiore spiritu, tanta claritas* (sic ut nimurum *Hydromantæ* jactare solent, ab illo spiritu tam gloriosos ac illustres effectus produci) *animare*, seu eam incitare, ac velut viventem reddere.

Organo. Id est, ministro, tanquam instrumento

A sibi, ut Scholastici loquuntur, *obedientialiter*, in ordine ad quoscunquam effectus patrando, subiecto.

Per manus sanctas, per earundem videlicet impositionem.

Modulari. *Modulari* est aliiquid ad certum modum ac mensuram componere, ut jam supra Cap. III, Not. *Modularicibus*, diximus. Per sublimitatem autem spiritualem facile intelligit viam producendi gratiam Sacramentalem Confirmationis, Episcopi confirmantis manibus quasi inditam, ac inhaerentem.

Referam hic, quod non prorsus a nostro proposito alienum esse videatur, et ab Euapio Sardiano, gentili, qui circa A. C. 580, inter suos non incelebris Sophista erat, de *Jamblico*, insigni Platonica Philosophiae sectatore, in *Vit. Philosoph.* narrat: *Ali quanto post tempore placuit cunctis, stato anni tempore accedere ad Gadara, qui locus est thermarum in Syria, etc. Isthi cum lavaret (Jamblichus), pariterque ceteri darent lavationi operam, nata de balneis disputatione subridens Jamblichus: Tametsi religione, inquit, impediatur, quoniam ista aperiam, vestra tamen causa id fieri. Simulque iussit discipulos sciscitari a popularibus indigenis, quibus jam olim nominibus donati fuissent duo e calidis fonticulis minores, sed ceteris elegantiores, venustioresque. Illi postquam imperata fecissent, significarunt, uni Amori nomen esse, alteri Anteroti, deo amantum injurie vindici. Confestim ipse contacta manu aqua, paucis adhuc mururatis verbulis, de fonte immo pusionem excivit candidum, commoda statura, capillito in fulvum aurum tinteto, dorsi cute nitida, qui totus lavanti aut lotu assimilis erat. Attonis rei novitate comitibus: Transeamus, inquit, ad proximum fonticulum, simulque exurgens, præcedebat, in cogitatione defixus, ac suspenso vultu, ibique eadem, quæ prius, peragens, Amorem evocavit, prioris per omnia similem, extra comas, migrantes huic magis, et rutilas, et per collum sparsas. Ambo puerul circumfusi arcis complexibus Jamblico velut naturali patri inhaerabant: quos ille in proprias suas sedes e vestigio restituit, lotusque excessit, etc. Hæc ille.*

Nimirum evanide hæc imagines erant infernorum geniorum, et quantumlibet hi se lotos ac baptizatos simulabant, manibus per magum illum ex aquis extracti: non tamen manus illis imponere valuit, quibus eos in solido quodam statu confirmaret.

Deformantes, pro *præformantes*, seu figurantes, aut simpliciter *formantes*. Hoc certe posteriori sensu etiam apud Viruv. L. VI, hoc verbum usurpatum invenio: *Tragica scena deformantur (non utique in sequiori sensu, sed magis pro exornantur, accipiendum) columnis, signis, etc.* Cæterum totus hic locus ex Gen. XLVIII, vers. 13 et seqq. petitur, ubi, *Posuit (Joseph) Ephraim ad sinistram Israël (seu Jacob, qui illud nomen ab Angelo, quo cum collectatus fuerat, sibi impositum Gen. XXXII, v. 28, acceptat), Manassen vero in sinistra sua, ad dexteram scilicet patris (Jacob), applicuitque ambos ad eum. Qui extendens manum dexteram, posuit super caput Ephraim, minoris fratris, sinistram autem super caput Manasse, qui major natu erat, communans manus. Benedixitque Jacob filiis Joseph, etc.* Joseph videlicet ambos filios suos coram Jacob, patre suo, constituit, et quidem primogenitum *Manassen* ad sinistram suam, que scilicet directe respiciebat dexteram Jacob: *Ephraim vero ad dexteram suam, et consequenter ad sinistram ejusdem Jacob, haud utique dubius, Jacob dexteram suam impositurum ei, qui ad dexterum quoque ejus latus collocatus fuerat, ipsi nimurum Manassi, sinistram vero alteri, scilicet Ephraim.* Cum vero Jacob commutatas manus *decus-satim*, id est, sese mutuo intersecantes, adeoque dexteram (que natura sua dignior est, quia fortior) Ephraim, *secundo genito*, *Manassi vero primogenito*, sinistram imposuisset, Joseph, velut errorem, quem putabat, correcturus, dexteram patris a capite Ephraim removere, atque in caput *Manassis* transferre contendit: *Jacob vero, altioris haud dubie*

nerari (seu sibi vindicare ac velut in pignus sumere) *solet*. Cæterum a Nostro hic in passivo *sensu*, pro *oppignorari*, sumitur, ut *sensus sit*: quod et *testatio fidei et sponsio salutis per Baptismum*, cui hæc duo velut innectuntur, cœu quo jam dato *pignore*, obſtrumentur.

Ecclesiæ mentio. Fortasse sic intelligendum est, quod necessario etiam Ecclesiæ implicita mentio fiat, tanquam *cui hæc fiat oppignoratio*.

Trium corpus est, scilicet in tribus Personis Divinis, carumque *Fidei* adunatum.

Notæ ad caput VII.

Unctione. Nequaquam hic loquitur de *Unctione confirmatoria* (de hac enim *cap. seq.*); sed de ritu etiam hodie Baptismum mox subsequente. Nam post hunc fit *osculum pacis*, deinde baptizatus inungitur chrismate in vertice. Imo sanctus Hieron. in *Dial. adv. Luciferianos* ait, *Presbyteris non licere, sine subjuncta unctione chrismatis baptizare*.

Non possum autem non hic adscribere ritum hujus unctionis, prout is in *Pontificali antiquo Metropolitano* hujatis Ecclesiæ apud nostrum Edinundum Martene de antiquis Ecclesiæ ritib. l. I, cap. I, art. 15, § 6, reperitur: « Cum infantes elevati fuerint a fonte, — Episcopus, vel Presbyter, chrisma requirens, faciat crucem cum pollice in vertice eorum, ita dicendo: *Deus Pater Omnipotens — ipse te linuat chrismate salutis in C. J. D. N. in vitam aeternam. Pax tibi.* »

Erat et alia unctio præcedens Baptismum, qua baptizandi ungebantur oleo in *pectore et scapulis*. Hujus unctionis jam Auctor *L. Recognitionum* (quisquis ille fuerit, certe vetustissimus) in l. III. meminit: *Baptizetur unusquisque vestrum in aquis pereunibus, nomine Trinæ Beatitudei super se invocato, per unctus primum oleo, per orationem sanctificato*. Hujus unctionis meminit etiam S. Joan. Chrysost. *Hom. 6. in c. 2 Ep. ad Coloss.* dicens: *Inungitur baptizandus athletarum more, qui studium jam ingressuri sunt*. Vide etiam Auctorem l. I de *Sacram.* c. 2 et l. II, c. 7. inter opera sancti Ambrosii. Attamen hæc unctio non siebat per *chrisma*, sed *oleum catechumenorum*. De duplice hac unctione idem Martene *ibid.* ex antiquis Latinorum ita appellatis *Ordinibus*, ac *Ritualibus*, nec non *Græcorum Euchologis*, abunde dabit.

Cæterum neque illam unctionem Baptismo subiunctam Confirmationis Sacramentalis rationem habuisse, vel ex eo patet, quod Confirmationi a solis (apud *Latinos* saltum) Episcopis collata fuerit: unctio illa, licet *chrismate*, etiam a *Presbyteris*, nec in *frouste*, sed *vertice* data fuerit.

A *Moysæ unctus est*. Sic enim de Aarone in Sacerdotem consecrando Deus ipse, *Exod. XXIX*, 7. Moysi præcepit: *Oleum benedictionis fundes super caput ejus, etc.* Cæterum *cornibus* olim vasorum instar, veteres utebantur. Sic etiam unctio Regum siebat per oleum ex cornu. *Imple cornu tuum oleo, etc.*, dixit Deus ad Samuelem *1 Reg. XVI*, 1, mittens cum ad *David*, in Regem inungendum. *Tulit ergo Samuel CORNU OLEI, et unxit eum in medio fratrum ejus (ib. v. 13).* Sicetiam *unctus fuerat Salomon a Sadoc, summo Sacerdote (III Reg. 4, v. 39)*.

A *chrismate*. Christus a *xp̄iσται*, 3. pers. pret. pass. verbi *xp̄iω*, ungo: *xp̄iσμα* autem a 1. pers. ejusdem. præter. *xp̄iσται* dictum, et *τὸν xpiστόν*, factum est *xp̄iστός*, *unctus*. Unde *Is. XLV*, v. 4: *Hæc dicit Dominus (τὸν xpiστόν) UNCTO MEO, a ποντῷ Christo meo Cyro, etc.*

Unctio. Alias *xp̄iσμα* ipsum unguentum, quo fit *unctio*, significat; unde et Latini Theologi in Sacramento Confirmationis inter *Chrismum*, et ipsam *chrismationem*, seu *inunctionem*, ipsiusque *Chrismatis applicationem*, que alias a Græcis proprie *xp̄iσται* dici solet, distinguunt. Quanquam a Patribus promiscue *τὸν xpiσμα* pro *unguento* et *unctione* accipi inventio. Sic Clemens Alexandr. l. I. *Strom. de veter. L. e demeritis*, dicit quod *dolosas quidem restes, et*

*A dolosas (τὰ χρίσματα) unctiones, recte existimauerint, appellaverintque. Et Pæd. I. II. cum paulo ante dixisset: *οὐ διέπει δολερὰ εἴκαστα, καὶ χρήσαστα τις τὰ διάθησις εἰσερει πόλειν; nefas est vestes dolosus, et unguenta in civitatem veritatis ingredi*; paulo post ita habet: *Femina semper τῷ τις συρράβει χρίσματα συντίθεται, divina pudicitia unctione ungatur, sancto dilectata μόρφη, unguento, nempe Spiritu. Et in I. IV, τὸ χρίσμα τῆς εὐπαραστάσεως, unctionem beneplaciti (id est, mentis Deo bene placentis) dicit. Quid multis autem, quando et in novo Testam. τὸ χρίσμα, pro unctione sumitur? ut I. Joan. II, vers. 20: Et vos χρίσμα, unctionem habetis a sancto. Rursusque vers. 27: Et vos (τὸ χρίσμα) unctionem qua accepistis ab eo, in vobis manet.**

*A Deo Patre. Unctus est autem Christus, tanquam Propheta, Sacerdos, et Rex; haec enim sola tria hominum genera antiquitus jungi consueverant: Haec unctionem autem non *chrismate* quadam visibili, sed *spirituali*, ab ipsomet Spiritu S. facta est, quando scilicet Christus baptizatus in Jordane, *confestim ascendit de aqua; et ecce aperi sunt ei cœli, et vidit SPIRITUM DEI descendente sicut columbam, et venientem super se. Et ecce vox de caelo dicens: HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS, IN QUO MIHI COMPLACUI. Mat. III v. 16 et seq.* Non autem hoc ita intelligendum est, quasi Spiritus S. gratie sue plenitudine in Baptismo unixerit Christum (hanc enim jam a primo conceptionis sue instanti habuit, nullius jam amplius augmenti capace), sed quod Spiritus S. unctionem Christi, præcipue in *Gratia CAPITIS ET UNIONIS HYPOSTATICA* consistentem, signo aliquo visibili, tanquam pridem jam factam, demonstrare voluerit. Et hoc sensu Christus illud Isaiae LXI, v. 1: *Spiritus Domini super me, eo quod unxit me, ad se ipsum Luc. IV, v. 18, transtulit. Sic et Petrus Act. XVIII, 8, de Christo predicavit: Quomodo unxit eum Deus Spiritus Sancto, etc.; quod S. Aug. L. XV de Trinit. c. 26, sic explicat: Non utique oleo visibili, sed dono gratiae, quod visibili significatur unguento, quo baptizatos ungit Ecclesia. Nec sane tunc unctus est Christus Spiritu S. quando super eum baptizatum velut columba descendit. Tunc enim corpus suum, id est, Ecclesiam suam, præfigurare dignatus est, in qua præcipue baptizati accipiunt Spiritum Sanctum: sed ista mystica et invisibilis unctione tunc intelligendus est unctus, quando Verbum Caro factum est, etc.* Vide eundem porro.*

Liberamur, cum hæc tamen differentia, quod *Baptismus Sacramentum* sit, peccata, tanquam *mactas* animæ, abluens: unctio illa solum ad *ritum* subsequum hujus Sacramentum pertinet, liberationem illam vi gratia Baptismalis, spiritualiter *inungentis*, factam, solum tanquam in symbolo rei præsterita exhibens, non ipsam novum gratiae augmentum conferens.

Locus huic parallelus est in *L. de Resurr. carn.* c. 8, ubi Noster: *Caro abluitur, ut anima emaculetur. Caro unguitur, ut anima consecretur. Caro signatur, ut anima nunciatur. Caro manuum impositione adumbratur, ut et anima Spiritu illuminetur. Verum de his mox explicatus.*

Notæ ad caput VIII.

Imponitur. Dux olim *impositiones manum* celebabantur in Baptismo: una, non Baptismum modo, sed illam ipsam quoque unctionem, quæ est inter Baptismi ritus prævios (vide *Cap. præc. Not. Unctione præcedens*, cuius mentio inter *Ordines Baptismi Latinos*, quos Edm. Martene de *Rit. Antiq. Ecclesia*, l. I, c. 1, v. 8, profert, frequenter occurrit. Altera erat Baptismum *subsequens*, nonnisi ab *Episcopo* facienda.

*Ubi sciendum, primis Ecclesiæ saeculis Baptismum, solemnum nimiri, qui scilicet nonnisi in *Sabbato sancto*, et *pervigilio Pentecostes* dabatur, ab ipsissimis Episcopis administratum, moxque ab hiisdem Sacramentum *CONFIRMATIONIS*, velut instar complementi subjunctum fuisse. Unde de S. Ambrosio in*

ejus vita S. Paulinus scribit: *In rebus etiam Divinis A* iimplendis fortissimus labor, in tantum ut quod implere solitus erat circa baptizandos, 5 postea Episcopi, a tempore, quo decessit, vix implerent. Perseveravit mos ille multis in Ecclesia saeculis; sed cum in singulis Ecclesiis minimum increvisset fidelium turba, atque Episcopi in Evangelio praedicando nimis necessari fuissent, idemque quoque obtinere incepérat, quod I Cor. 4, v. 17, Paulus dixit: *Non misit me Christus baptizare, sed EVANGELIZARE.* Atque inde factum est, ut non semper in Baptismo, etiam solemni, Episcopi presentes esset potuerint, qui baptizatos statim confirmarent. Hinc MStum Pontificale Ecclesiae Apamensis in Syria, an. 1214 exaratum, quod noster Martene de Antig. Eccl. Rit. L. I. c. 2, art. 1, § 5, exhibet, post omnes Baptismi ritus praescribit, ut, *SI EPISCOPUS ADEST*, statim oporteat eum (baptizatum) confirmari chrismate, etc. Ino jam Sec. VII, pauci Episcopi munus Baptismi obierant, scilicet alii cuius minimum distent. Interim praxis hanc, neo-baptizatos statim confirmandi, in aliquibus salem Ecclesiis, etiam Latinis, ferme ad nostra usque saecula perductam fuisse, idem Martene l. c. § 1, testatur. Quod vero ad Graecos attinet, idem mos etiamnum apud ipsos perseverat, ut Sacramentum Confirmationis mox Baptismo, non autem ab Episcopo, sed ipso Presbytero baptizante, subiungatur: quia de re videndum Juenin Diss. VII, de Confirm. q. V, a. 2. § 1 et seqq.

Per benedictionem, i. e. Certam quandom verborum formam, qualis alias etiam in quibuslibet ferme Sacramentis ex mandato Salvatoris adhibenda est, quam etiam supra, Cap. VI. Noster per benedictionis vocabulum expressit.

Invocans Spir. S. Ceterum totus locus hic favere videtur illorum sententiæ, qui solam impositionem manuum (non etiam unctionem chrysatis) pro materia Confirmationis adstruunt: quia de re Theologi Dogmatico-Scholastici multis altercantur, imprimisque Tourn. Tr. de Sacr. Confirm. q. 4, a. 3.

Ingenio, i. e. *Invento* quodam artificiose excogitato: ut idem Noster in L. de Spec. c. 10, ait, *demones ab initio prospicientes sibi, inter cætera idolatriæ, etiam spectaculorum inquinamenta, ejusmodi quoque artium ingenia inspirasse.* Eo nimurum sensu, quo in L. de Pall. c. 1, arietum Romanum (machinam bellicam) Carthaginenses obstupuisse dicit, ut novum, extraneum, ingenium, i. e. inventum.

Licebit spiritum. Certe non bonum; de *hydromantis* enim loquitur, qui ex aqua futurarum rerum vaticinia capiebant. Huius artis studiosissimus fertur fuisse Rex Numa Pompilius, qui res ritusque religiosi apud Romanos suos ordinavimus, quoniam aliter sibi consulere non posse videbatur, *hydromantiam facere compulsa est*, ut in aqua videret imagines deorum, vel potius ludificationes dæmonum, a quibus audiret, quid in sacris constitue atque observare deberet. Ita S. Aug. L. VII de C. D. c. 35, et ibid. post alia quædam: *Quod ergo aquam egesserit, id est, exportaverit, Numa Pompilius, unde hydromantiam faceret, ideo Nympham Egeriam (frigida sane nomenclatura) dicitur conjugem habuisse.* Ita enim solent res gestæ aspersione mendaciorum in fabulas verti.

Concoronationem eorum, i. e. intimationem eorum conjunctionem, aquæ scilicet et spiritus illius.

Accommodatis des. manibus. Seu impositis desuper manibus: hic enim riuis erat *hydromantiarum*, aquas incantantium, ac velut potestatii spiritus mali tradentium.

Animare. Tota sententia hæc ironiam sapit, atque ad magicos ritus alludit, quibus aquam ad usus magicos adhibere *Hydromantæ* solent. Dicit autem *alio*, id est, *superiore quodam ac potentiore spiritu, tanta claritatis* (sicut nimurum *Hydromantæ* jactare solent, ab illo spiritu tam gloriosos ac illustres effectus produci) *animare*, seu eam incitare, ac velut viventem reddere.

Organo. Id est, ministro, tanquam instrumento

A sibi, ut Scholastici loquuntur, *obedientialiter*, in ordine ad quoscunque effectus patrando, subiecto.

Per manus sanctas, per earundem videlicet impositionem.

Modulari. Modulari est aliquid ad certum modum ac mensuram componere, ut iam supra Cap. III, Not. *Modulatricibus*, diximus. Per sublimitatem autem spiritualiæ facile intelligit vim producenti gratiam Sacramentalem Confirmationis, Episcopi confirmantis manibus quasi inditam, ac inhaerentem.

Referam hic, quod non prorsus a nostro proposito alienum esse videtur, et ab Eunapio Sardiano, gentili, qui circa A. C. 580, inter suos non incelebris Sophista erat, de *Jamblichio*, insigni Platonica Philosophiae sectatore, in *Vit. Philosoph.* narrat: *Ali quanto post tempore placuit cunctis, stato anni tempore accedere ad Gadara, qui locus est thermarum in Syria, etc. Isthiæ cum lavaret (Jamblichus), pariterque cæteri darent lavationi operam, nata de balneis disputatione subridens Jamblichus: Tametsi religione, inquit, impediatur, quoniam ista aperiam, vestra tamen causa id fieri. Simulque jussit discipulos secessit a popularibus indigenis, quibus jam olim nominibus donati fuissent duo et calidis fonticulis minores, sed cæteris elegantiores, venustioresque. Illi postquam imperata fecissent, significarunt, uni Amori nomen esse, alteri Anteroti, deo amantum injurie vindici. Confestim ipse contacta manu aqua, paucis admurmuratis verbulis, de fonte immo pusionem excivit candidum, commoda statura, capillito in fulvum aurum tintecto, dorsi cute nitida, qui totus lavanti aut lotu assimilis erat. Attonis rei novitate comitibus: Transeamus, inquit, ad proximum fonticulum, simulque exurgens, præcedebat, in cogitatione defixus, ac suspenso vultu, ibique eadem, quæ prius, peragens, Amorem evocavit, prioris per omnia similem, extra comas, nigrantes huic magis, et rutilas, et per collum sparsas. Ambo pueruli circumfusi arctis complexibus Jamblichio velut naturali patri inhaerabant: quos ille in proprias suas sedes e vestigio restituit, totusque excessit, etc. Hæc ille.*

Nimirum evanidæ hæc imagines erant infernalium geniorum, et quantumlibet hi se lotos ac baptizatos simulabant, manibus per magum illum ex aquis extracti: non tamen manus illis imponere valuit, quibus eos in solido quodam statu confirmaret.

Deformantes, pro *præformantes*, seu figurantes, aut simpliciter *formantes*. Hoc certe posteriori sensu etiam apud Vitruv. L. VI, hoc verbum usurpatum invenio: *Tragica scena deformantur* (non utique in sequiori sensu, sed magis pro *exornantur*, accipiendo) *columnis, signis, etc.* Ceterum totus hic locus ex Gen. XLVIII, vers. 13 et seqq. petitur, ubi, *Posuit (Joseph) Ephraim ad sinistram Israël (seu Jacob, qui illud nomen ab Angelo, quo cum collectatus fuerat, sibi impositum Gen. XXXII, v. 28, acceptat), Manassen vero in sinistra sua, ad dexteram scilicet patris (Jacob), applicuitque ambos ad eum. Qui extendens manum dexteram, posuit super caput Ephraim, minoris fratris, sinistram autem super caput Manasse, qui major natus erat, commutans manus. Benedixitque Jacob filii Joseph, etc.* Joseph videlicet ambos filios suos coram Jacob, patre suo, constituit, et quidem primogenitum *Manassen* ad sinistram suam, quæ scilicet directe respiciebat dexteram Jacob: Ephraim vero ad dexteram suam, et consequenter ad sinistram ejusdem Jacob, haud utique dubius, Jacob *dexteram* suam impositurum ei, qui ad dexterum quoque ejus latus collocatus fuerat, ipsi nimurum *Manassi*, *sinistram* vero alteri, scilicet Ephraim. Cum vero Jacob commutatas manus *decusstatim*, id est, sese mutuo intersecantes, adeoque dexteram (quæ natura sua dignior est, quia fortior) Ephraim, *secundo genito*, *Manassi* vero *primogenito*, sinistram imposuisset, Joseph, velut errorem, quem putabat, correcturus, dexteram patris a capite Ephraim removere, atque in caput *Manassis* transferre contendit; Jacob vero, altioris haud dubie

Moyses Lignum, et dulcis est factus. Aqua enim sine A prædicione Dominicæ crucis (ecce lignum) ad nullos-usus futuræ salutis est; cum vero salutaris fuerit Crucis mysterio consecrata, tunc ad usum spiritalis lavaci, et salutaris poculi, temperatur. Sicut ergo in illum fontem Moyses misit lignum, hoc est Propheta: ei in hunc fontem Sacerdos prædicationem Dominicæ Crucis mittit, et aqua fit DULCIS ad GRATIAM.

Cæterum Junius hunc Tertulliani locum ita legendum putat: *venas insaluberrimas aquas Baptismi scilicet ex sese remedias. At obnix retineo nostram lectionem: non enim aqua Baptismi erat remedias illas aquas amaras, seu venas insaluberrimas, sed lignum (seu Christus in ligno crucifixus) illas aquas, ad Baptismum destinatas, ac alias insalubres, seu nihil salutare, ac proficiens ad salutem nostram continentes, in dulcedinem, ex sese, seu propria sua virtute, in remedium peccatorum et salutem animæ nostræ convertit.*

Defluebat. Cum enim populus Israel ex deserto Sin pervenisset in Raphidim, atque ob acerbam sitim, qua vexabatur, contra Moysen murmurasset, jussit Deus illam ipsam virginem, qui ante mare rubrum divisaret, tollere, petramque, ad elicendam inde aquam, percutere, etc. Exod. XV, 1 et seq. Simile quoque prodigium accidit in Cades, ut Num. XX, 13. et seqq. videre est. Ut rursum respxit S. Paulus I. Cor. X, 4, ita expponens: Omnes eundem potum spiritalem biberrunt (επινεψατο την πνευματικην ζελεσθενσας πετρας. Bibebant autem de spiritali, consequente eos, peira: PETRA autem erat CHRISTUS); sed non in pluribus, etc. Atque inde non Rabbiini solum, sed et ex Christianis interpres non pauci contendunt, Petram illam, aut certe peiræ illius aquas, Israelitas deinceps in deserto semper comitas fuisse. Ita enim Noster in L. de Pat. c. 5, ait: Post Mannæ escatalem pluviam, post petram aquatilen sequelam, etc. At quæ prodigii tam immanis, et a Moysi nequit quam significati, hic adstruendi necessitas? Non enim Apostolus hic de petra illia materiali, qua erat in Raphidim, sed de petra spirituali (proindeque etiam in sensu solum spirituali, seu mystico) loquiuit, Christo videlicet, per petram illam præfigurato, qui tanquam PETRA VIVA Christians (meliores Israelites) per desertum hujus mundi assiduo comitatur, factus isdem fons aquæ solentis in vitam æternam. Joan. V, 44. Atque ideo Noster hanc aquam, in Raphidim ex petra profluentem, merito inter Baptismi nostri figuram ponit.

Benedici. Locus sane obscurus. Excidisse videatur quidpiam, quod omnino supplendum. Itaque sic legendum puto: Aqua in Christo, in quo Baptismum videmus benedicí; qui sensus satis planus est. Quid vero istud, Baptismum benedicí? Eunivero vel de antiquissimo illo ritu, ad nostra usque tempora perseverante, scilicet benedictione ipsius fontis Baptismalis, qua in Sabbatho S. et Vigilia Pentecostes fieri solet (vide supra Cap. IV, Not. Invocato Deo), vel de ipsa forma Baptismi (ut Cap. VI, Not. Per benedictionem) intelligi potest.

Aqua gratia, pro venustate aut dignitate, ut Cap. III, Not. Aut gratia, vel pro benignitate, favore, aut assistance apud seu penes Deum, cui præ ceteris elementis Aqua semper acceptior fuit, etc.

Confirmationem, ut nimirum per aquam, seu materiam suam, stabilietur vel magis commendetur Baptismus.

Aqua auspicatur, eamdem in vinum commutando, quod primum ejus miraculum fuerat. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galileæ, etc. Joan. II, 11.

Ad aquam suam invitat. Sic enim Jesus ad mulierem Samaritanam, Joan. IV, 44, sermocinatur: Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ solentis in vitam æternam. Et Joan. VII, 37: Si quis sit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.

De agape. ἀγάπη Græcis dilectionem significat.

Alias etiam Agapæ significant illa primorum Christianorum conveia charitatis, quæ ante S. Eucharistie consecrationem, tum in memoriam ultime Case Christi, in qua Sacramentum istud instituit, tum ad fovendam mutuam dilectionem, celebrare solebat: quorum apud nonnullos abusum Paulus I Cor. II, 25 et seqq. acriter reprehendit.

Probat. Sic enim Matth. X fraternam charitatem commendans, vers. ult. ait: Quicumque potum dedit uni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet ueradem suam.

Liberter. Quarta autem vigilia noctis venit (Jesus) ei eos (discipulos suos) ambulans super mare. Mat. VIX, 25.

Transfretat. Et ascendens in naviculam transfrat, et venit in civitatem suam. Matth. IX, 1. Similiter et transfratassent (discipuli cum Jesu), venerunt in terram Genasar. Matth. XIV, 34.

Lancea. Unus militum lancea latus ejus aperiuit, et continuo exiit sanguis et aqua. Joan. XIX, 34. Per hanc autem aquam Baptismum præfiguratum fuisse, S. Ambr. in Luc. XXIII, docet: Ex illo incarne licet corpore, sed defuncto, omnium vita manebat. Aquæ enim et sanguinis exiit: illa, quæ diluat: iste qui redimat. Et S. Aug. Tr. 120. in Jo. ideo ait in cruce apertum fuisse latus Christi, ut illic quodammodo vita uitium pandiceret, unde SACRAMENTA manarent, tunc quibus ad ritum, quæ vera VITA est, non intratur. Ille sanguis in remissionem fuisse est peccatorum: aqua de salutare temperat poculum: hæc et LAVACRUM presertim et potum.

Nota ad caput X.

Constanter, scilicet pro continuo, seu statim: ut idem Noster in L. de Pat. cap. 3, de Christo ait: Parum est, si non etiam proditorem suum secum habet, nec constanter denotavit. At alibi pro andacter et impetrante usurpat, ex. gr. in L. de Spect. cap. 26, ubi demon ex obsessa quadam muliere, Constante et justissime quidem (inquit) feci.

Credentes. Alludit utique ad id, quod Is. VII, 9, habet: ubi quidem Hebreus textus ita smut: אָמַן לְתֹבִין יְהוָה ad litteram: non credideritis, neque fideles eritis, vel confidet. Symmachus autem ita translat: Edo μὴ πιστεῖτε, οὐ διστενεῖτε; atque ex hoc Vulgatus noster: Si non credideritis, non permiscebitis. Paulo aliter Theodori εὐθὲν οὐ μὴ πιστεύοντε, nequaquam creditur vobis; de munique LXX: εἰς μὴ πιστεύοντε, οὐδὲ μὴ πιστεῖτε, οὐδὲ credideritis, nequaquam intelligetis; secundum quem tenorem Joan. Chrysost. Cypr. August. et alii Patres sapius hunc locum allegant. Videtur huic quoque consonare illud Joan. VI, 9, ubi Petrus ad Christum: Καὶ ἡμεῖς πειστεῖται, ἐπιδοκεῖτε κ. τ. λ. et nos credimus, et cognovimus, quia tu es Christus, etc. Et Joan. X, 38: εἰς ἡμοι μὴ πιστεύοντε, τοῖς ἔργοις αποδείχετε, ταῦτα γένεται πιστεύειν θεον τὸν ἡμετέρον κ. τ. λ. Si mihi non vultis credere, operibus credite, ut credat gnoscatis, et credatis quia Pater in me est.

Itaque si volumus mysteria a Deo revelata intelligere, antea debemus credere, ut adeo fidem prædere oporteat, et ex fide sequi intelligentiam; quod Tertullianus etiam alibi confirmat, ut in L. de Genit. cap. 2, ubi: Laudo fidem, quæ ante credit observandum esse, quam didicit. Et L. IV, ad. Mer. c. 20, ubi, cum illo Isaia: testimonio similiter nos fuisset, mox subiungit: Hæc erat fides, quæ emulat etiam intellectum. Denique ibid. c. 25, idem confirmat: Abscondit, inquietus, præmisso obscuriori propheticò instrumento, cuius intellectum fides meritatur; nisi enim credideritis, non intelligeris. At qui Protestantes nostri? Prius nimirum intelligere volunt, deinde credere, propriæ sue rationis limiti dem suam commensurantes, et nequaquam vulgatus illud attendentes: Discentem oportet credere, antequam nimirum id, quod disicit, intelligat. Vide ergo quid inter nos, illosque intersit. Illi non credant, nisi

intelligant : nos credimus, ut intelligamus. Atque hoc est illud, quod Apostolus nos II Cor. X, v. 5, monet, ut simus consilia (humana) destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei (seu adversus ea, quae nobis per fidem de Deo innotescunt) et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.

Mandatu tamen. Mandatus, us, quartae Declin. legitur apud JCtos : que proin vox Tertulliano facile ex Jurisprudentia civili hæc potuit; nam civilium Legum apprime peritum fuisse, in Epitome Vitæ ejusdem, Libro de Præscr., a nobis præfixa docimus.

*Conditione. Seu secundum intrinsecam suam naturam, aut, ut alias loquimur, secundum substantiam. Erat ergo Baptismus ille tantum extrinseco, scilicet quantum ad mandatum illud Dei, ex quo fuit a Joanne administratus : non vero intrinseco, et quantum ad naturam suam, *Divinus*, sed omni virtute, sibi indita, constitutus.*

Præstabilit. Baptismus ergo Joannis nullam habebat efficaciam ad aliquid supernaturale in anima producendum, sicut tamen Christus baptismu suo vim inseruit ad producendam gratiam sanctificantem, et peccata per eamdem abolenda. Hanc Baptismi utrinque differentiam ipsem Joannes, Marc. I, v. 8, luculentiter significavit, inquiens : Ego baptizavi vos Aqua, ille vero baptizabit vos SPIRITU SANTO.

*Præministrabat. Sicut enim ipse Joannes tantum erat Precursor Domini, preparans nimirum viam ejus, Marc. I, 2, ita etiam Baptismus Joannis tantum erat prodromus quidam Baptismi Christi, velut ad eundem per excitatos actus poenitentia percati avocatis, et ad meliorem vitam disponens, non ipsam vitam confrens. Ita enim Author 22 ad orthodox. Respons. ad 2, XXXVII, ait : *Baptismus Joannis præmium fuit Evangelii gratia. Et S. Basil. Hom. 13, de Exhort. ad Baptismum, inquit : Initiatorum erat Joannis Baptisma : istud vero perfectorum. Ac peccato illud avocabat : istud cum DEO conjungit, et familiarem reddit.**

Potestate, seu libertate, scilicet per vites gratiae adjuta.

*Egere. Est enim Fides, ut Concil. Trident. Sess. VI, de Justific. cap. docet, dispositio quadam, ipsam poenitentiam necessario antecedens, ut ibi latius. Cum ergo Luc. VII, v. 29, *Omnis populus audiens, et publicani justificaverunt Deum* (credentes nimirum Christo, Joannis dotes tam insigniter commendanti) baptizati Baptismo Joannis. Et mox pergit Evangelista : *Pharisæi autem et Legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsos* (increduli nimirum Joanni, Baptismum poenitentie prædicanti, et ipsi Christo cedum tam efficaciter susidenti), *non baptizati sunt ab eo, neque digni hoc poenitentia Baptismo, quoniam Fide, tam pertinaciter nimirum repulsa, destituti.**

Humanum. Seu res ab arbitrio hominis, ejusque liberis actibus necessario dependens.

*Necesse est. Pariter sciaret *humanus*, ut supra dixit. Vide Not. Conditione. Baptismus ergo Joannis non nisi ad poenitentiam excitabat, gratia auxilia ad eamdem necessaria largiendo, non ipsa peccata delendo : utpote quod per actum perfecta poenitentia seu contritionis, tanquam opus ipsius operantis, perfici necesse erat.*

*Si cœlestis fuisset. Sicut Baptismus ipsum *gratiam sanctificantem et remissionem peccatorum*, Divina siliqua intrinseca virtute, seu, ut loquimur, *ex opere operato*, conferebat, ut jam alias diximus.*

Deus solus. Atque id quidem intelligendum est de potestate principali et authoritative. Ceterum autem hanc etiam hominibus, velut instrumentis, per quos peccata nomine Christi dimittantur, et Spiritus S. conferatur, communicabile esse, itaque etiam a Christo Apostolis, eorumdemque successoribus Episcopis, et per hos Presbyteris, communicatam fuisse, ex Joan XX, v. 22, et seq. constat, ubi Christus Apostolis insufflavit et dixit : Accipite Spiritum S. Quorum remiseri-

A tis peccata, remittuntur eis, etc. Nihilominus vero, ut S. Pacianus Ep. 1, ad Sympronianum ait, quod per suos Sacerdotes facit Christus, sua Potestas est. Et Ep. 5. Quod ego facio, non meo jure, sed DOMINI; Dei enim sumus adjutores. Quare, pergit, sive baptizamus, sive ad poenitentiam cogimus, seu veniam potentiibus relaxamus, Christo id auctore tractamus. Atque haec contra Protestantes nostros notanda erant, Sacerdotibus non veram potestatem remittendi, sed non-nisi mere declarativam jam facta a Deo remissionis, asserentibus.

Descensurum. Si non abiero (ait Christus Joan. XVI, v. 7), Paracletus non veniet ad vos : si autem abiero, mittam eum ad vos. Quo testimonio Tertullianus utitur ad probandum, quod Baptismus Joannis gratiam Spiritus S. nondum conferre potuerit, eo quod Spiritus S. ante Christi in celos Ascensum nondum se in Ecclesiam effuderit. Ex quo non pauci etiam ex nostris contendunt, neque Baptismum, a Christo institutum, ante Passionem et Resurrectionem, imo et ejus Ascensionem, efficaciam conferre gratia obtinuisse. Verum hac de re potius Cap. seq.

Ne auditu quidem noverant. Act. XIX, 2, et seq. Pauius ad discipulos suos ait : Si SPIRITUM S. accepistis credentes ? At illi dixerunt ad eum : Sed neque si Spiritus Sanctus est, audivimus. Ille vero ait : In quo ergo baptizati estis ? Qui dixerunt : In Joannis Baptismate. Dicit autem Paulus : Joannes baptizavit Baptismo poenitentiae populum, etc. Ex quibus facile inferitur, Baptismum Joannis non collatum fuisse in nomine S. TRINITATIS ; alias enim SPIRITUM S. ignorare non potuissent, utpote in quem autem credere debuissent, tanquam per cuius gratiam remissio peccatorum fieri debebat, et anime sanctificatio conferri. Erant igitur hi ex Judeis Ephesi, qui a Joanne aliquando in Jordane baptizati fuerant, intereaque Ephesum reversi, nihil, antequam Paulus illuc pervenisset, de Baptismo Christi, hactenus ab Apostolis collato, nequo de impositione manuum, seu Sacramento Confirmationis, quod tunc Baptismo mox subjungebatur, dominoque Spiritus S. illud comitantibus, quidpiam inaudierant. Et vero Paulus minime putabat, ipsis sufficie Baptismum Joannis, eo quod per eundem nondum Christi Ecclesiae initiati fuissent. Quare loc. cit. v. 5 et 6, subiungitur : His auditis baptizati sunt in nomine Domini Jesu. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit SPIRITUS S. super eos, et loquebantur linguis, et prophetabant. Vide igitur quam multo insinuarior fuit Baptismus Joannis præ altero Christi.

Spiritus prophetar. Prophetæ enim erat Joannes, imo (quod Christus Matth. XI, v. 9, ad turbas dixit) plusquam Prophetæ. Vide et c. XXI, v. 26. Prophetabat enim, non ut antiqui illi Christum dixi postea, sed mox post se venturum.

Translatiōnem. Scilicet quando Christus, a Joanne baptizatus, vidit Spiritum Dei descendente sicut columbam, et venientem super se, Matth. III, v. 16.

*Sciscitatum. Nimirum Matth. XI, v. 3, cum Joannes ad Christum mittens duos de discipulis suis, ait illi : Tu es, qui venturus es, an aliud expectamus ? Ex hoc autem creditur Tertullianus, Joannem de Christo, quem Messiam venturum toties tamque aperte prædicaverat, Christo ipso suum prædicationis munus obeunte, de eodem, an verus esset Messias, dubitare incepisse, ut idem Noster L. de Præscr., Cap. VIII, satis prodit, et in L. IV, advers. Marc., c. 48, adhuc apertius et prolixius significat, ubi in hac verba ait : *Ipsa Domino virtutum sermone et Spiritu Patris operaute in terris, et prædicante, necesse erat portionem Spiritus Sancti, quæ ex forma propheticæ moduli in Joanne egerat præparaturam viarum Dominicarum, abscedere jam ab Joanne, redactam (revocatam) scilicet in Dominum, ut in massalem suam summam (in quo nimirum tota massa et plenitudo Gratiae residebat). Itaque Joannes communis jam homo (quia jam a spiritu propheticæ sibi ipsi relictus) et**

unus jam de turba, etc. Hactenus et porro Tertullianus.

Verum probabilius alii et Patrum et Interpretum existimant, Joannem nunquam de Christo dubitasse, sed discipulos suos, quos de miraculis Christi sibi nuntiantes, fortasse tamen de Divinitate ejus dubitantes invenerat, ad Christum misisse, interrogatos; ut sic ex ejus presentia, et miraculis coram patratis de ejus Divinitate plene convincerentur. Vide etiam S. Ambros. in *Luc. Cap. VII.*, ubi præterea mysticas et allegoricas missionis illius significaciones affert.

Candidatus remissionis. Qui apud Romanos ad honores publicos aspirabant, et in Comitiis singulas tribus circubant, suffragia pro se exorantes. *Candidati, a candida sua veste, appellabantur.* Unde Tertull. in *L. de Idol.*, c. 18, ait : *Qui familiaritate Regum utebantur, Purpurati Regum vocabantur, sicut apud nos a toga candida Candidati.* Extendi postmodum cepit hæc appellatio latius, non ob vestis quidem, sed muneris similitudinem. Sic enim, qui Principis epistolas et decreta in senatu recitabant, itidem *Candidati* appellabantur; quia per hoc munus ipsis erat additus ad alios honores, ipsosque magistratus, ut Ulp. in *L. un.*, § 4, ff. de *Off. quest.* docet. Sic etiam qui exitate juniores in tyrcinio exercabantur, paulo post ex ephelis egressuri, *Candidati* appellabantur; quo ferme sensu *Quintil.* Instit. *L. V.* *Candidatos eloquentia nuncupat.* Proinde et Noster in *L. de Orat.*, c. III, eos *ANGELORUM CANDIDATOS* nominat, qui *meruerant caelestem illam in Deum vocem, et officium futuræ claritatis ediscunt;* quia ejusmodi secundum promissionem Christi, *Math. XXII.*, v. 30, erant *sicut Angeli Dei in celo.* Sic et *L. ad Uxor.*, c. 7, velut in tyrcinio timoris Dei agentem, *Candidatum Timoris* appellat, et alibi ejusmodi alia habet. Ita igitur etiam Noster Baptismum Joannis vocat *candidatum remissionis*, quod eo initiati, ad Baptismum Christi, per quem sit plena peccatorum remissio, præparati ac dispositi fuerunt. Ceterum et in sequiori sensu *L. de Coron.* c. 7, idololatras *candidatos diaboli*, et in *L. de Anim.* c. 39, protes quasdam adhuc in utero matris geninam *demoniorum candidata* appellat.

In Christo. Scilicet in Baptismate Christi.

Enuntiatum est. Quæ nimirum fieret non in ipsis Baptismi Joannis, sed Baptismi Christi, postea secuturi, virtute; sic enim solus *ex operato*, seu intrinseca sua virtute, remittebat peccata, ut jam sc̄epe alibi diximus.

Spiritu et igni. Ita enim *Luc. III.*, v. 16, Joannes ait : *Ego quidem aqua baptizo vos : veniet autem fortior me, ipse vos baptizabit in SPIRITU SANCTO et igni.* Non utique exclusit aquam a Baptismo Christi, sed id solum significare intendit Joannes, suam ablutionem solum simplicem esse, simplici nimirum aqua exterius factam; at illam in futuro Christi Baptismo fore ad aliud mysterium et ad interiorum quoque ablutionem animæ, quæ sine gratia Spiritus Sancti nequit, elevandam.

Quis vero sit ille Baptismus, & *Πνιζματι ἀγέλης, καὶ νεροῦ, in Spiritu Sancto et igni*, multos exercuit, quin et quibusdam vehementer errandi occasione prebuit. Fuere enim veterum hereticorum quidam, qui *ignem illum simpliciter, ac de vero et elementari igne nostro intelligendum, ideoque in Baptismo non minus ignem quam aquam adhibendam putarunt.* Sic enim Clemens Alexandr. vel quisquis alius hujus scripti author est, in *Elogis Prophetarum* testatur : *τοιοὶ δὲ, ὃς προτίνα μεράλων, πυρὶ τὰ ὄρα τῶν οὐρανῶν κατεπεφύκατο, hoc est: Quidam, ut ait Heracleon, igne aures sigillatorum (baptizatorum) adurebant.* Sed et Author *Carm. in Marcion.* L. I., de igne quadam Valentini heresiarchæ baptismino memorat, ceu qui *Bis docuit tingi, traducto corpore flamma.*

S. Aug. quoque de *Hæres.* ad *Quodvult. hær.* 59, Seleucianos hereticos *igne* Baptismum contulisse prohibet. Quidquid vero de his sit, certum est, ab Apostolis nunquam ignem ad Baptismum adhibitum, ad-

A eoque id a Christo minime præceptum fuisse, ac pro Ecclesiam ab hac praxi semper abhorruisse.

Quare Catholicorum Interpret. nonnulli reci-
putant, per illud *in spiritu et igni* denotari ipsum
Baptismum Christi, in quem supervenit Spiritus S. in specie columbae, simulque (ut S. Justinus II. in
Dial. cum Tryph. p. m. 246, perhibet) *Ιησοῦς οὐ πεπάνθη, καὶ πῦρ ἀνίστηται τῷ λαβάρῳ, οὐτε*
Cum Jesus in aquam descendisset, etiam ignis in Iudeanæ accensus fuit. Sed et in nostro Baptismo accen-
dit *invisibilis* quidam *ignis*, cum *gratia Spiritus S.* cordibus nostris illabitur, et, ut S. Ambr. in *L. & Elia* et *jejun. cap. ult.* loquitur, *peccata nostra con- sumit, animamque ab horum scorpiis purgat.* Sed dein, qui cum S. Aug. in *Ps. 65*, de *exorcismis*, Baptismo nostro communiter præmitti soluis, incli-
gunt; ait namque : *Unde plerunque immundi sp̄tus clamant : Ardeo; si ille ignis non est? Post ignem autem exorcismi venitur ad Baptismum.* Alii per Bap-
tismum illum ignis cum *Auctore Operis imperij*, a *Math. Hom. 3*, designant (metaphorice nimis) tribulationes et persecutions, quibus fidelium justorum in fide constantia, et in adversis patientia, velut ar-
rum in foro ignis, probatur. S. Basil. in *Hom. de Bapt.* intelligendum contendit *ignem illum de veritate doctrinæ, quod et peccatorum malitiam arguit, et justificationem gratiam manifestat*: quæ quidem expiatio-
nes satis commodæ, sed nonnisi metaphorica sunt. Denique autem Tertullianus noster de die iudicii, atque *igne infernali* damnatorum exponit, ut post videbimus.

Interess mihi, fateor, præplacet eorum sententia, qui ad literam intelligunt de Spiritus S. non in Apo-
stolos duntaxat, sed in eorumdem discipulos quoque,
recens baptizatos, visibili descensu in *formam ignis*: ut
exemplum sat fulgidum et illustre *Act. XI*, vers. II.
habetur, ubi ita S. Petrus : *Cum autem capias loqui, cecidit Spiritus S. super eos, sicut et in nobis in INITIO, adeoque etiam in forma ignis, sicut eccl̄ia in Apostolos in die Pentecostes.* Sensus ignis do-
torum S. Joannis Baptiste hic esse optimus, plau-
que literalis videtur : *Ego quidem aqua* (sterili sc̄iota
elemento, nec vim gratiae in se habente) *aque vos, etc.* *Ipsæ autem vos baptizabit* (non sola aqua)
sed in *Spiritu S.* (aqua Baptismi ad progeni-
dandi gratiam fecundante) et *igni*, scilicet gratiis Sp-
ritus S. in igne per impositionem manuum super-
venturis. Atque hic est ille Baptismus *ignis*, quæ
Christus ipse *Act. I.*, v. 5, prænuntiavit. *Iesus*
quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini in
RITU SANCTO non post multos hos dies. Et paulo post
v. 8 : *Accipietis virtutem supervenientis Spiritus S. in vos, etc.*, que mox 10 diebus postea, cum compli-
mentur dies Pentecostes, adamussim impleta esse trivimus.

Aqua fides. I. e. illa fides, quæ est in opere
seu Baptismum aquæ, est *stabilis, firmiter per-*
mansans, ac perpetuo largiens id, quod ad nostram
salutem necessarium est. Aut : *aqua illa fidelis est,*
servans promissa, eu nimirum sensu quo *Isa. XXXIII.*,
v. 16, dictum fuit : *Aqua ejus fideles sunt.* Aut deniq-
ue sensus est : *sola fides vera et sincera est, in qua*
ad salutem abluimur, etc., *simulata vero et instaurata*
seu non serua, moxque iterum deserenda, tingitur in
judicium.

In judicium. Hunc supra prolixius expositi sensum Tertullianus ex illo S. Pauli I. ad Cor. III., v. 15, et seqq. hausisse videtur, *Uniuscuiusque opus manifestum erit; DIES enim DOMINI declarabit;* quia in *IGNE revelabitur*: et *uniuscuiusque opus qualiter sit, IGNIS probabit.* Si cuius opus manuari — mercedem accipiet: si cuius opus arserit, dannum patietur; ipse autem salvus erit: si immo-
quasi *PER IGNEM.* Ilisque ipsum est, quod ab Isa. IV., v. 4, prædictum fuerat : *Abulet Dominus sordes filiarum Sion — in SPIRITU JUDICI*, et sequi-
ardoris, seu ignis; in quem locum S. Basilissus ad-

Baptismus Joannis erat expurgatio sordium, hæc autem ipsa regeneratio per Spiritum S. id quod examen fit per IGNEM JUDICII. Et in L. de Spir. S. ad Amphil. c. XXXV, inquit: IGNIS BAPTISMUM illam esse probationem, quæ fiet in JUDICIO.

Note ad caput XI.

Quasi revera. Mea quidem editio quia habet, obscurio certe ac mendoso sensu; malui ergo ex aliis editionibus quasi reponere: ut adeo sententia haec ironiam potius exprimat.

Prædicasset. Cum scilicet Joannes apud Matth. cap. III, v. 11, de Christo dixit: Ipse vos baptizabit, etc., nequaquam addidit: per semet, aut propriis suis manibus.

Proposuit, i. e. promulgavit, aut ad valvas curiæ affixit, etc., cuius utique sensus est: promulgari, vel affigi jussit, aut fecit, per alium nempe.

Dicitur facere. Secundum vulgatam illam JCTorum regulam: Quod quis per alium facit, per se ipsum facere censetur. Cæterum præministratur eodem sensu Noster, quo in L. de Orat. cap. I, Joannem præministrum Christi, quasi præceuntem, seu prævie ministrantem, dixit. Ita et Apuleius in Apolog. lin guam mendaciorum et amaritudinum præministrum nominavit.

Per ipsum. Ejus nimirum nomine ac autoritate.

In ipsum. Seu in ejus virtutem ac nomen, ut sci licet transveis in nomen Christi, deinceps Christiani appellandi. Sic enim S. Paul. Galat. III, v. 27, et seq. ait: Quicumque in Christo (Græce εἰς Χριστὸν, in Christum) baptizati estis, Christum induistis. Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu. Vide plura apud S. Basil. in cit. Hom. de Baptismo.

Non ipse tingebat. Sunt tamen ex Patribus, qui verisimiliter opinantur, a Christo Apostolos, vel sal tem eorum principem, Petrum, Christi propria manu baptizatos fuisse. Ita enim S. August. in pereleganti illa Ep. 108 (nunc 265) ad Sætucianam de Baptismo et pñnit. Petri, ait: Neque enim ministerio baptizandi desuit, ut haberet baptizatos servos, per quos alias baptizaret, qui non desuit memorabilis illius humilitatis ministerio, quando eis lavit pedes, et petenti Petro, ut non tantum pedes, verum etiam manus et caput ei lavaret, respondit, qui LOTUS EST, non indiget, etc. Legi sane in rem hanc tota meretur Epistola.

Verbo dabat. Neque enim ullo alio exteriori ritu adhibito paralyticum Matth., IX, v. 2, neque mulierem Luc. VII, v. 28, nisi paucis, simplicibusque verbis absolvit, dicens: Remittuntur tibi peccata tua.

Humilitate celabat. Sic enim Christus de se ipso directe loquens, nunquam aperte se FILIUM DEI, sed FILIUM hominis dicebat, ut Matth. VIII, v. 20, et cap. IX, v. 6, et alibi passim. Unde cum Luc., IV, v. 41, a multis exiliissent diabola clamantia et dicentia: Quia tu es FILIUS DEI, increpans, non sinebat ea loqui. Et Jo., VIII, v. 54, dicebat: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

Struzerant. Hæc enim primo adflicta fuerat ab Apostolis, postquam accepserant Spiritum S. in die Pentecostes, quando post primam predicationem Petri, qui receperunt sermonem ejus, baptizati sunt, et appositi sunt in die illa animæ circiter tria milia. Act., II, v. 41.

Baptismo Joannis. Itaque in ea opinione erat Tertullianus, Apostolos ante Passionem et Resurrectionem nonnisi Baptismum Joannis dispensasse, Baptismum vero Curisti primum postea institutum fuisse, ut post pauca explicatus affirmat.

Sane autem non defuerit ex SS. Patribus, qui hanc Tertulliani opinionem sectarentur, et maxime S. Chrysost. Hom. XXVIII, in cap. 3; Evang. S. Joan. Itemque S. Leo M. qui in Epist. IV, ad Episcopos Siciliæ ita scribit: Ipse Dominus J. C. postea quam resurrexit a mortuis, Discipulis suis, in quibus omnes Ecclesiarum Præsules docebantur, et formam, et potestatem tradidit baptizandi, dicens: Eunte docete om-

A nes gentes, etc., de quo utique eos etiam ante Pass ionem potuisset instituere, nisi proprie voluisset intel ligii regenerationis gratiam ex sua resurrectione capisse. Atque hanc sententiam Theologorum nonnulli deinceps secuti sunt, et Illustriss. Melch. Canus, L. VIII, de Loci Theol., c. 5, in eamdem valde inclinat.

Verum S. Thomas Aq. 3, p. q. 66, a. 2, contra rium docet, secutus Augustinum suum, qui in cit. Ep. ad Seleuc. ita fatur: Baptizabat Christus, non per seipsum, sed per discipulos suos, quos intelligimus jam fuisse baptizatos, sive baptismio Joannis, sive, quod magis credibile est, baptismio Christi; quod posterius etiam in Tract. V et XIII in Joan. et in L. de Orig. animæ, lib. III, c. 9, absolute affirmat. Si igitur Apostoli baptismum Christi hoc adhuc vivente accepserant, haud dubium est eos porro nonnisi eodem baptismio alios quoque abluisse. Igitur et Apostolos, sentit, hunc, quem accepserant, baptismum Christi suis porro, etiam ante passionem, dispensasse.

Nec instructa. Id est, lavacio aquæ nondum sua efficiacia, et virtute, peccata per gratiam baptismalem ablueri, instructo.

Resurrectionem. Namque baptismus institutus est a Christo, tanquam memoriale Passionis ejus et Resurrectionis futurum, ut mox confirmabimus.

Sine resurrectione ejus. Sic enim Ap. ad Rom. VI, 5, et seq. ait: An ignoratis, quia quicunque baptizati sumus, IN MORTE ipsius baptizati sumus? Conseptuli enim sumus cum illo per Baptismum IN MORTEM, ut quomodo Christus SURREXIT A MORTUIS per gloriam Patris, ita et nos in NOVITATE VITÆ ambulemus, etc., etc. Vide etiam Coloss. II, 12, et seq. Unde et Christus Jo. XI, 25, de semetipso: Ego sum RESURRECTIO et VITA. Nobis sane erat resurrectio a morte peccati ad Vitam gratiæ. Verum in hanc rem audire quoque juvat S. Ambr. L. I. de Sp. S., c. 6, ita eleganter disseren tem: In illo aquarum sepelinum elementum, ut renovati per Spiritum resurgamus. In aqua enim est imago mortis, in Spiritu pignus est vita, ut per aquam moriatur corpus, quæ quasi quodam tumulo corpus includit, et per virtutem Spiritus renovamur a morte peccati. Vide plura ibi.

Note ad caput XII.

Præter Paulum. Qui ab Anania baptizatus memoratur, Act. IX, 18. De ceteris autem Apostolis id in SS. Literis proditum non invenimus. Attamen vide que Cap. præced. Not. Struzerant, diximus.

Induerit. Jam enim Cap. præc. Not. Baptismo Joannis. Noster docuerat, ceteros Apostolos non Baptismo Christi, sed solo Joannis baptizasse, consequenter et illos nonnisi Baptismum Joannis obtinere potuisse.

Decæterorum pericolo. Locus mihi quidem obscurior, fors tamen ex I Tim. V, 21, nonnihil elucidandus, ubi ita Apostolus: Testor coram DEO... ut hæc custodias (χωρὶς παρεπιμέτως) sine præjudicio, nihil faciens (κατὰ παρεπιμέτων) ad alteram partem declinando. Πρόσολητος autem proprie advocationem significat, qua uni parti magis assisterit quam alteri, quod sit in acceptione personarum. Ubi quidem non dissimulandum in multis sane exemplaribus, teste Calmeto, legi πρόσολητος, quod proprie inclinationem, seu propensionem, maxime autem animi, significat, et sequitur ad rem nostram est. Hoc enim ipso sensu locus ille intelligi posse videtur: Ceteros Apostolos per prærium quoddam judicium, ac singularem animi propensionem et favorem a communis illa lege exemptos fuisse, ut adeo jam aliunde corundem salutis ex carentia et defectu Baptismi non periclitaretur, proindeque præscriptio, seu lex illa de Baptismo Jo. III, 5, Apostolos, utpote jam prævia a Deo exemptos, numquam afficerit, sed solum quoad alios deinceps immobilis perseveret. Sed quid tam sollicito verborum circuitu opus? ant quidni potius præjudicatum, pro præcautione, ac singulari quodam privilegio provisum esse contra salutis periculum, intelligi queat?

Rescindi. Seu infirmari ac revelli illam legem.

Statuta est. Vis ergo totius argumenti contra Ba-

ptismum objecti haec esse videtur: si Apostoli Baptismi non suscepserunt, et nihilominus salutem consequuti fuere, aut eos specialiter a Christo exemptos fuisse oportuit (de qua tamen exemptione nullibi in Evangelio legimus), aut etiam alii non baptizatis salutis januam patere, siveque legem illam de Baptismo suscipiendo nullum robur habere.

Eiusmodi. Homines nimirum, qui scilicet hoc argumentum ad evertendam necessitatem Baptismi prouiderant.

Libidinem stili, i.e. ut, velut ex petulantia ingenii novarentis, argumenta ejusmodi ulti confingam.

Perfundti volenti. Istud enim longe malo, quam nolenti, quod meus codex habet; cum enim initio, velut nimirum indignus, renuisset, sane mox postea eo promptius annuit.

Destinabantur. Namque Apostolis Christus post Resurrectionem mandatus erat: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos,* etc. Erat autem Baptismus Christi janua ad Ecclesiam, et via proximior, magis que directa, quam Baptismus Joannis, ad salutem.

Tinctus est. Et Baptismo quidem Joannis, qui in aliis non erat nisi *Baptismus paenitentiae in remissionem peccatorum* (Marc. 1, 4): jam vero a Christo institutore ad rationem Sacramentum elevabatur, ut communius Theologi nostri tenent.

Non fuit necesse. Neque enim Apostoli, homines nimirum, tunc omni peccato, quod per Baptismum elici posset, carnis dicendi sunt, ut neque ipsi essent *Baptismi paenitentiae* subjectum.

Aemuli, i.e. adversarii, inimici, aut invidi, quos mox postea *adversantes Dominum* appellat. Sic etiam Noster in *Apolog.* c. 21, de fabulis loquitur, tanquam *aemulis ad destructionem veritatis*: siveque alibi sepius. Alias autem hanc vocem in bonam quoque partem, pro sedulis *imitatoribus*, accipi constat.

Suggeritur, i.e. subministratur argumentum, scilicet a contrario doctum, ferme sicut secundum Iesum Christum flatum, *exceptio firmat regulam in oppositum.*

Disciplina religionis, i.e. secundum disciplinam, aut ritum, seu ordinationem Religionis. Ad disciplinam autem pertinent quaecumque ad Dei cultum, sive ab hominibus Ecclesie gubernandas praefectis, sive ab ipsomet Deo, ad communem observantiam, ordinata sunt; quanquam ea, quae nonnisi humanae ordinacionis sunt, *res meritorum disciplinae* appellantur. Licit autem Tertulliano alias *disciplina* etiam *doctrinam* significet, videtur tamen, in pressiori sensu, *doctrinam* dici, quae a *docente* egreditur, tum vero hanc in *discentibus* receptam, horumque moribus efformatam, *disciplinam* appellari.

Per patientiam, dissimulationem, ac permissionem, quia patitur, seu sinit, haec evenire. Hoc sensu Tullius in *Act. VIII contr. Verr.* ait: *non feram, non patiar, non sinam;* et in *I de Offic.* de iis loquitur, qui, *quos tutari debeant, desieros esse patientur.*

In ultimis. Hellenismus est; sic enim Graci dicere solent *τελέσθων, in ultimis:* quod Latini per tandem, ultimato, vel denique, efferre solent.

Tantummodo spectet. Ad Petrum enim *Io. XIII, 10,* dixit Christus: *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet; ostendens fortasse, nobis nonnisi uno corporis lavacro seu baptismo opus esse, neque Baptismum semel acceptum deinceps iterari posse.*

Aestimare. Pro *judicare aut discernere*, verbo *aestimare* hic uti videatur; quasi *temerarium* fore, de Apostolorum salute (etsi forte Baptismum non acceperint) sinistri quidpiam *judicare*.

Adductionis. Seu assumptionis ad Apostolatum.

Compendium Baptismi. Ita scilicet singularis illa prærogativa *Baptismi instar* illis esset, ne velut *compendio*, et breviori via, anticipato hunc suppleret.

Conferre posset. Totum hunc locum ab imperito librario per ineptam verborum transpositionem mire luxatum, proindeque sic restituendum censem Junius: *Et exinde individua familiaritatis cum illo prærogativa*

A compendium Baptismi conferre posset. Opinor, sequentur illum, etc. Quanquam autem hoc loci illa medicamen minime respuendum arbitrer, puto tamen et vulgatam lectionem sustineri posse, ita ut nova periodi sensus sit: *Cum illo* (compendioso scilicet Bapti-uni supplemento) *sequentur illum,* etc.

Salvum fecit. His enim verbis usus fuerat ad amorem, quam a fluxu sanguinis, *Math. IX, 22,* illustraverat: *Confide, filia, FIDES tua te salvam fecit.* Illa etiam *Samaritanum, Luc. XVII, 19,* a lepra mundatum: et mox, c. XVIII, 42, *cæcum illum Jerichotum,* cui visum restituit, affatus fuerat. Et hi quidem non *corporis* duntaxat, sed multo magis *animæ ultem per fidem* illum tam vivam consecuti fuerunt, eti jam aliunde ac multoties, a Christo solus ad promissa fuerat, ut *Ac. III, 16: Sic Deus dilexit mundum, et Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credet in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Et ibid. v. 36: *Qui credit in Filium hominis, habet vitam æternam.* Nec mirum; quoniam et ipsi Baptismo Christi nominis cum sive suscepto salus promissa fuerat: *Qui credidit, et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non credidit (etsi iam baptizatus), condemnabitur.*

Non tamen tincto. Nullibi enim legimus, illos natos a Christo, aut Apostolis, baptizatos fuisse.

Quorum fides. Seu in quibus, aut apud quos alia fides requirenda sit. Mox autem exempla subjici.

Suscitatus. Junius ita legit: *Qui uno verbo, et. Et sano videtur id contextus postulare ut vocula illa saltē subintelligatur, hac quidem ratione: Ille, qui uno verbo Domini suscitatus fuit, etc.*

Teloneum. *Tekōnos,* vel, ut Suidas habet, *τελόνος*, stricte sinnendo, locus est, *ἐπί τινα, ut idem τι, καθιστεῖται ἐπὶ τελόνης, in quo sedet telonus,* seu *telonius,* sic dictus ἀπὸ τοῦ τελούς (Græcis enim τελος aliquando etiam *vectigal* aut *tribunum* significat) et *τελος,* qui isdem emere est; illis namque temporibus vectigala sub annuis plerumque censibus sibi redempta possibant, indeque proprie *τελονιοι,* *Redemptores vectigaliū,* apud Romanos vero *Publicani,* nominabantur, ceu *publica pecunia,* publico nimirum æario inferenda, vel ab eodem redimenda, aut prefecti, aut sed his exactores: quod posterius hominum genus, et importunitatem suam et avaritiam, pessimasque huc conjunctas artes, ferme, ubilibet, *Judæis* vero maxime, invisum erat, qui præ exteris se ingenuos ac libertatis erubebant, *Joan. VIII, 53,* contra Christum ipsum vociferantes: *Semen Abraham sumus: nemini servimus unquam.* Atque hinc ejusmodi *telonarii* seu *publicani* velut *publici peccatores,* immo velut *ethuici* habebantur, a quorum communione pariter abstinentum esset. Alique inde Pharisei contra Christum ejusque discipulos insurgebant, *Math. IX, 11,* dicentes: *Quare cum publicanis et peccatoribus manducat Magister vester?* Et apud eum J., c. XVIII, 17, ipse Christus ad discipulos suos, de fraterna correctione disserens, ait: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi velut ethicus et publicanus.*

Patrem. Invituit hic Petrum et Andream, quios cum Christus dixisset: *Venite post me, et jecor vos fieri pescatores hominum.* At illi continuo, relicta rebus, secuti sunt eum, *Math. IV, 20.* Maxime autem vocasset Jacobum et Joannem, illi statim, relicta rebus et patre, secuti sunt eum. Ibid. v. 22. Quare matrem simul reliquerunt, quæ postea *Math. XX, 28,* tantopere circa illos sollicita erat de primatu in regno celorum obtinendo.

Desperit. Hunc Clem. Alexandr. Lib. III Scrit. creditit fuisse S. Philippum Apostolum, qui Domini vocanti *Math. VIII, 21, et seq.* aiebat: *Domine, permitt me primum ire, et sepelire patrem meum.* Igit autem ait illi: *SEQUERE ME, et dimitt mortuos spiritum mortuos tuos.* Sed quid vetat integrum illum Tertium locum ex *L. de Idolol.* c. 42 hic attulero, qui ejus supra adductis exemplis congruit? *Jam, inquit, non demonstratum est nobis, et pignera, et artificia, et negotia propter Dominum derelinqua, cum Jacobus et*

Baptismus Joannis erat expurgatio sordium, haec autem ipsa regeneratio per Spiritum S. id quod examen fit per IGNEM JUDICII. Et in L. de Spir. S. ad Amphil. c. XXXV, inquit: IGNIS BAPTISMUM illam esse probationem, quae fiet in JUDICIO.

Notæ ad caput XI.

Quasi revera. Mea quidem editio quia habet, obscuro certe ac mendoso sensu; malui ergo ex aliis editionibus quasi reponere: ut adeo sententia haec ironiam potius exprimat.

Prædicasset. Cum scilicet Joannes apud Matth. cap. III, v. 11, de Christo dixit: Ipse vos baptizabit, etc., nequaquam addidit: per semet, aut propriis suis manibus.

Proposuit, i. e. promulgavit, aut ad valvas curiae affixit, etc., cuius utique sensus est: promulgari, vel affigi jussit, aut fecit, per alium nempe.

Dicitur facere. Secundum vulgatam illam JCTorum regulam: Quod quis per alium facit, per se ipsum facere censetur. Cæterum præministratur eodem sensu Noster, quo in L. de Orat. cap. I, Joannem præministrum Christi, quasi præuentem, seu prævie ministrantem, dixit. Ita et Apuleius in Apolog. linguam mendaciorum et amaritudinum præministrum nominavit.

Per ipsum. Ejus nimirum nomine ac autoritate.

In ipsum. Seu in ejus virtutem ac nomen, ut sciencie transveis in nomen Christi, deinceps Christiani appellandi. Sic enim S. Paul. Galat. III, v. 27, et seq. ait: Quicumque in Christo (Græce εἰς Χριστὸν, in Christum) baptizati estis, Christum induistis. — Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu. Vide plura apud S. Basil. in cit. Hom. de Baptismo.

Non ipse tingebat. Sunt tamen ex Patribus, qui verisimiliter opinantur, a Christo Apostolos, vel saltem eorum principem, Petrum, Christi propria manus baptizatos fuisse. Ita enim S. August. in pereleganti illa Ep. 108 (nunc 265) ad Selucianam de Baptismo et pœnit. Petri, ait: Neque enim ministerio baptizandi defuit, ut haberet baptizatos servos, per quos alios baptizaret, qui non defuit memorabilis illius humilitatis ministerio, quando eis lavit pedes, et petenti Petro, ut non tantum pedes, verum etiam manus et caput ei lavaret, respondit, qui LOTUS EST, non indiget, etc. Legi sane in rem hanc tota meretur Epistola.

Verbo dabant. Neque enim ullo alio exteriori ritu adhibito paralyticum Matth., IX, v. 2, neque mulierem Luc. VII, v. 28, nisi paucis, simplicibusque verbis absolvit, dicens: Remittuntur tibi peccata tua.

Humilitate celabat. Sic enim Christus de se ipso directe loquens, nunquam aperte se FILIUM DEI, sed Filium hominis dicebat, ut Matth. VIII, v. 20, et cap. IX, v. 6, et alibi passim. Unde cum Luc. IV, v. 41, a multis exiliissent diabola clamantia et dicentia: Quia tu es FILIUS DEI, increpans, non sinebat ea loqui. Et Jo., VIII, v. 54, dicebat: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

Struerant. Haec enim primo adficata fuerat ab Apostolis, postquam accepserant Spiritum S. in die Pentecostes, quando post primam predicationem Petri, qui receperunt sermonem ejus, baptizati sunt, et appositi sunt in die illa animæ circiter tria milia. Act., II, v. 41.

Baptismo Joannis. Itaque in ea opinione erat Tertullianus, Apostolos ante Passionem et Resurrectionem nonnisi Baptismum Joannis dispensasse, Baptismum vero Christi primum postea institutum fuisse, ut post pauca explicatus affirmat.

Sane autem non defuere ex SS. Patribus, qui hanc Tertulliani opinionem sectarentur, et maxime S. Chrysost. Hom. XXVIII, in cap. 5; Evang. S. Joan. Itemque S. Leo M. qui in Epist. IV. ad Episcopos Sicilianos ita scribit: Ipse Dominus J. C. postea quam resurrexit a mortuis, Discipulis suis, in quibus omnes Ecclesiarum Præsules docebantur, et formam, et potestatem tradidit baptizandi, dicens: Euntes docete om-

A nes gentes, etc., de quo utique eos etiam ante Passione potuisset instituere, nisi proprie voluisset intelligi regenerationis gratiam ex sua resurrectione cœpisse. Atque hanc sententiam Theologorum nonnulli deinceps secuti sunt, et illustriss. Melch. Canus, L. VIII, de Loci Theol., c. 5, in eandem valde inclinat.

Verum S. Thomas Aq. 3, p. q. 66, a. 2, contrarium docet, secutus Augustinum suum, qui in cit. Ep. ad Seleuc. ita fatur: Baptizabat Christus, non per seipsum, sed per discipulos suos, quos intelligimus jam fuisse baptizatos, sive baptismi Joannis, sive, quod magis credibile est, baptismi Christi; quod posterius etiam in Tract. V et XII in Joan. et in L. de Orig. anima, lib. III, c. 9, absolute affirmat. Si igitur Apostoli baptismum Christi hoc adhuc vivente accepserant, haud dubium est eos porro nonnisi eodem baptismi alios quoque abliuisse. Igitur et Apostolos, sentit, hunc, quem accepserant, baptismum Christi suis porro, etiam ante passionem, dispensasse.

Nec instructa. Id est, lavacro aquæ nondum sua efficacia, et virtute, peccata per gratiam baptismalem ablaudi, instructo.

Resurrectionem. Namque baptismus institutus est a Christo, tanquam memoriale Passionis ejus et Resurrectionis futurum, ut mox confirmabimus.

Sine resurrectione ejus. Sic enim Ap. ad Rom. VI, 3, et seq. ait: An ignoratis, quia quicunque baptizati sumus, IN MORTE ipsius baptizati sumus? Conseptuli enim sumus cum illo per Baptismum IN MORTEM, ut quomodo Christus SURREXIT A MORTUIS per gloriam Patris, ita et nos in NOVITATE VITÆ ambulamus, etc., etc. Vide etiam Coloss. II, 12, et seq. Unde et Christus Jo. XI, 25, de semetipso: Ego sum RESURRECTIO et VITA. Nobis sane erat resurrectio a morte peccati ad Vitam gratiæ. Verum in hanc rem audire quoque juvat S. Ambr. L. I. de Sp. S., c. 6, ita eleganter disserendum: In illo aquarum sepelinur elementum, ut renovati per Spiritum resurgamus. In aqua enim est imago mortis, in Spiritu pignus est vite, ut per aquam moriatur corpus, quæ quasi quadam tumulo corpus includit, et per virtutem Spiritus renovamur a morte peccati. Vide plura ibi.

Notæ ad caput XII.

Præter Paulum. Qui ab Anania baptizatus memoratur, Act. IX, 18. De ceteris autem Apostolis id in SS. Literis proditum non invenimus. Attamen vide que Cap. præc. Not. Struxerant, diximus.

Induerit. Jam enim Cap. præc. Not. Baptismo Joannis. Noster docuerat, ceteros Apostolos non Baptismo Christi, sed solo Joannis baptizasse, consequenter et illos nonnisi baptismum Joannis obtinere potuisse.

Decaterorū pericula. Locus mihi quidem obscurior, fors tamen ex I Tim. V, 21, nonnihil elucidandus, ubi ita Apostolus: Testor coram DEO... ut haec custodias (χωρὶς παρεπιμέτρες) sine præjudicio, nihil faciens (κατὰ παρεπιμέτρον) ad alteram partem declinando. Πρόστελλεται autem proprie advectionem significat, qua uni parti magis assistit quam alteri, quod fit in acceptione personarum. Ubi quidem non dissimulandum in multis sane exemplaribus, teste Calmeto, legi πρόστελλεται, quod proprie inclinationem, seu propensionem, maxime autem animi, significat, et æque a rem nostram est. Hoc enim ipso sensu locus ille intelligi posse videtur: Ceteros Apostolos per prærium quoddam judicium, ac singularem animi propensionem et favorem a communis illa lege exemptos fuisse, ut adeo jam aliunde eorumdem salus ex carentia et defectu Baptismi non periclitaretur, proindeque præscriptio, seu lex illa de Baptismo Jo. III, 5, Apostolos, utpote jam prævia a Deo exemptos, numquam accepserit, sed solum quoad alios deinceps immobilis perseveret. Sed quid tam sollicito verborum circuitu opus? aut quidni potius præjudicatum, pro præcautione, ac singulari quodcum privilegio provisum esse contra salutis periculum, intelligi queat?

Iscendi. Seu insinuar ac revelli illam legem.

Statuta est. Vis ergo totius argumenti contra Ba-

dissolvere, ut olim a *Penelope* actitatum fuisse legimus: sed *denuo texere*, aut *pertexere*, id est, in re semel copta, atque tantisper abrupta, pergere.

Omissi. Puto cap. XII, ubi de unitate Baptismi verbum facere inciperat. Illic enim omisit; seu intermisit, quo sensu Horat. in *I. de Arte Poet.* dixit:

Pleraque differat, et praesens in tempus omittat.

Intercidere. Id est, ne *imminentes sensus*, seu *porro dicenda* penitus dissociare, itaque telam omnem, velut intercidendo, abrumpere.

Baptismum. Ut Graci τὸ βάπτισμα, ita et ex Latinis quidam, nec tantum Tertullianus noster, sed etiam S. Ambr. passim neutro genere *Baptismum, mi.* dicere solent.

Una Ecclesia in cælis. Inuit sine dubio id, quod Apost. ad Ephes. IV, 5, inquit, *Unus dominus, una fides, unum Baptisma*. Etenim, ut idem Apost. I, ad Corinth. XII, 13, loquitur, *in uno spiritu omnes, in unum corpus baptizati sumus*. Atque hinc etiam Clem. Alexand. I. IV Strom. p. m. 326. ait: *Credentes per unum Baptisma ad consuetudinem omni ex parte perfectam abluit dominus, qui etiam multa Moysis baptismata per unum comprehendit Baptismum*.

Ceterum nonnulla transpositione verborum noster hic usus est, *Baptismum secundo, Fidem vero* (quam per *Ecclesiam*, cujus illa utique velut anima, haec vero vera *Fidei ac Religionis* propria sedes est, denotare videtur) *tertio loco commemorans*.

Non mirum autem est, quod *Ecclesiam in cælis* dixerit, cum haec passim in Evangelii *Regnum cælorum* appelletur, ut Matth. XIII, 44: *Simile factum est Regnum cælorum homini qui seminavit, etc., etc.; et v. 31: Simile est Regnum cælorum grano sinapis, etc.* Et sic eodem cap. sepius, ubi certum est *Ecclesiam nostram designari, que a Deo in cælis ab eterno ordinata, a Christo in terris plantata, et in unitate Baptismi coadunata, demum in cælis per visionem ac fruтивam dilectionem consummatur*.

Ad nos enim editum est. Sic quidam intelligent: *Ad nos enim illud sanctæ Scripturæ effatum (videlicet de Unitate Baptismi, ut mox supra) directum est, seu nos, Christi fideles, respicit*.

Communicationis. Vel ex hoc solum loco manifestum est, morem ab hereticorum communione abstinendi, in Ecclesia antiquissimum esse. Addit etiam I. de Præscr. cap. XXX.

Nobis et illis. Cerdonem, Marcionem, Apellem, Hermogenem, ejusdemque furfurius alios hic suggillat, qui duos Deos, imo, ut Valentinus, integrum eorumdem examen ex deliro suo cerebro emisere. Vide lib. de Præscr. cap. VII. cap. XXX. cap. XXXIII. cap. XL. ad fin. et in Append. cap. XLIX. per tot.

Id est, idem. Valentini singulariter hic insecutatur, qui Christum ex Demiurgo et Sophia editum impissime asserit, rursus de Præscr. cap. VII.

*Non habent. Sunt quidem, qui Tertullianum hic ab omni erroris labe purgare contendunt, quasi de iis tantum hereticis eidem sermo fuisse, qui Baptismi legitimam formam adulterabat, ut erant temporibus Tertulliani *Gnostici, Marcite, Cataphyges, etc.* At vero clarum est, cumdem loqui de hereticis universim, idemque in I. de Pudic. c. 49, confirmat: *Apud nos, inquieti, ut ethnico par, imo et super ethnico, hereticus etiam per Baptismum veritatis (verum Baptismum) utroque homine, nempe ethnico illo, et superinducto heretico, purgatus admittitur, ad Ecclesiam videlicet.**

Manet ergo, graviter hoc, quem præ manibus habemus, loco errasse Tertullianum; neque etiam ejus argumentum concludit. Licet enim heretici illi, de quibus supra circa Denm et Christum enormiter erraverint, quamdiu tamen in ipso Sacramento administrando non errarunt, sed eamdem adhibuerent *materiam et formam*, quam noster verusque *Christus* in sua veraque *Ecclesia* instituit. idem hic Baptismus erat, iisdem partibus essentialibus, ut vocamus, con-

A stans, eundemque Auctorem habens. Potest ergo idem Baptismus noster etiam extra Ecclesiam nostram conferri, si rite eodemque modo, sicut in nostra Ecclesia, conferatur. Nam, ut S. Aug. I. V contra Donatist. c. 26, discurret: *Sicut dicitur Una Ecclesia, unus Baptismus, ita dicitur Una Spe (respicit enim S. D. illud Ephes. IV, 1: Unum corpus, et unus Spiritus, sicut vocati estis in Una Spe vocationis vestra, et quod mos sequitur: Unus Dominus, una fides, unus Baptisma, etc.) Atqui, pergit, tamen Unum labore Baptismum, qui Unam non habuere Spem; nammodo enim Unum Spem habebant cum sanctis et justis, qui dicebant: *Munducemus et bibamus, cras enim moritur, dicentes quod non esset resurrectio mortuorum?**

Possunt igitur numen nihilominus habere, darept Baptismum, qui unam non habent fidem, nec una nobiscum Ecclesia sunt, Baptismus enim una et ostium Ecclesia est, per quod solum ad eundem ingressus patet; non igitur datur ei qui est, sed ut sit in Ecclesia. Sicut autem malus Baptismi minister in se non habet gratiam, et tamen camdeam per Baptismum alteri conferit: sic et hereticus, clavis forte ipsem Baptismum valide non suscepit, ut men alteri valide conferre potest, eique ostium illud Ecclesia reserare, ac per id alium intrrompere, ipsum extra janum manens. Sed hac de re nos suico commodius exactiusque dicemus.

Interea vero ex dictis manifestum est opinio contraria jam Sæc. II senescente in Ecclesia Carthag. ortam, ac deinceps ab Agrippino, ejusdem Episcopo, suscepit, a sancto Cypriano multo fortius confirmatam fuisse: qua de re illo non tempore Historia plena est, a Theologis nostris dogmatis prolixius exhiberi solita.

At vero novum hic exurgit dubium, an Agrippio ex Tertulliano, anve hic ex illo (coævos enim fuisse constat) hunc errorum hauserit? quamquam auctoritas haec in tanta incertitudine Agrippini, Episcopum suum auspicians, satis clare definiri non possit, verisimilius tamen existimamus, Tertullianum ab Agrippino in hanc sententiam inductum, ac proinde erroris illius in Africa primum, quem noscimus, Autorem fuisse. Imo quia *Vincentius Lirinensis*, Sec. V scriptor, *Commentorii sui cap. 9* de Agrippino in hec verba diserte testatur: *Omnium mortalium primus (in Africa intelligo; nam in Oriente morem rebaptizandi hereticos jam diu ante viguisse constat) contra divinum Canonem, etc. rebaptizandum escubebat. 2° accedit, quod sanctus Cyprianus quoque in Ep. ad Jubaianum, Agrippinum, Lanquam omnium primum commemoraret: Apud nos autem, inquieti, non nova et repentina res est, ut baptizandos census eos qui ab hereticis ad Ecclesiam veniant; quod multi jam anni sint, et longa actas, ex quo sub Agrippino convenientes in unum Episcopi plurimi, hoc auerint, etc. 5° S. Aug. L. II de Bapt. c. 7, de ratione Ecclesiarum consuetudine loquens ait: Veris creditur per Agrippinum corrumphi capisse, quam corrigi. Atqui Tertulliano potius haec corruptio impunita fuisse, si ille ante Agrippinum errorum hoc propalasset. 4° denique Tertullianus ipse mox in his hujus cap. per verba illa: *ad nos enim editum est*, satis significat, id se, tanquam solemnii quadam decreto in africanis Ecclesiis constitutum, accepisse, nec proinde suomet ingenio adinvenisse.*

Contra autem obmovenient alii, cum Tertullianus Lib. summ. de Bapt. adhuc Catholicus, et ut in Ql. Crit. ad lib. de Præscript. Q. VII, diximus, circa A. C. 197 (quo fortasse Agrippinus nondum in Carthag. admotus fuerat) scripsit, et Persicu. an. 202 cepta contra Christianos ferme usque ad an. 213 perduraverit, sane ante hunc annum (quippe sub ipsa persecutione conventus Christianorum publici imperatorio Edicto nimis severo prohibiti farent), adeoque nonnisi annis ab edito Libro de Baptismo ferme 18, redditam denum pace Ecclesia, celebri non potuisse.

At vero quid vetat in tanta incertitudine Africano-
rum Praesulum, Agrippiniani Episcopatus initium,
ipsiusque sub Agrippino Concilium ante an. 166 con-
signare? certe enim id magis Cypriani superioris al-
lato testimonio congruere videtur: namque in allata
illa ad Jubiaianum Epistola diserte testatur, *multos
jam annos, et longam aetatem fuisse, ex quo sub Agrip-
pino convenientes Episcopi, etc.* Atqui si Conc. hoc
priunum post persecutionem, anno nimurum 215 ce-

lebratum, et Epistola illa nonnisi an. 256 scripta
fuerit, non adeo multi anni (quippe solum 41), nec
proin longa aetas, a Conc. illo Carthag. Agrippini ex-
currisset. Si vero hoc ipsum Concil. ad A. C. 194
reponamus, saltem 62 annis, qui aetatem denique
confidere possunt, a Cypriani scribentis tempore re-
movebitur. Sed praestat rem totam, ex Chronologia
Pagi, quam alias jam in Lib. de Præsc. amplexi fu-
mus, velut sub unum intuitum redigere.

CHRONOTAXIS HISTORIE REBAPTIZANTUM.

ANNI CHRISTI.	PONTIFICES.	IMPERATORES.	RES AD HISTORIAM PERTINENTES.
193.	S. VICTOR continua- ntur ab an. 183.	Septimus Severus.	
193.	— —	— — —	Agrippinus circa hunc ann. fit Episc. Carth.
196.	— —	— — —	Concil. Carthag.
197.	S. ZEPHYRINUS.	Septim. Sever. cum Fil. Antonin. Caracal.	Tertullianus scribit lib. de Baptismo.
198.	— —	Initium Persecut. Christian.	Tertullian. sensim deficit ad Montanum.
201.	— —	Severus cum Filii, Caracalla et Geta.	
202.	— —	Caracalla et Geta soli.	
208.	— —	Caracalla solus.	
211.	— —	Macrinus.	
213.	— —	Heliogabalus.	
217.	S. CALLISTUS.	Alexander Severus.	
218.	— —	Maximinus.	Circa h. ann. Donatus factus Episc. Carthag.
222.	S. URBANUS.	Balbinus et Pupienus.	
250.	S. PONTIANUS.	Gordianus.	
253.	S. ANTERUS.	Philippus.	
256.	S. FABIANUS.	Philippus cum Fil. Philippo.	
257.	— —	Decius.	Circa h. ann. S. Cyprianus fit Episc. Carth.
258.	— —		
244.	— —		
247.	— —		
248.	— —		
249.	— —		
250.	Sedes vacat.		
251.	S. CORNELIUS.	Gallus, Volusianus et Hostilianus.	
251.	S. LUCIUS.	Valerianus et Gallienus.	
253.	S. STEPHANUS.		Resuscitatur lib. de Rebapt. haeret. I. Conc. Carth. sub S. Cypriano.
253.	— —		II et III. Cone. Carthag. sub eod. S. Cypr. scribit Ep. ad Jubiaianum.
256.	— —		
257.	S. SIXTUS.		S. Cyprianus Martyrio coronatur.
258.	Sedes vacat.		

Vides ergo, Lector Benevole, in hoc systemate Agrippinum neque Cypriano nimis prope admoveri, neque justo longius ab eodem removeri, facileque spatium illud per *Donatum*, Ep. intermedium (forte autem et unus insuper alterve intercesserat) impleri potuisse. Denique vero ut nec *sанто Cypriano* et *Agrippino*, ita nec *Tertulliano* error hic quidpiam labis intulit: quippe cum Dogma illud de haereticis non rebaptizandis nondum ab Ecclesia definitum, imo res hæc ad solam Ecclesiae disciplinam pertinere etiam aliis Patribus, vite sanctitate insignibus, visa fuerit. Unde neque post mortem *sанти Stephani Pont. et sancti Cypriani*, hæc opinio et praxis, haereticos, seu ab haeresi ad Ecclesiam venientes, rebaptizandi, quin neque post Concilium Arelatense I. an. 315 habitum, et *Con. Nicenum* an 325 celebratum (quorum tamem alterutrum fuisse creditur Concilium illud *Plenarium*, in quo S. Aug. *L. de Bap. c. 7*, et alibi, litem hanc plene direptam ait) illico exoleverat; quando etiam sanctus Basilios, nonnisi an. 379, mortuus, eam unicuique Ecclesia liberam reliquit, ipsem adhuc rebaptizantium praxim in sua Ecclesia secutus, ut *Tournel. Tr. de Sacram. in genere q. 7, Art. 2, p. m. 100 et seq.* confitetur. Verum nos hac de re suo tempore alibi.

In greco. Sane Tertullianum Græci quoque sermonis apprime peritum, et ab eodem jam antea alium librum de *Baptismo*, in quo præcipue de eodem ab haereticis invalide suscepto, proindeque, cum ad Ecclesiam nostram accedere voluerint, iterando,

Begerat, scriptum fuisse, dubium esse non potest. Insuper vero in *L. de Cor. Mil. c. 6*, testatur, se matris (de Spectaculis) propter suaviludos Græco quoque sermone satisfecisse, et mox ad init. Libri de *velandia Virginib.* luculenter insinuat, se hoc ipsum argumentum iam prius Græce tractasse. Dolendum vero est, hæc et alia ejus Græca monumenta vetustate pridem consumpta interiisse.

Peccata diluvuntur. Per Baptismum nempe; deinceps autem commissa per lacrymas utique Penitentias eluenda sunt.

Israel judæus. ISRAEL, ut idem Noster in *L. IV. adv. Marc. c. 30*, interpretatur, est: *cum Deo in-
valescens, aut secundum alios quasi בָּנֵי יִשְׂרָאֵל domi-
nat uis est Deo.* Sed et ipse context. *Gen. XXXII, 28*, ap-
prime consonat, ubi Angelus ad Jacob: *Nequaquam
Jacob appellabitur nomen tuum, sed בָּנֵי יִשְׂרָאֵל* (ISRAEL);
quia si בָּנֵי יִשְׂרָאֵל FORTIS FUISTI, seu prævaluisti (בָּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּעֲדָל) CONTRA DEUM, quanto magis contra homines prævalebis?

Inquinatur. Erant Judæis innumera lotiones tum in libro *Exodi*, tum *Levitici*, præscriptæ, quas singulas recensere, sane redundantis operæ esset. Omnia autem hæc lavacula nihil ad animam abluerant ex se poterant, sed solis maculis ac impuritatibus legalibus et corporalibus medebantur. Preterea vero plurimæ illis aliae erant, ex vanissimis traditionibus ad ostentationem usque observari solitæ, ut *Marc. VII, v. 6, et seq.* habetur: *Pharisæi, et omnes Judæi, nisi crebro laverint manus, non mandu-*

cant, tenentes traditionem seniorum: et a foro nisi baptizentur, non comedunt: et alia multa sunt, quae tradita sunt illis servare, baptismata calicem, et urceorum, etc. Contra quos proinib., v. 6, Christus ipse invenitur: Bene prophetauit Isaia de vobis hypocritis, sicut scriptum est: Populus hic tabiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. ---- Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum et calicum, etc. At Apostolus ad Heb. IX et seq. v. 9, de veteri tabernaculo et oblatis in eo munieribus et hostiis loquens, ait: Quae non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem solummodo in cibis, et in potibus, et in variis baptismatisbus, et justitiis carnis, etc.

Quae ludibrii peccatoribus non est. Sensus esse videtur: quae peccatoribus, casso videlicet effectu, non illudit, in se nimis sperantes destituebant, et commerito ludibrio exponens, ut ab illis Phariseorum soridis ablutionibus liebat.

Inquinat. Ejusmodi lotiones superstitione corpus ablubabant, sed simul animam nova macula, *hypocrisi*, inficiebant. Vide *Not. Inquinatur.*

Notæ ad caput XVI.

Unum et ipsum. Neque enim iterari potest.

Baptismo tingi. Luc., XII, 50, ubi de instanti Passione sua loquitur: quam etiam Marci, X, 38, nomine Baptismi designat, ita ad filios Zebedæi inquiens: Prostis bibere calicem, quem ego bibiturus sum, aut baptismi, quo ego baptizor, baptizari?

Scripsit. I Joan., V, 6, ubi: Hic est qui venit per AQUAM et SANGUINEM, Jesus Christus, non in Aqua solum, sed in AQUA et SANGUINE. Ubi quidam codices habent: ὁ θάρος, καὶ αἷματος, καὶ πνεύματος; i. e. per aquam, et sanguinem, et spiritum. Postremam autem hanc vocem alii superfluum, recte que omissem existimant, eo quod mox sequatur: Et Spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est Veritas. Quoniam Tres sunt, qui testimonium dant in celo: Pater, Verbum, et Spiritus Sanctus, et hi Tres Unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terra: Spiritus, et Aqua, et Sanguis, et hi tres unum sunt.

Glorificaretur. Sic enim S. Petrus, Act. III, 15, Judais exprobrans perfidiam suam, ait: Deus glorificavit Filium suum Jesum, quem vos tradidistis..., et Auctorem vita interfecisti, quem Deus suscitavit a mortuis, etc. His enimvero mire consonant ea, quas S. Ambr., Comm. in Luc., c. 22, eleganti compendio complexus est: Tres testes sunt, Aqua, Sanguis, et Spiritus; Aqua ad lavacrum: Sanguis ad pretium: Spiritus ad resurrectionem. Itemque in lib. I de Spir. Sanct., c. 6: Aqua testis est sepulturae: Sanguis testis est mortis: Spiritus testis est vite. Atque haec procul dubio ex ipso Apostolo hausit, qui ad Rom. VI, 4, ita ait: Conseptuli enim sanus cum illo per Baptismum in mortem, ut quomodo Christus resurrexit a mortuis, ita et nos in novitate vite ambulemus. Et cap. II, v. 12, ita Colossenses suos alloquitor: Conseptuli estis in Baptismum, in quo et resurrexisti per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Ita igitur nonnisi post passionem et sanguinis effusionem Christus in Resurrectione glorificatus est, ut ipsem discipulis eundibus in Emmaüs, Luc., XXIV, 26, declaravit: Nonne haec oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam?

Eelectos. Utique ad illud Matth., XX, 16, et XXII, 14, alludi: Multi sunt vocali, pauci vero electi.

Emisit. Quando nimis unus multum lancea latus ejus aperuit, et continuo exiit Sanguis et Aqua. Joan., XIX, 34. Vide supra, cap. IX, *Not. Lancea.*

Quia. Pro ut.

Lavissent, i. e., peccata sua abluisserint. Vide autem quid inter sit (si stricte loqui velimus) inter lavare et lavari. Nos in balneis (ait Varro, lib. VIII, de Ling. Lat.) et lavamus, et lavamur. Sed consuetudo alterutrum cum satis haberet, in toto corpore potius utimur lavamur, in partibus lavamus, quod dicimus lavo manus, sic et pedes, et cetera. Quare in balneis non recte dicunt lavi: lavi manus recte, sed, quoniam in balneis lavor, lavatus sum.

A *Sanguinem potarent.* Mihi quidem dubium non es innui hic Sacramentum S. Eucharistiae, in quo huius Sanguinem D. N. J. C., non figuram sanguinis, neque enim figuris liquidorum potari dicimus. Causit ergo Tertullianus, in Sacramento illo veresangue non nobis potari, illum ipsum, qui in passione Christi, praecipue ex ejusdem sacratissimo latere, prodix; de hoc enim ipsem Joan. VI, 55 et seq., dicit: *Cibus meus vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. Quod manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me maneat.* Meretur quoque hic adduci locus et lib. de Resur. carn., cap. 8, ubi Noster: *Caro corporis sanguine Christi vescitur, ut anima Deo saginetur.* Alius quoque supponit in lib. de Carna Christi, c. XIII.

Baptismus. Cum enim sanguine eucharistie s. potatur, etiam anima interior abluitur. Potius autem hic intelligit Baptismum martyrii, in quo sanguis noster profunditur, et in virtute sanguinis Christi, in passione et cruce pro nobis effusi, animam, secus ab ipse Baptismus aquæ, ab omnibus culpi et penitentiis maculis emundat. *Effusio sanguinis pro Christo* (ait S. Thomas, III p., q. 66, a. 12, in Corpore et operatio interior Spiritus Sancti dicuntur Baptismi, in quantum efficiunt effectum Baptismi aquæ; Baptismus autem aquæ efficaciam habet a passione Christi, et Spiritu Sancto).

Repræsentat. Non in mera imagine ac similitudine, sed in præsenti effectu; hoc enim proprie *restitutum* est, id est, rem præsentem reddere; unde et: Jesu Christo pecunia *repræsentari* dicitur, cum exhibetur, atque præsens numeratur. Et ipsem quod Noster in lib. de Cor. mil. c. ult. *repræsentationis* visioni, seu mere apparentia, opponit: Si ideo *imagines*, inquiens, in visione, quales veritatis in præsentatione?

Quomodo vero Baptismus sanguinis vicem supplet, effectumque præstet Baptismi aquæ, mox diximus in *Not. Baptismus*. Adde, quod Baptismus martyrii multo efficacius virtutem passionis Christi participet. Hæc enim (ait S. Th., III p., q. 66, a. 12, in Corpore) operatur quidem in Baptismo aquæ per quidam figuralem repræsentationem, sed in Baptismo sanguinis per imitationem operis; quæ utique non est simplex repræsentatio, sed mire efficax rei ipsius in virtute sua, atque effectu exhibitio. Huc pertinet illud Apoc. VII, 14: *Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatione, et taverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in tempore Agni.*

Reddit. Perditur Baptismus, quoad effectus sollicit suum, cum baptizatus innocentiam, quam a Baptismo consecutus est, per peccatum mortale resus amittit: recuperatur autem per martyrium, quæ pristina innocentia plenarie restituitur, ut supra *Not. Baptismus* diximus.

Notæ ad caput XVII.

Materiolam. Perbreuem hunc tractatum. *Accipiendi.* De Ministro, et subiecto, de quo non posteriori in cap. seq. loquitur.

Episcopus. In sua nimis Ecclesia supremum sacerdotum obtinens, dignitateque potestatis quis omnibus præfulgens. Cum enim veri et genuini Apostolorum successores sint soli Episcopi, hi in illorum quoque jus transiere, quibus a Christo peculiariter demandatum fuerat: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos*, etc. Matth. ult. v. 18. Itaque in primis Ecclesiæ seculis Episcopi, jure tanquam sibi solis proprio Baptismum, publice nimis, seu in ipsa ecclesia, administrabant, quamdiu sicut in solis ecclesiis cathedralibus baptisteria erant fuerant. Quanquam etiam tune Presbyteri assisterent, immo et hi ipsi (cum nempe nimis baptizandorum multitudo, quam ut a solo Episcopo expediri posset, confluxisset) baptizasse legantur. Episcopo scilicet expresse jubente, atque baptizatis mox sacramentum Confirmationis impetrante. Postquam vero, zilatius increscente fidelium multitudine, in amplioribus præsertim Diœcesibus, difficilior quibusdam si

cathedrale baptisterium accessus erat, ut saluti animarum eo certius consuleretur, in singulis quoque Parochialibus Ecclesiis baptisteria erigebantur, cuiusque pastoris curae et administrationi deputata, Episcopis vero solum Baptismum solemnem, non nisi bis in anno conferendum, sibi reservantibus, alias vero pleno jure baptizandi Parochis relato.

Itaque haec disciplina variis temporibus, quin et eodem tempore, diversis autem in locis, semper varia fuerat. Sic sacer. II, S. Ignatius, Ep. Antiochenus, in Ep. ad Smyrnenses, ait: Όντες ἐπὶ τρίτη χρονίᾳ τοῦ Επισκόπου, οὐτε βαπτίζεται, οὐτε προτριπτεται, κτλ. I. e.: *Licitum non est sine Episcopo* (id est ejus presentia, aut mandato) *baptizare, neque oblationem facere*, etc. Igitur jam tunc Presbyteri baptizabant, sed non nisi Episcoporum suorum auctoritate instructi. Sive IV, S. Ambrosius, ut Paulinus in ejus Vita testatur, tam tenax erat hujus consuetudinis, ut, quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea Episcopi, tempore quo decessit, riximplerent. Item Sacer. V, in *Instructio Cleri Edesseni ad Photium et Eustathium, Episcopos*, que habet in Conc. Chalced., Act. X, libri, Episcopum suum, sibi quantocius remitti rogant, maxime festivitate salutifera S. Diei Paschalis inminente, in qua et propter catechismos (ταῦτα τὸν ἔξοπλον τοῦ ἡγίου βαπτισμάτος γράπται τὰς αὐτοῦ παραστάσις), et propter eos, qui digni sunt S. Baptismate, opus ejus presentia. Pariter Sacer. VI, in Ep. a Clericis Italia ad Legatos Francorum, anno 552, prescripta, Dacium, Episcopum mediolanensem, tandem post 15 aut 16 annos remitti postulabant, quia cum pene omnes Episcopi, quos ordinare solet, mortui sint, immensa populi multitudo sine baptismo moritur. Eodem Saeculo S. Greg. M. in Ep. ad Rom. Patricium, contra hunc graviter conqueritur Blundum, Episcopum Hortensem, ab eodem Ravennae longo iam tempore detineri. Principis autem quaestus hujus causa erat, quod ibidem infantes pro peccatis absque Baptismate moriantur. Sic etiam Sacer. VII, in Conc. II Hispanensi, an. 619 celebrato, can. 7, sancitum fuit, neque coram Episcopo licere Presbyteris in baptisterium introire, nec presente Episcopo infantem tingere, etc. Videmus ergo, quam nimis tenaces illis temporibus quarundam Ecclesiarum Episcopi sui juris fuerint, ut neque in absentia istud Presbyteris communicandum censerint, ex fortasse de causa, quod Baptismum sine Confirmatione, seu impositione manuum Episcopi, non recte conlitteri existimaverint.

Interea tamen sensim factum fuit, in Parochialibus quoque Ecclesiis baptisteria publica erigerentur, et Episcopi jam passim solius Baptismi solemnis, scilicet in *Sabbato sancto*, et per vigilio *Pentecostes* conferendi, potestatem sibi reservarent, Presbyteris vero extra illa tempora Baptismi conferendi generale quoddam jus, ac ipsi sacrae ordinationi, quam ab Episcopis consequerantur, velut annexum, facerent. Neque vero etiam haec disciplinæ species diu permansit, sed tandem ampliatis Diocesis, et nimium accrescente multitudine catechumenorum, etc., etiam solemnis Baptismus Presbyteris transcriptus fuit, et ferme in sola mediolanensi Ecclesia deinceps (fortasse in memoriam insignularis illius, quem S. Ambrosius illic, ut supra memoravimus, tam insigniter comprobavit, zeli ac exempli) penes Episcopum perseveravit, ut noster Eruditiss. Edm. Martene, lib. I, de Ant. Eccl., cap. I, art. III, n. 3, ex Conc. IV, Mediol., an. 1575, sub S. Carolo Borromaeo celebrati, Consist. II, perhibet.

Et diaconi. Licet solis Apostolis a Christo impositum fuerit munus baptizandi, constat tamen ex Act., VIII, 12, Philippum, licet nonnisi Diaconum, in Samaria baptizasse, utique demandantibus ei id munus ipsis apostolis. Ceterum diaconis, cœu qui immediate Presbyteris subordinati sunt, absque corundem jussione licitum non fuisse baptizare, veterum monumenta testantur. Sic enim Sacer. V, Gelasius papa, in Ep. V, ad Episc. Lucaniae, cap. 5, de diaconis habet: *Absque Episcopo vel Presbytero baptizare*

A non audeant nisi prædictis fortasse officiis longius constitutis (quam scilicet ad eos opportunos recursus pro impetranda facultate fieri posset) necessitas extrema compellat. Illis enim saeculis antiquioribus non tanta erat sacerdotum copia, ut quilibet particulari eocui in pagis, et oppidis, imo et in quibusvis civitatibus, semper aliquis præsto esset. Quid vero etiam hoc presente, sed agrotante, aut aliter impedito, vel in subitanis atque extraordinariis casibus, fieri opus est? nempe diaconi (quorum unus saltem, teste Martene, lib. I, cap. I, a. 3, in Ecclesia una cum Presbytero residere debebat) id munus, facile deman-dante Presbytero, subire debebant.

Honorem. Quem scilicet qualibet Ecclesia Episcopo, tanquam suo *Hierarchæ*, detulerat, vel versus tanquam divinitus in eum collatum honorem sponte agnoverat.

Salva pax est. Non esset autem PAX salva, si Episcopis sua auctoritas non servaretur, Presbyteris propria mox auctoritate qualibet Ecclesie munia promiscue involantibus; Episcopi enim sunt, quos *Spiritus Sanctus posuit regere Ecclesiam Dei*, etc. Igitur haec auctoritas temporibus Tertulliani, tanquam satis recens ab Apostolis profecta, Episcopis, et in his potius Apostolis ipsis, servata fuerat, ut nihil, nisi demandantibus legitimis, ac immediatis, ut lo-quimur, et directis *Apostolorum successoribus*, id est, *episcopis*, circa *sacramentorum* (qui Ecclesie *thesauri* sunt, a Christo per ipsos Apostolos *repositi*, et a successoribus illis custodiendi) administrationem liceret, maxime in Baptismo, de quo solis Apostolis dictum fuerat: *Ite, docete, baptizate*.

Alioquin, i. e. *alias*, vel *sin vero*; ut adeo sensus sit: « Si vero non servatus fuerit sursus Ecclesiae honor, et eorum, qui ad officia divina vocati ac deputati sunt, auctoritas, aequo jus illud laicis concedendum erit, omni jam ordine turbato, etc.

Dari potest. Neque enim laici minus perfectum Baptismum suscipiunt, quam antea suscepserint Episcopi, etc., baptizantes.

Abscondi ab ulla. Hunc locum misere conformatum sanaturus Latin. ita legit: « *Nisi Episcopi jam, etc., vocantur discentes*, seu discipuli (id est, nisi singulariter ad hoc munus vocati sint, tanquam discipuli Domini, aut saltem eorum veri successores) *Domini sermo non debet abscondi ab ulla*, sed ad omnes aquiliter pertinebit illud Domini præceptum (Matth., XXVIII, 19): *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos*, etc. Atque haec Latinii conjectura non inepta est. *Junius* vero, retenta voce *dicentes*, solum interpunctiones mutat, ita inchoans: *Nisi Episcopi jam, etc., vocantur dicentes*: *Domini sermo non debet abscondi ab ulla*; *prōinde et Baptismus, aequo Dei census, ab omnibus exerceri potest*. Sed quanto magis, etc. Itaque totum hunc contextum ita intelligi vult: « *Nisi forte (quod absurdum est) pro Episcopis, Presbyteris et Diaconis haberi promiscue eos omnes placuerit, qui ita dicunt et affirmant: Quorum est proferre verbum Dei, et non abscondere, eorum est et baptizare; omnium autem esse proferre verbum Dei: ergo et baptizare, etc.* » Quæ conjectura sane mihi felicior, magisque arguta, quam superior illa *Latinii*, videtur. Ita igitur vox *dicentes* ad laicos referenda esset, quia hos loquentes introducat Tertullianus, sibique Baptismum aequo ac verbi divini prædicationem vindicantes, quinquo fortasse illud Christi apud Matth., X, 27, sibi quoque dictum existimantes: *Quod in aere auditis, prædicate super tecta*; quasi et ille sermo Domini: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos*, singulariter ad solos Apostolos dictus, ad quoscumque alios præcepit instar pertinuisset, itaque etiam his ex ejusmodi mandato prædicatum fuisset.

Aequo. Nimurum verbum Dei, ejusque prædicatio.

Det census. *Census* propriæ non est proveniens annus, sed *estimatione bonorum* eajuslibet, in tabulas publicas relata, secundum quam, observata certa proportione, tributa imponebantur. Postea vero

etiam vox hæc ad ipsa illa tributa pendenda translata fuerat. Unde apud Matth., XVII, 25, illud Christi est : *Reges terræ a quo accipiunt τινας τὸν κῆρον tributum vel censem?* Similiter ul̄i, Luc., XX, 22, Pharisæi Christum tentantes interrogant : *Licet nobis φίλοι, tributum dare Cæsari, an non? loco τόπον Matthaii, XXII, 17, et Marc., XII, 14, κῆρον (censem) habetur, pariterque a Vulgato nostro per tributum redditur.*

Alier quoque sensus significat ipsam censionem, seu recessionem bonorum cuiuslibet, in qua quilibet profitebatur nomen atque bona sua, ut apud Luc., II, 4, dicitur : *Exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur (censetur, seu in tabulas censorias referretur) universus orbis.* Et mox, v. 5 : *Ibant omnes ut profiterent singuli, in suam civitatem.* Et quoniam ex illo censu, seu recensione, oriebatur tributorum proportionata impositio, hinc census etiam a nostro in lib. Apol., c. 7, pro ortu aut origine vel professione accipitur : *Census istius disciplina a Tiberio est.* Et in lib. I adv. Marc., c. 21, similiter : *Nullum autem apostolici census Ecclesiam invenias, que in Creatore christianizet.* Vide etiam lib. de Præscript., cap. 52. Itemque in lib. IV adv. Marc., cap. 40, de tribu Juda loquens ait : *Ez cuius tribu carnis census Christi processurus, etc.* Rursusque Apol., c. 10, inquit : *Ab illo (Saturno) census totius, vel potioris, vel notioris dividatur.* Aliquando etiam pro numero, qui recensione determinari solebat, accipi constat; quo sensu in lib. de Veland. Virg., c. 4, ait : *Oninis census elementorum, etc.*

Tandem vero pro substantia vel facultatibus, seu bonis alicui propriis, accipitur, ut in lib. de Carne Christi, c. 25, ait : *Ita utriusque substantia census hominem et Deum exhibuit;* sequitur enim mox postea : *Quæ proprietas conditionum, divina et humanæ, aquæ utique naturæ veritate enjusque disputata est.* Et hoc utique census commodo intelligi potest noster, cum Baptismum Dei censem, tanquam inter bona Dei propria numerandum, vocal.

Dicatum. Episcopi proprium, eique peculi riter at tributum, ac a Deo ipso sacrificatum.

Episcopi officium. Argumenti vis in eo posita est, quod laici eo minus baptizandi jus vindicare debeant, cum neque diaconis, neque ipsis presbyteris, illud sine auctoritate Episcopi competat.

Emulatio. Quidam ita interpungendum putant hunc locum : *Dicatum Episcopis officium episcopatus. Emulatio schismatum, etc.* At aliis hec ταυτοδοξία merito displicet. Retinenda igitur textus hujus ordinatio est, quam contra meum codicem reposui.

Schismatum mater est. Plurima, satisque tristia, in Ecclesia prostant hujus rei exempla, quæ commemo rare hujus loci non est. Vide etiam Tertull. nostrum, in lib. de Præscript. Q. Crit. IV.

Expedire. Quasi dicere vellet : « Etiamsi et laicis potestas baptizandi competit, tamen non expedire, ut eadem utantur, in præjudicium honoris Episcopis debiti, sed præstare, ut ab illius exercitio in reverentiam præminentia Episcoporum abstineant. »

Utaris. Hæc solis presbyteris et diaconis dicta putat Junius. Quin vero S. Basil. a laicis datum baptismus omnino invalidum, ideoque repetendum in Ep. I. Can. ad Amphilioc. Can. I, censuisse videtur. Ex hoc enim ipso argumento probare contendit, hæreticorum baptismus invalidum esse (namque huic sententia post S. Cyprianum cum Orientalibus aliis inhaeserat), quod hi ab Ecclesia abrupti (etsi alias Episcopi aut presbyteri, etc.) in laicorum statum reinciderint. Qui autem abrupti sunt, inquit, laici effecti, nec baptizandi, nec ordinandi habent potestatem. Quare eos, qui ab ipsis baptizati erant, tanquam a laicis baptizatos, jusserunt ad Ecclesiam venientes vero Ecclesia baptismate expurgari. Verum superiora illa a Tertulliano de laicis esse dicta, vel ipse contextus evincit, cum mox postea a Baptismo, in necessitate administrando, nonnisi feminas excludat. Et certe

A vetustissimus semper in Ecclesia mos fuit, ut in ea necessitatibus, absentibus Episcopo, presbyteris et diaconis, etc., etiam laici baptizarent.

Aut loci. Cum in illo loco non Episcopus, aut presbyter, aut neque diaconus præsens est, aut alii impedimento detentus vocari non potest.

Aut temporis. Cum scilicet in mora, morituri aterea baptizandi, præsens periculum esset.

Conditio. Si scilicet alia legitima causa baptismus mox impertinentem urget.

Constantia. Videtur constantia hic sumi pro amplitudine, animi firmitate, ut sensus sit : *Tunc conseruabit animose ac intrepide succurrere, etc., ut immunit, lib. V adv. Marc., c. 1 : Tanta constantia alienum dicere, ait. Potest etiam pro libertate aut conscientia accipi : qui sensus plane congruit cum et, quod mox subiungitur. Vide etiam que supra, al. cap. 10, de voce constantier diximus. Quidquid vero de his sit, malim certe constantiam hie accipere pro stabili et canonice constituto ordine et regula, B ad personam ministrantis spectante : que regula uilique in casu necessitatis, ut aliae leges ecclesiasticae et humane, locum non habent.*

Docere. Alludit rursus ad ea que supra cap. I, de Quintil., ejusque virilenta doctrina, commemoravit. De hac item petulantia mulierum in lib. de Præscript., cap. 41, acerbe queritur.

Ceterum ex hoc loco quidam, nec inepit, colligunt, a Tertulliano, cum adhuc vere orthodoxus esset, hoc librum de Baptismo conscriptum fuisse, propria quod deinceps Montanista factus, longe majori indulgentia, quin et nimium molli reverentia, in iugacem illum sexum fuerit, quem Paulus ipse 1 Cor. XIV, 34, ad perpetuum in Ecclesia silentium damnavit, et neque sic sat compescere potuit. Hoc pertinet etiam ea, que in Q. Crit., ad lib. de Præscript. Q. IV et V, diximus.

Sibi pariet. Non inelegans, neque autem sit sarcasmus, in mulieres, passim res novas in sensu partientes, metaphora. Ceterum cum de jure loquiuit, non illico omnem a feminis, saltem in casu extremæ necessitatis, baptizandi facultatem excusat; quin vero baptizare ipsis licet, tenenturque, si scilicet vir non adseritur, aut verecundia prohibeat, ab ea baptismum administrari. Sane autem casum necessitatis (saltem extremæ) neque antiquis illis temporibus exclusum fuisse, satis patet ex Jo. Moschi (quæ Sæc. VII floruit) Prato Spir., c. 3, ubi assevit, contra Canones esse, diaconissas baptizare, excepta scilicet strictissima necessitatis causa; in qua utique illud ipsum Tertulliani principium subingredi necesse est : *Quoniam reus erit perditus hominis, etc.*

Nota ad caput XVIII.

Pristinæ. Scilicet Quintillæ, quam paulo ante suggavit, nunc autem pristinam dicit, quod de ea mox ad initium hujus libri locutus esset, et ipsa jam diutius ante Baptismum impetrare ausa fuisset.

Ausferebat. I. e. e medio tollere conata fuerat.

Per se. Suomet jure : quod neque in viris laicis hætenu toleratum fuit.

Perperam scripta, i. e. φιλοθεοτύπωση, seu folio ejus nominis, Periodi Pauli et Theclæ, inscripta, que quidem supposititia esse nemo jam criticorum amplius dubitat. Continentur in his actis quedam doctrinæ sancti Pauli omnino adversa, pleraque alii posuit fabulosa, ex. gr. quod Thecla a Paulo ad apostolum prædicandi Evangelii, et baptizandi iuntes evata fuerit, ac utrumque plusquam viriliter exerceret, etc. de quibus tamen sanctus Hier. de Script. Edita ait : *Periodos Pauli et Theclæ, et tam baptizati Leonis (hactenus autem nesciut eujus) fabulam, iter apocryphas Scripturas computamus; in quatuor omnino classem a Gelasio Papa in Conc. rom. an. 491 habito, rejectas novimus.*

At vero spurius hic liber diligenter distinguenda est a libris aliis, communiter Basilio, Ep. Scientiæ, qui medio sæc. V floruit, adscriptis : in quibus un-

cathedrale baptisterium accessus erat, ut salutem animarum eo certius consuleretur, in singulis quoque Parochialibus Ecclesiis baptisteria erigebantur, cuiusque pastoris curae et administrationi deputata, Episcopis vero solum Baptismum solemnem, non nisi bis in anno conferendum, sibi reservantibus, alias vero pleno jure baptizandi Parochis relichto.

Iaque haec disciplina variis temporibus, quin et eodem tempore, diversis autem in locis, semper varia fuerat. Sic saec. II, S. Ignatius, Ep. Antiochenus, in Ep. ad Smyrnenses, ait: Οὐαὶ ἄρτι χρονίς τοῦ Ἐπισκόπου, οὐαὶ βαπτισμού, οὐαὶ προσπίκευσης. I. e.: *Licitum non est sine Episcopo* (id est ejus praesentia, aut mandato) *baptizare, neque oblationem facere, etc.* Igitur jam tunc Presbyteri baptizabant, sed nonnisi Episcoporum suorum auctoritate instructi. Sac. IV, S. Ambrosius, ut Paulinus in ejus Vita testatur, tam tenax erat hujus consuetudinis, ut, quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea Episcopi, tempore quo cessavit, rixamplerent. Item Sac. V, in *Instructione Cleri Edesseni ad Photium et Eustathium, Episcopos*, quae habetur in *Conc. Chalced.*, Act. X, lib. 1, Episcopum suum, sibi quantocius remitti rogarunt, maxime festivitate salutifera S. Diei Paschalis imminentie, in qua et propter catechismos (καὶ διὰ τοῦ ἀξιοπέπλου τοῦ ἡγίου βαπτισμάτος χριστοῦ τῆς αὐτοῦ παρουσίας), et propter eos, qui digni sunt S. Baptismate, opus ejus præsentia. Pariter Sac. VI, in Ep. a Clericis Italiis ad Legatos Francorum, anno 552, perscripta, Dacium, Episcopum mediolanensem, tandem post 15 aut 16 annos remitti postulabant, quia cum pene omnes Episcopi, quos ordinare solet, mortui sint, immensa populi multitudo sine baptismo moritur. Eodem Saeculo S. Greg. M. in Ep. ad Rom. Patricium, contra hunc graviter conqueritur *Blondum*, Episcopum Hortensem, ab eodem Ravennæ longo jam tempore detineri. Precipue autem quæstus hujus causa erat, quod ibidem infantes pro peccatis absque Baptismate moriantur. Sic etiam Sac. VII, in Conc. II Hispanensi, an. 619 celebrato, can. 7, sancitum fuit, neque coram Episcopo licere Presbyteris in baptisterium introire, nec præsente Episcopo infantem tingere, etc. Videmus ergo, quam nimis tenaces illis temporibus quarundam Ecclesiarum Episcopi sui juris fuerint, ut neque in absentia istud Presbyteris communicandum censuerint, ex fortasse de causa, quod Baptismum sine Confirmatione, seu impositione manuum Episcopi, non recte contuleri existimaverint.

Interea tamen sensim factum fuit, in Parochialibus queque Ecclesiis baptisteria publica erigerentur, et Episcopi jam passim solius Baptismi solemnis, scilicet in *Sabbato sancto*, et pervigilio *Pentecostes* conferendi, potestate sibi reservarent, Presbyteri vero extra illa tempora Baptismi conferendi generale quoddam jus, ac ipsi sacrae ordinationi, quam ab Episcopis consequerantur, velut annexum, facerent. Neque vero etiam haec disciplina species diu permanxit, sed tandem ampliatis Diocesibus, et nimium acrecente multitudine catechumenorum, etc., etiam solemnis Baptismus Presbyteris transcriptus fuit, et ferme in sola mediolanensi Ecclesia deinceps (fortasse in memoriam insularis illius, quem S. Ambrosius illic, ut supra memoravimus, tam insigniter comprobavit, zeli ac exempli) penes Episcopum perseveravit, ut noster Eruditiss. Edm. Martene, lib. I, de Aut. Eccl., cap. I, art. III, n. 3, ex *Conc. IV, Mediol.*, an. 1575, sub S. Carolo Borromeo celebrati, *Constit.* II, perhabet.

Et diaconi. Licet solis Apostolis a Christo impositum fuerit munus baptizandi, constat tamen ex Act., VIII, 12, Philippum, licet nonnisi Diaconum, in Samaria baptizasse, utique demandantibus ei id munus ipsis apostolis. Ceterum diaconis, ceu qui immediate Presbyteris subordinati sunt, absque corundem iussione licet non fuisse baptizare, veterum monumenta testantur. Sic enim Sac. V, Gelasius papa, in Ep. V, ad Episc. Lucania, cap. 5, de diaconis habet: *Absque Episcopo vel Presbytero baptizare*

A non audeant nisi prædictis fortasse officiis longius constitutis (quam scilicet ad eos opportunus recursus pro impetranda facultate fieri posset) necessitas extrema compellat. Illis enim saculis antiquioribus non tanta erat sacerdotum copia, ut quilibet particulari coetui in pagis, et oppidis, mox et in quibusvis civitatibus, semper aliquis prestat esset. Quid vero etiam hoc presente, sed agrotante, aut aliter impedito, vel in subitanis atque extraordinariis casibus, fieri opus erat? nempe diaconi (quorum unus saltē, teste Martene, lib. I, cap. I, a. 3, in Ecclesia una cum Presbytero residere debebat) id munus, facile deman-dante Presbytero, subire debebant.

Honorem. Quem scilicet qualibet Ecclesia Episcopo, tanquam suo *Hierarchæ*, detulerat, vel veniens tanguam divinitus in eum collatum honorem sponte agnoverat.

Salva pax est. Non esset autem PAX salva, si Episcopis sua auctoritas non servaretur, Presbyteris propria mox auctoritate qualibet Ecclesiae munia promiscue involantibus; Episcopi enim sunt, quos *Spiritus Sanctus posuit regere Ecclesiam Dei*, etc. Igitur haec auctoritas temporibus Tertulliani, tanquam satis recentis ab Apostolis profecta, Episcopis, et in his potius Apostolis ipsis, servata fuerat, ut nihil, nisi demandantibus legitimis, ac immediatis, ut lo-quimur, et directis *Apostolorum successoribus*, id est, episcopis, circa sacramentorum (qui Ecclesie thesauri sunt, a Christo per ipsos Apostolos depositi, et a successoribus illis custodiendi) administrationem liceret, maxime in Baptismo, de quo solo Apostolis dictum fuerat: *Ite, docete, baptizate.*

Alioquin, i. e. alias, vel *sin vero*; ut adeo sensus sit: « Si vero non servatus fuerit suus Ecclesiae honor, et eorum, qui ad officia divina vocati ac deputati sunt, auctoritas, aequae jus illud laicis concedendum erit, omni jam ordine turbato, etc.

Dari potest. Neque enim laici minus perfectum Baptismum suscipiunt, quam antea suscepserint Episcopi, etc., baptizantes.

Abscondi ab ulla. Hunc locum misere conformatum sanaturus Latin. ita legit: « *Nisi Episcopi jam, etc., vocantur discentes*, seu discipuli (id est, nisi singulariter ad hoc manus vocati sint, tanquam discipuli Domini, aut saltē eorum veri successores) *Domini sermo non debet abscondi ab ulla*, sed ad omnes aquiliter pertinebit illud Domini præceptum (Matth., XXVIII, 19): *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos, etc.* Atque haec Latinii conjectura non inepta est. Junius vero, retenta voce *discentes*, solum interpunctiones mutat, ita inchoans: *Nisi Episcopi jam, etc., vocantur discentes*: *Domini sermo non debet abscondi ab ulla*; *priuine et Baptismus, aequae Dei census, ab omnibus exerceri potest.* Sed quanto magis, etc. Itaque totum hunc contextum ita intelligi vult: « *Nisi forte (quod absurdum est) pro Episcopis, Presbyteris et Diaconis habeti promiscue eos omnes placuerit, qui ita dicunt et affirmant: Quorū est proferre verbum Dei, et non abscondere, eorum est et baptizare; omnium autem esse proferre verbum Dei: ergo et baptizare, etc.* » Quæ conjectura sane inihi felicior, magisque arguta, quam superior illa Latinii, videtur. Ita igitur vox *discentes* ad laicos referenda esset, quia hos loquentes introducat Tertullianus, sibique Baptismum aequa ac verbi divini prædicationem vindicantes, quinimum fortasse illud Christi apud Matth., X, 27, sibi quoque dictum existimantes: *Quod in aure auditis, prædicante super tecta; quasi et ille sermo Domini: Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos, singulariter ad solos Apostolos dictus, ad quoscumque alios præcepit instar pertinuerit, itaque etiam his ex ejusmodi mandato prædicatum fuisset.*

Aequa. Nimirum verbum Dei, ejusque prædicatio.

Dei census. *Census* propriæ non est proventus annuis, sed *estimatione bonorum coiustibet*, in tabulas publicas relata, secundum quam, observata certa proportione, tributa imponerentur. Postea vero

10 factus catechumenus, nonnisi 8 annis postea fuit baptizatus, ut testatur Sev. Sulpit. in ejus *Vita I.* 1 cap. 2. Aliqui ad 30 annum differebant, exemplo Christi innixi, ut videre est apud S. Gr. g. Naz. *Orat. in sanctum Lavacrum*. De Constantino imp. communis jam opinio est, cum paulo ante mortem Nicomediae baptizatus fuisse. Sic etiam Constantinus imp. ultimus demum suis temporibus ab Enzoio Antiochiae baptizari voluit. Quid vero, quod etiam Theodosius M. post superata in bellis plurima pericula, ultimo demum in gravem morbum incidens ab Ascholio, Ep. Thessalonicensi, se alibi petierit? Forte idem Noster, baptismum cunctando longius differri jubens, in causa fuerat, ut multi, ex nimia religione et conscientiae formidine, baptismum antea, et bona utique fide, recusarent.

Erant autem, qui eo pejori fide conatabantur baptismum suscipere, ne videlicet severitati legum ecclesiasticarum deinceps adstringerentur, siveque interea eo liberius peccare possent. Hoc autem consilium, tanquam temerarium, sancti Gregorius Nazianzenus et alter Nyssenus, itemque sanctus Joannes Chrysostomus et alii Pares, merito, acerrimeque perstrinxerent.

Quod vero aliorum, ex aliis causis baptismum nimium diu olim procrasinantium, exempla attinet, ea initiatione nostra minime proposito sunt. Sufficiat nobis ininde gravitatem negotii metiri, ad quod non subito irruere, nec taliter irruentes suscipere, sed eousque, donec desiderium satis creverit, et sufficiens probatio praecesserit, differre oportet. Hoc idem vero facere cum quis jam se satis preparatum senserit, id vero pericolo non vacat, subrepentis interea s. m. nolentie, aut occasionis deinceps amittendae. Novimus certe, Valentianum Jun. imp. violenta morte preventum, cum nimis diu distulisset baptismum, adhuc catechumenum ex hac vita eruptum fuisse.

Audiendus denique in hanc rem est sanctus Basilius in *Exhort. ad bapt.* ubi inter alia multa sic loquitur: *Si aurum Ecclesia distribueret, non profecto diceres: Cras mitte, cras dabis; verum tuam sedulas portionem velociter peteres, differri autem agre serres.* Quoniam vero non materie alcujus fucum, sed animae purgationem tibi res munificus pollicetur, moras excusationesque necis, impedimenta causasque affers, qui debebas ad hoc donum accurrere. Et post alia: *Enimvero si publicis tributis obnoxius eses, debitorum autem remissio reis circumquaque nuntiaretur, deinde quispiam te hoc publico munere privare conaretur, doleres clanaresque, communis gratiae parte te per injuriam privari.* Postquam vero non solum præteriorum remissio, sed etiam futurorum dona palam propomuntur, non audis, sed te ipse ladi, quantum nec iniici forte liederent. Iterumque post pauca: *Si quis medicus commentis ac machinis quibusdam te juvenem et sene reddere in se receperit, ad eam profecto diem omni studio venire curares, in qua atati floride te restituendum videbas.* At nunc cum anima tua, quam omni scelere contaminatam reddidisti, per baptismum renovari ac regenerari nuntietur, tantum despicias beneficium, nec ultra properas, aut id pollicenti, *Fis obviam.* Et denique: *Cunctatio ad baptismum, nihil aliud clamare videtur, quam: In me ante regnet peccatum, donec aliquando regnet etiam Dominus; adsint mihi membra iniustitia, et iniquitatis arma, deinde assumam etiam arma justitiae Deo, etc.* Atque haec contra eos Basilius, qui, jam ante dehinc instructi, baptismum (stque idem est etiam de sacramento Pœnitentiae) assidue differre cogitant.

Circa parvulos. Haec euidem sententia uni Tertulliano (sicut etiam, adhuc catholicus, in nimiam semper religionem atque severitatem propensus erat) propria, neque ab ullo antiquorum Patrum adoptata fuerat, multo minus autem Henricianis, Petro Abeillardo, Petro de Brixia, aut Anabaptistis, aliisque haereticis, quidpiam praesidi in ea colloquatum erat. quippe qui infantes baptismi valide suscipiendo omnino

A incapaces, ideoque hunc, cum ad usum rationis illi pervenissent, repetendum esse censebant. Dissidentis autem soli Tertulliani illa vox fuerat, ei he ipso contraria, etiam in ipsis Africanis Ecclesiis, et iisdem illis temporibus, consuetudinem habendam significantis, uno, quem scimus, Tertulliano cedenti contrarie, et ex rationibus quidem nulli caevorum, aut etiam alteri sanctorum Patrum, neque sancto Cypriano, alias circa baptismum tam delicato, qui tamen Tertullianum, tanquam magistrum sum assiduo voluntasse perhibetur, probatis. Etenim is, cum Fidus, episcopus, ea de re quæstionem excusasset, atque parvulos nonnisi post octavam diem baptizandos esse contendisset, nulla jam amplius Tertulliani ratione habita in *Conec. Carthag.* 66 episcoporum, anno 255 ita conclusit: *Infantes debere baptizari tantum post octavum a nativitate diem, nemo consistit, sed universi potius judicavimus, nulli hominato misericordiam Dei et gratiam esse denegundam.* Ita ille in sua Ep. 69 ad Fidum.

B Porro *Pædobaptismum*, seu parentorum ablutionem, ab ipsa praxi et traditione apostolica descendisse testimoniis est sanctus Augustinus, qui in *Serm. X de Verb. apost.* de parvulis loquens ait: *Ipsi portant ad Ecclesiam, et, si pedibus illuc currere non possat, alienis currunt, ut sanentur; accommodat illis mater Ecclesia aliorum pedes, ut veniant, aliorum cor, ut credant, aliorum l'ngnam, ut fateantur; ut quoniam qu' agri sunt, alio (Adam videlicet) peccante prægravatur, sic cum hi sani sunt, alio (patrino nimis) pro eis confiteste sanentur.* *Nemo ergo vobis susurrexit de trinitate alienus.* Hos Ecclesia semper habuit, semper tenuit, hoc a majorum fide percipit, hoc usque in facie perseveranter custodit. Et in *I. X de Gen. ad Lit.*, c. 25 idem confirmat, inquit: *Conuetudo matris Ecclesia in baptizandis parvulis nequaquam spernenda est, neque ullo modo superflua deputanda, nec omnino credenda, nisi apostolica esse traditio.* Cujus quoque testimoniis est multo antiquior Origenes, qui in *cap. XIII Ep. ad Rom.*: *diserte ait: Ecclesia traditionem ab Apostolis suscepit, etiam parvulis dare baptismum.*

C Quapropter saluberrime, et quidem sub gravibus penitentibus in pluribus conciliis sanctum fuit, ne parvorum baptismus (quia nempe repentina stepe mortis pericula iisdem supervenire possunt) diutius differatur. Singulariter vero sanctus Carolus Borromeus in *Conec. mediol. I* constituit, ut *natum infantem ii, quartum est ea cura, ante nonum diem ad insciendum baptismum in Ecclesiam deferendum curent.* Quod si neglexerint, excommunicationis paenam subeant.

D Necesse. Haec verba: *Si non tam necesse, tuis abesse posse putat Junius, reque ipsa in multis exemplaribus dcessit testatur. At cur non aque reliqui possint? Sane enim sensum salis commodum faciunt: Si non aliunde urget necessitas.*

Sponsores. Alias patrini dicuntur, quoniam nimis velut patres spirituales sunt, aut fidei successores, de quibus sanctus Chrysostomus in *psalm. XIV*, ait: *Statim sacerdos exigit ab infirma astate pacta coventi, et minoris astatis fidei successorem susceptorem interrogat, etc.* Quia nimis pro infante spondere, et respondere dehinc, etc.; unde sponsorum quoque supradicti appellatio ipsis imposita est.

E Ex hoc sane loco Tertulliani patet, patrinos jam ex antiquissimo usu, et ab ipsis Ecclesiæ velut incabulosis, in baptismo adhiberi solitos, ut etiam sanctus Basilius, *Ep. 128*, et sanctus Augustinus, compluribus in locis, aliquid passim testantur.

F Poisunt. Si scilicet sponsores ipsi moriantur, antequam infans baptizatus ad usum rationis per venerari, ut ab illis admoneri possit, quam obligationem in baptismio contraxerit, aut quid patrini illi pro ipso sponderent.

G Fallit. Si infans interea adactus factus baptismi gratiam per vitam pravam expellat, porroque renuat illas sponsiones per seipsum, cum jam possit, impleere, etc.

Christiani. Per baptismum tales futuri, per quem scilicet sit initiatio in Christianos.

Innocens aetas. Sane autem aetas illa satis nocens est, quippe peccati originalis rea, quod anima mox cum prima sua in corpus infusione conirabitur. Neque autem verisimile est, quod Tertullianus per hoc parvulos ab illo peccato immunes facere cogitaverit, qui in *Tr. de Testim. animæ, c. 3,* tam diserte sit: *Homo a primordio (per diabolum) circumventus, ut præceptum Dei excederet, et propterea in mortem datus, exinde totum GENUS de suo semine infestum, suæ etiam damnationis traducem fecit.*

Peccatorum. Eapropter ergo parvorum statem innocentem dixit quod sint immunes a peccatis actualibus, seu propria voluntate commissis, in quorum remissione, quoad culpam simul et penam, præcipuum esse finem ac vim baptismi esse crediderat. Cum ergo nonnisi unus sit baptismus, isque deinceps repeti nequeat (*cap. XV, not. Non habent*) ac proin in adultis per Pœnitentiam quidem omnium culpa, non tamen æque pena, deferi queat (*cap. V, not. Penna*) satius esse arbitratus est Tertullianus, baptismum ad adulta etatis tempus reservari, ut tunc simul cum originali etiam omnia peccata actualia, omnisque peccatum eisdem debite, una tolli possit, ad quem tollendum alias diuturnis pœnitentia laboribus et satisfactionis operibus opus esset. Interea tamen non attendit idem Noster, parvulus, sine baptismō mortuis, omnem porro spem salutis adimi, damno utique nulla jam amplius ratione reparabili.

In saecularibus, i. e. Rebus hujus saeculi, seu temporalibus.

Substantia terrena, seu hereditatis ac bonorum temporalium administratio non committitur, sed neque committi potest.

Divina credatur. Probat Junius Latinum, haec επωνυμία legentem, cui facile adstipulor. Ceterum imbecille hoc Tertulliani argumentum est; nam pupilli committi non potest rerum suorum administratio, quoniam hujus penitus incapaces sunt; at bona tamen ex hereditate ad illos transeunt. *Quanto tempore* (ait Ap. ad Gal. IV, 4) *hares parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus et actoriibus est, usque ad præfinitum tempus,* etc. Bona autem illorum vel maxime interea administratione indigent, atque omnimodo necesse est, ut sit, qui ea tueatur, qui ab injuriis aliorum vindicet, etc. At vero gratia semel parvulo credita, qua deinceps contra omnem vim secura quiescit, qui administratione opus habet? Quis enim parvulo acceptam semel gratiam admittet? Quis eidem viu afferet? Nihil enim contrarium gratia est, nihil eidem adversum, præter peccatum, propria deinceps voluntate commissum; at quomodo id in parvulo, quandomus usu rationis caret, locum habebit? Nihil ergo insidiarum gratia in parvulo, at ecce bonis ejusdem temporalibus interea metuendae sunt; quare haec aliena tutela, ipsaque illius persona, utique aliorum injuriis vehementer exposita, committi opus habent.

Dedisse videaris. Quidni etiam non petenti, quādiū petere per sese non potest, eodem tamen ad salutem suam æque indiget, ac adulterus, qui petere potest? Sic ergo parvulo quoque denegabit cibis, quoniam, utcumque sibi necessarium, petere non potest?

Procrastinandi. Insolens haec Tertulliani sententia est, rigidamque ejus indolem demonstrat, a nemine unquam alio asserta, et eodem infirmo arguento, quod supra exposuimus, nixa.

Permatritatem. Cum nimirum nubiles sunt, maturæque viro.

Pervagationem. Non assequor, nisi ita intelligat Tertullianus, quod nimirum comite, ac velut pudicitiae sue præsidio, destituta, sola sit, et sic inter viros vagetur.

Corroborentur, seu diuturniori tempore in viduitate permanescit, vixque aliam custodiā, se videlicet

A consortio penitus subtrahens, circumdederit, ac statum sue viduitatis diutius servando, firmiorem quemdam continencia habitum contraxerit, porroque nuptiis serio penitusque renuntiaverit.

Pondus, i. e. momentum ac gravitatem negotii.

Consecutionem. Ea, que baptismum consequi possunt, scilicet periculum amittendæ gratia per peccata (quaes, singulariter ratione adjunctæ ingratitudinis, graviora erunt post baptismum, quam ante eum commissa), et difficultas ejusdem gratiae recuperandæ. Et fortassis hic respexit Noster illud Apostoli ad Hebr. VI, 4: Ἀδύτων τοὺς ἀταξ παρισθίσατε, γεναγένους τοὺς τῷρας τὸς ἐπονεψιῶν, καὶ μερόγους γενεβίητας πτερύματος ἄγγελον... καὶ περιπεσίνες, πάλαι ὑπακονίζεται τοῖς ματάταις, ἀνεστραυρώντας ἔκυροις τὸν οὐδὲν τοῦ Θεοῦ, καὶ πτερεζεπτίζοντες. Id est, impossibile est, eos, qui semel sunt ILLUMINATI (sunt baptizati, ut cap. I, not. Cœcitas), gustaverunt etiam donum cœlestis, et participes facti sunt SPIRITUS SANCTI, . . . et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui habentes. Ubi τὸ δύνατον, id est quod absolute impossibile est, sed quod difficulter (id est non humanus quidem, attamen divinus, sed non nihil ægris, et cum periculo relapsus, fieri potest) significat, ut Marc. X, 17, ubi quarrentibus discipulis, quis possit salvus fieri? Respondit Christus: Ήπειρ ἀνίστηται ἀδενατον, ἀλλὰ οὐ πατὰ τῷ Θεῷ πάτα γέρεντας ἔστι παρὰ τῷ Θεῷ, i. e. *Apud homines (nimis) humani viribus* hoc impossibile est, sed non apud DEUM; omnia enim possibilia sunt apud Deum; ubi non dixit, DEO, sed apud DEUM, id est, viribus divine gratiae, que nobis adjutio nihil iam tam arduum est, quod a nobis superari ac perfici nequeat. *Omnia possibilia sunt credenti*, ait Christus Marc. IX, 22. Ceterum ergo iis, qui adhuc infantes baptizati sunt, secundum utique est gratia per baptismum consecratio, quam fuisse ejusdem dilatio: quippe cum in hac perdenda, neque iam amplius recuperande salutis, periculum sit: in baptizatis gratia difficile amittitur, et amissa saltē per Pœnitentiam reparari queat.

Integra, i. e. per baptismum obtenta integre, et sine contaminatione deinceps servata.

De salute. Qui autem perseveraverit usque in finem, salvus erit Matth. X, 22.

Notæ ad Caput XIX.

Præstat. Initio Ecclesia nullum tempus baptismō præstitutum erat. Primum omnes docebant (ait auctor Comm. in Epist. ad Eph. c. IV) et omnes baptizabant, et quibuscumque diebus vel temporibus esset occasio. Nec enim PHILIPPIUS (Act. cap. VIII) tempus quaesiuit, aut diem quo eamcum baptizaret. Neque PAULUS et SILAS (Ib. IX, 10) tempus distulerunt, quo custodem carceris baptizabant cum omnibus ejus. Neque PETRUS diem quæsiuit, quando Cornelium (Act. X, 47 et seqq.) cum omni domo ejus baptizavit. Ut ergo cresceret plebs, et multiplicaretur, omnibus inter initia concessum est, et evangelizare, et baptizare, etc. At ubi autem omnia loca circumplexa est Ecclesia . . . cœpit alio ordine et providentia gubernari Ecclesia. Hinc ergo est, unde nunc neque diaconi in populo prædicant, neque clerici vel laici baptizant, neque quocumque die credentes tinguntur, nisi ægri. Itaque ex his videmus, non mirum esse, quod etiam passim in aliis rebus disciplina, quæ apostolicis temporibus fuerat, atque ab ipsis Apostolis ordinata, tuncque usurpata, in plerisque tamen (scilicet quibus præceptum divinum non annexum erat) successu temporum ab Ecclesia commutata, aut aliorum insuper ordinacionum accessione aucta fuerint, temporum scilicet aliarumque circumstantiarum rationibus varie sapienterque accommodata, semper tamen iis, que ad substantiam sacramentorum, ut ipse que longe altioris, prorsusque divinae institutionis esse noscuntur, inconsuete retentis.

Sed, ut ad nostrum argumentum revertamur, jam

ab antiquissimis temporibus obtinuit, ut solemnis baptis-
mus PASCHE ET PENTECOSTES temporibus celebrare-
tur: quam observationem ab ipsis usque apostolicis
temporibus profectam fuisse, sanctus Siricus, et
sanctus Gregorius M. summi pontifices, testatur. Et
prior quidem in epist. ad Himerium Tarracensem
episcopum, omnium Ecclesiarum consuetudinem allegat;
posterior vero in ep. 156 ad episcopos Siciliæ, tan-
quam regulam ab apostolis institutam et continua suc-
cessione in Ecclesia traditam, ponit. Duravit autem
hic tam late patens usus, teste Theophylacto, Com.
in Luc. X, ferme usque ad fin. Sæc. XI, tandemque pe-
nitus abrogatus, baptismum in arbitrio ministran-
tum posuit, ut quandocumque illis rationabilis ex
causa visum esset, cumdemque impertirentur: qua
consuetudo tandem etiam apud Græcos, et multis
quidem abhinc seculis, invalidit.

Passio Domini. Existimat noster in l. adv. Jud. c. 10, PASCHA Græca originis esse, deducimus Græco-
rum τάχα, patior: qua in re preceum habuit S. Irenaeus l. IV adv. Jud. c. 23, et nonnullos sequaces,
præsertim Lactantium in l. IV Instit. c. 26, ubi ita
ait: *Innolatio pecudis (agni paschalidis) ab iis ipsis,*
qui faciunt, PASCHA nominatur, ἀπὸ τοῦ πάσχα, quia
PASSIONIS figura est, etc. At in hoc nominis etymo
illos vehementer deceptos fuisse, et Hebreis hanc
voce in asserendam nemo dubitat. Est enim Exod XII,
12, ΠΕΣΑΧ (PESACH) a Rad. ΠΕΣ atque inde Chaldei
suum & suffigendo, ut frequenter solent, fecerunt ΝΠΩΣ, PISCHA vel PASCHA, quam vocem etiam LXX
adoptarunt, ponentes τάχα, maxime quod ejusdem
terminatio graca sit, in gen. per ταχα, flectenda. Vulga-
tus autem noster PHASE posuit, quoniam Latinis li-
teræ gutturalis & asperitas parum grata est, unde
idem Vulgatus etiam in aliis nominibus propriis, pre-
seriū dissyllabis, illud passim deruncavit, ut pro
τη NOACH, την THORAC, την CORACH, posuit Noe,
Thare, Chora, etc.

Porro autem pesach, phase, vel pascha, TRANSITUM
significant: unde etiam Aquila pascha vertit ὥρισα-
σι, transgressionem, vel transcensum, Symmachus
vero ὥρισαγγει, propaguationem: nemo au cū Inter-
pretum Græcorum Passionem vertit. Et denique
Latinus noster Exod. XII, 12, ita interpretatur: *Est
enim PHASE (id est TRANSITUS) Domini, in cuius me-
moriā, scilicet Angelī primogenita Ægypti percu-
tientis, et solas domos Hebreorum intactas transeun-
tis, seu prætereuntis, annum ab Hebreis Pascha ce-
lebrandum erat.*

Tingitur. Baptismum Christi omnem suam effi-
ciam a Passione ejusdem habere, jam cap. XVI, Not.
Baptismus, 1188 a. ostendimus. Vide etiam cap. XI,
Not. Resurrectionem, 1178 b. — Sine resurrect. Ibid.

Interpretabitur. Passive hic accipitur, ut apud
Auctorem ad Herennium, l. II.

Pentecoste. Πεντηκόστῃ (subaudi ἡμίρα) significat
Diem quinquagesimum. Nempe ab altero die sab-
bati (Lev., XXXIII, 15), seu a secunda die azymorum
numeranda erant 7 hebdomades, quæ faciunt 49 dies:
die autem quinquagesima celebrandum erat Τυρων η
FESTUM HEBDOMADARUM, quod in nostra Ecclesia dicitur
FESTUM PENTECOSTES; et sicut olim a Judicis celebra-
batur in memoriam Legis, in monte Sinai Moysi datae
(quod quinquagesima a Festo Paschatis, seu Exiū ab
Ægypto, factum creditur, Exod., XIX, 1 et 11), ita
nunc etiam in Ecclesia nostra celebratur Festum Pen-
tecostes, id est quinquagesimus dies a Festo Paschatis,
in memoriam Spiritus S. super Apostolos in linguis
igneis descendens. Act., II, 1, etc.

Igitur quoniam Baptismus, Spiritus S. in columbae
specie in Christum, in Jordane baptizatum, descen-
denter, ac singulariter aquas sanctificantis (vide supra
cap., X, Not. nu.) opus est, non mirum, etiam
Pentecostes, non minus ac Paschatis tempus Baptis-
mo solemniter conferendo a primitiva Ecclesia desti-
natum fuisse. Atque hanc regulam (ait Siricius Papa,
supra in Not. Praestat. laudatus) omnes teneant sacer-

A dozes, quæ nolunt ab Apostolica PETRE, super quam Chri-
stus universalem construxit Ecclesiam, solidante diuersis.

Cæterum, quoniam hac res miræ discipline est,
nil mirum, etiam post Siricii tempora, aliamq[ue] con-
suetudinem servatam et in Die NATALI DOMINI, quæ
Clodovænum, primum Francorum regem, baptizatum
fuisse, Avitus, Ep. Viennensis, in sua ad eundem
Epist. testatur; aut in EPIPHANIA Domini (propterea
quod hac die Christus ipse a S. Joanne baptizatus
fuerit), rursusque aliis in locis in Festo s. JOANNI
BAPTISTÆ, similem ob causam: quin et in Nativitate
Apostolorum ac Martyrum, non sine Ecclesiæ Roma-
ne contraria, administratum fuisse, donec tandem
temporibus nimirum ita ferentibus, hac in re quibus
libet Ecclesiæ sua libertas data fuerat, attamen le-
nidictione Fontis Baptismalis ad SABBATUM SANCTU
Paschatis, et VIGILIAM PENTECOSTES, ex usu 1000
ferme Ecclesiæ adstricta. Sed hac de re latius vide
possunt Martene de Rit. Eccl., l. I, c. 1, art. 1; Jusia
de Bapt. Q. X, c. 2, aliquie passim.

B Aquis. Ut, scilicet solemniter antea sint benedictæ (cap. IV, not. Invocato Deo) semperque parax,
ad Baptismum ex ordine cunctis administrandæ.

Spatium est. Inde videtur recte colligi, toto illi
intermedio tempore, a Paschate nimirum usque ad
Pentecosten, Baptismum olim administrari conse-
visse; quod sic intelligendum reor, quod in Paschæ
et Pentecoste solemniter conferretur, tempore ante
intermedio iis dumtaxat, qui prius impedimento, ex
gr. morbo, etc., detinebantur, aut alia causa absentes
essent, aut etiam infantes, intermedio illo tempore
nati, etc., abhinerentur.

Frequentata est, seu annua illius memoria, cere-
bra et vivaci recordatione celebrata.

Dedicata, i. e. consecrata, aut religioso cultu
inter hymnos, orationes, gratiarum actiones, etc., cel-
brata. Ex hac enim autem dictis clare perspicuum.
Festa PASCHATIS et PENTECOSTES ab ipsis Apostolis in-
stituta fuisse, sub aliis autem, quam apud Hebreos,
ritibus, aliasque, tanquam rerum scilicet praeser-
vium, symbolis; et Pascha quidem in memoriam re-
SURRECTIONIS Christi, nos a morte peccati ad vita
gratiae resuscitantis: Pentecoste vero, in commemora-
tionem SPIRITUS SANCTI, super Apostolos in Ecclesiæ
primus effusi, celebranda.

Adventus. De secundo Adventu Domini, quo veles
judicare vivos et mortuos, id est intelligendum.

Subostensa. Id est nominaliter obscurius, ac velut rem-
tus ostensa.

Recuperato. Aliqui recuperato malunt, quod a re-
cipiendo dictum est. Sed hanc grammaticorum linea
sub judice relinquere præstat. Sufficit hic ASCEN-
SIO NEM CHRISTI, seu ejusdem in cœlos receptionem, signi-
ficari.

In Pentecoste. Hoc Nomen nostro etiam totum
complexum 50 dierum inter Pascha et Pentecosten
significat, ideoque in l. de Idol., c. 14, inquit: Ex-
cerpte singulas solemnitates nationum, et in ordinis
texte, Pentecosten implere non poterunt. Et hoc sensu
etiam hic intelligendus videtur; non enim Christus
in Pentecoste, si diem intelligas, cœlos concendi, et
vero intermedio illo tempore, scilicet die quadriga-
simæ post Resurrectionem.

Cæterum diem judicii in Pentecoste futurum, Ter-
tulliani conjectura est, verbis Act., I, 11, supr. cit.,
infirmiter nixa; nam ibi solum dicunt QUEMADMODUDI
ubi modus venienti, non tempus significatur. Sic
enim in gloria ascendit, et nubes suscepit eum (Act., I,
9), sic olim videbunt Filium hominis venientem in
bibus cœli cum virtute multa et maiestate (Mose,
XXIV, 30). Sed quid de illa determinanda laboremus,
de qua nemo scit, neque Angeli celorum, nisi
Pater (Ibid., v. 56).

Festo. Jerem., XXXI, 8, ubi Septuaginta addit
et ἡμέρα paschæ, in solemnitate Phase, seu Pascha;
qua voces in Hebreo textu, et ab omnibus aliis
Græcis (ut notat ipse S. Hier. Com. in Jam.

Christiani. Per baptismum tales futuri, per quem scilicet fit initatio in Christianos.

Innocens aetas. Sane autem aetas illa satis nocens est, quippe peccati originalis rea, quod anima mox cum prima sua in corpus infusione contrahit. Neque autem verisimile est, quod Tertullianus per hoc parvulos ab illo peccato immunes facere cogitaverit, qui in *Tr. de Testim. animarum*, c. 3, tam diserte ait: *Homo a primordio (per diabolum) circumventus, ut praeceptum Dei excederet, et propterea in mortem datus, exinde totum genus de suo semine infectum, suæ etiam damnationis traducere fecit.*

Peccatorum. Eapropter ergo parvolorum etatem innocentem dixit quod sint immunes a peccatis actualibus, seu propria voluntate commissis, in quorum remissione, quoad culpam simul et paenam, pricipuum esse finem ac vim baptismi esse crediderat. Cum ergo non nisi unus sit baptismus, isque deinceps repeti nequeat (*cap. XV, not. Non habent*) ac proin in adultis per Poenitentiam quidem omnis culpa, non tamen aequa pena, deleri queat (*cap. V, not. Penna*) satius esse arbitratus est Tertullianus, baptismum ad adulta aetatis tempus reservari, ut tunc simul cum originali etiam omnia peccata actualia, omnisque reatus penae eisdem debite, una tolli possit, ad quem tollendum alias diuturnis poenitentiae laboribus et satisfactionis operibus opus esset. Interea tamen non attendit idem Noster, parvulus, sine baptismō mortuis, omnem porro spem salutis adimi, damno utique nulla jam amplius ratione reparabili.

In secularibus, i. e. Rebus hujus saeculi, seu temporalibus.

Substantia terrena, seu hereditatis ac bonorum temporalium administratio non committitur, sed neque committi potest.

Divina credatur. Probat Junius Latinus, haec etiam legentem, cui facile adstipulor. Ceterum imbecille hoc Tertulliani argumentum est; nam pupilli committi non potest rerum suarum administratio, quoniam hujus penitus incapaces sunt; at bona tamen ex hereditate ad illos transeunt. *Quanto tempore* (ait Ap. ad Gal. IV, 4) *haeres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus et actoribus est, usque ad praeinitium tempus*, etc. Bona autem illorum vel maxime interea administratione indigent, atque omnimodo necesse est, ut sit, qui ea tueatur, qui ab injuria aliorum vindicet, etc. At vero gratia semel parvulo credita, quæ deinceps contra omnem vim secura quiescit, quæ administrati-ne opus habet? Quis enim parvulo acceptam semel gratiam admittet? Quis eidem viam afferet? Nihil enim contrarium *gratia* est, nihil eidem adversum, præter peccatum, propria deinceps voluntate commissum; at quomodo id in parvulo, quandomus rationis caret, locum habebit? Nihil ergo insidiarum gratia in parvulo, at ex bonis ejusdem temporalibus interea metuenda sunt; quare hac aliena tutela, ipsaque illius persona, utique aliorum injurias vehementer exposita, committi opus habent.

Dedisse videaris. Quidni etiam non petenti, quamdiu petere per se non potest, eodem tamen ad salutem suam aequa indiget, ac adulitus, qui petere potest? Sic ergo parvulo quoque denegabitur cibus, quoniam, utcumque sibi necessarium, petere non potest?

Procrastinandi. Insolens haec Tertulliani sententia est, rigidamque ejus indolem demonstrat, a nemine unquam alio asserta, et eodem infirmo arguento, quod supra exposuimus, nixa.

Permatuitatem. Cum nimur nubiles sunt, maturæque viro.

Pervagationem. Non assequor, nisi ita intelligat Tertullianus, quod nimur comite, ac velut pudicitia sue præsidio, desituta, sola sit, et sic inter viros vagetur.

Corroborentur, seu diuturniori tempore in viduitate permanenter, cique aliam custodiā, se videlicet

A consortio penitus subtrahens, circumdederit, ac statum sue viduitatis diutius servando, firmorem quemdam continentalis habitum contraxerit, porroque nuptiis serio penitusque reunitiaverit.

Pondus, i. e. momentum ac gravitatem negotii.

Consecutionem. Ea, que baptismum consequi possunt, scilicet periculum amittendæ gratiae per peccata (quæ, singulariter ratione adjunctæ *ingratitudinis*, graviora erunt post baptismum, quam ante eum commissa), et difficultas ejusdem gratiae recuperande. Et fortasse hic respexit Noster illud Apostoli ad Hebr. VI, 4: ἀδικοεῖτε τοὺς ἄπαντας πατρισθέντας, γευσάμενος τὰς δακρύδας τὰς ἐπευρανίους, καὶ μετόχους γεννηθέντας πλεύματος ὄγκου... καὶ παραπλεύσας, πάλιν ὀντανιέτε τὰς μάτιας, ἀναστραυρύντας ἔσωτος τὸν οὐρανὸν Θεοῦ, καὶ περιεργαζόμενος. Id est, impossibile est, eos, qui semel sunt ILLUMINATI (sen baptismi, ut cap. I, not. *Cœcitas*, gustaverunt etiam donum cœlestis, et participes facti sunt SPIRITUS SANCTI, . . . et prolapsi sunt, rursus renoverari ad penitentiam, rursus crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui habentes. Ubi τὸ ζῶντας, τὸν quod absolute impossibile est, sed quod difficulter (id est non humanitus quidem, attamen divinus, sed nonnulli regni, et cum periculo relapsus, fieri potest) significat, ut Marc. X, 47, ubi quarentibus discipulis, quis possit salvus fieri? Respondit Christus: Ήπειρόποτε ἀδελφοί, ἀλλὰ οὐ πάτε τῷ Θεῷ πάτε τῷ οὐνούσῳ ἡτοι πόρῳ τῷ Θεῷ. i. e. *Apud homines (nimis) humani viribus* hoc impossibile est, sed non apud DEUM; omnia enī possibilia sunt apud Deum; ubi non dixit, DEO, sed apud DEUM, id est, viribus divine gratiae, qua nobis adjutis nihil iam tam arduum est, quod a nobis superari ac perfici nequeat. *Omnia possibilia sunt credenti*, ait Christus Marc. IX, 22. Ceterum ergo iis, qui adhuc infantes baptizati sunt, securior utique est gratia per baptismum *consecutio*, quam fuisse ejusdem dilatio: quippe cum in hac perpendere, neque jam amplius recuperandæ salutis, periculum sit: in baptizatis gratia difficultus amittatur, et amissa saltē per Poenitentiam reparari queat.

Integra, i. e. per baptismum obtenta integre, et sine contaminatione deinceps servata.

De salute. Qui autem perseveraverit usque in finem, salvus erit Matth. X, 22.

Notæ ad Caput XIX.

Præstat. Initio Ecclesia nullum tempus baptismō præsūlitum erat. *Primum omnes docebant* (ait auctor Comm. in Epist. ad Eph. c. IV) et *omnes baptizabant*, et quibuscumque diebus vel temporibus esset occasio. Nec enim PHILIPPI (Act. cap. VIII) tempus quaesiuit, aut diem quo eunuchum baptizaret. *Neque PAULUS ET SILAS* (Ib. IX, 10) tempus distulerunt, quo custodem carceris baptizabant cum omnibus ejus. *Neque PETRUS* diem quaesiuit, quando Cornelium (Act. X, 47 et seqq.) cum omni domo ejus baptizavit. *Ut ergo cresceret plebs, et multiplicaretur, omnibus inter initia concessum est, et evangelizare, et baptizare, etc.* At ubi autem omnia loca circumplexa est Ecclesia . . . cœpit alio ordine et providentia gubernari Ecclesia. Hinc ergo est, unde nunc neque diaconi in populo prædicant, neque clerici vel laici baptizant, neque quocumque die credentes tinguntur, nisi agri. Itaque ex his videmus, non mirum esse, quod etiam passim in aliis rebus disciplina, quæ apostolicis temporibus fuerat, atque ab ipsis Apostolis ordinata, tuncque usurpata, in plerisque tamen (scilicet quibus præceptum divinum non annexum era) successu temporum ab Ecclesia commutata, aut aliorum insuper ordinatum accessione aucta fuerint, temporum scilicet aliarumque circumstantiarum rationibus varie sapienterque accommodata, semper tamen iis, que ad substantiam sacramentorum, utpote que longe altioris, prorsusque divine institutionis esse noscuntur, inconsuete retentis.

Sed, ut ad nostrum argumentum revertamur, jam

ab antiquissimis temporibus obtinuit, ut solemnis baptis-
mus PASCHÆ et PENTECOSTES temporibus celebrare-
tur: quam observationem ab ipsis usque apostolicis
temporibus profectam fuisse, sanctus *Siricius*, et
sanctus *Gregorius M.* summi pontifices, testantur. Et
prior quidem in epist. ad *Himerium Tarracensem*
episcopum, omnium Ecclesiæ consuetudinem allegat;
posterior vero in ep. 156 ad *episcopos Siciliæ*, tan-
quam regulam ab apostolis institutam et continua suc-
cessionem in Ecclesia traditam, ponit. Duravit autem
hic tam late patens usus, teste *Theophylacto*, *Com.*
in Luc. X., ferme usque ad fin. *Sæc. XI.*, tandemque pe-
nitius abrogatus, baptismum in arbitrio ministrantium
posit, ut quandcumque illis rationabiliter ex
causa visum esset, cumdemque impertirentur: que
consuetudo tandem etiam apud Græcos, et multis
quidem abbine saeculis, invaluit.

Passio Domini. Existimat noster in *I. adv. Jud. c. 10*, PASCHA Graecæ originis esse, deducimus Graecorum πάσχα, patior: qua in re praecentum habuit *S. Ireneum I. IV adv. Jud. c. 23*, et nonnullos sequaces, presertim Laetantium in *I. IV Instit. c. 26*, ubi ita ait: *Immolutio pecudis* (agni paschalib) *ab ipsis*, qui faciunt PASCHA nominatur, ἀπὸ τοῦ πάσχειν, quia PASSIONIS figura est, etc. At in loco nominis etymo illos vehementer deceptos fuisse, et Hebreis hanc vocem asserendam nemo dubitat. Est enim *Exod XII, 12*, ΠΕΣΑΧ (PESACH) a Rad. ΠΕΣΙΝ atque inde Chaldei sumū Ν συσsegendo, ut frequenter solent, fecerunt ΝΠΕΣ, PISCHA vel PASCHA, quam vocem etiam LXX adoptarunt, ponentes πάσχειν, maxime quod ejusdem terminatio græca sit, in gen. per αὐτο; flectenda. Vulga-
tus autem noster PHASE posuit, quoniam Latinis li-
teræ gutturalis η asperitas parum grata est, unde idem Vulgatus etiam in aliis nominibus propriis, pre-
sertim dissyllabis, illud passim detruncavit, ut pro
η ΝΟΑΗ, η ΘΟΡΑΚ, η ΚΟΡΑΧ, posuit *Noe*,
Thare, *Chore*, etc.

Porro autem pesach, phase, vel pascha, TRANSITUM significant: unde etiam Aquila pascha vertit πάσχειαν, transgressionem, vel transcensum, Symmachus vero ὥπαγεσίαν, propugnationem: nemo autem Interpretum Graecorum Passionem vertit. Et denique Latini noster *Exod. XII, 12*, ita interpretatur: *Est enim PHASE (id est TRANSITUS) Domini*, in cuius memoriā, scilicet Angeli primogenita Ægypti persecutientis, et solas domos Hebreorum intactas transeun-
tis, seu prætereuntis, annum ab Hebreis Pascha ce-
lebrandum erat.

Tingimur. Baptismum Christi omnem suam effi-
ciam in Passione ejusdem habere, jam *cap. XVI, Not. Baptismus*, 1188 a. ostendimus. Vide etiam *cap. XI, Not. Resurrectionem*, 1178 b. — *Sine resurrect.* Ibid.

Interpretabitur. Passive hic accipitur, ut apud Auctores ad Herenium, I. II.

Pentecoste. Πεντηκοστή (subaudi *ηπέκτη*) significat Diem quinquagesimum. Nempe ab altero die sab-
bati (*Lev. XXIII, 15*), seu secunda die azymorum numeranda erant 7 hebdomades, que faciunt 49 dies: die autem quinquagesima celebrandum erat ΤΕΥΧΩΝ ή ΦESTUM HEBDOMADARUM, quod in nostra Ecclesia dicitur FESTUM PENTECOSTES; et sicut olim a Judeis celebra-
tur in memoriam Legis, in monte Sinai Moysi datae (quod quinquagesima a Festo Paschatis, seu Exiū ab Ægypto, factum creditur, *Exod. XIX, 1 et 11*), ita nunc etiam in Ecclesia nostra celebratur Festum Pen-
tecostes, id est quinquagesimus dies a Festo Paschatis, in memoriam Spiritus S. super Apostolos in linguis igneis descendentis. *Act., II, 1, etc.*

Igitur quoniam Baptismus, Spiritus S. in columba specie in Christum, in Jordane baptismatum, descendens, ac singulariter aquas sanctificantis (vide supra *cap. X, Not. nn.*) opus est, non mirum, etiam Pentecostes, non minus ac Paschatis tempus Baptis-
mo solemniter conferendo a primitiva Ecclesia desti-
natum fuisse. Atque hanc regulam (ait Siricius Papa,
supra in *Not. Præstat. laudatus*) omnes teneant sacer-

A dozes, qui notant ab Apostolice PETRE, super quam Christus universalem construxit Ecclesiam, soliditate divelli.

Ceterum, quoniam haec res meret disciplina erat, nil mirum, etiam post Siricii tempora, aliam alii consuetudinem servatam et in Die NATALI DOMINI, qua Clodovavum, primum Francorum regem, baptismatum fuisse, Avitus, Ep. Vienensis, in sua ad eundem Epist. testatur; aut in EPIPHANIA Domini (propterea quod hac die Christus ipse a S. Joanne baptizatus fuerit), rursusque alii in locis in Festo S. JOANNIS BAPTISTÆ, similem ob causam: quin et in Nataliis Apostolorum ac Martyrum, non sine Ecclesiæ Roma-
ne contranisu, administratum fuisse, donec tandem, temporibus nimis illis ferentibus, hac in re quibuslibet Ecclesiæ sua libertas data fuerat, attamen benedictione Fontis Baptismalis ad SABBATUM SANCTUM Paschatis, et VIGILIAM PENTECOSTES, ex usu totius ferme Ecclesiæ adstricta. Sed hac de re latius videri possunt Martene de Rit. Eccl., I. I, c. 1, art. 1; Jucin de Bapt. Q. X, c. 2, aliqui passim.

B Aquis. Ut, scilicet solemniter antea sint benedictæ (cap. IV, not. *Invocato Deo*) semperque parate, ad Baptismum ex ordine cunctis administrandum.

Spatium est. Inde videtur recte colligi, toto illo intermedio tempore, a Paschate nimirum usque ad Pentecosten, Baptismum olim administrari consuevit; quod sic intelligendum reor, quod in Paschate et Pentecoste solemniter conferretur, tempore autem intermedio iis dumtaxat, qui prius impedimento, ex. gr. morbo, etc., detinebantur, aut alia causa absentes essent, aut etiam infantes, intermedio illo tempore natu, etc., abhierentur.

Frequentata est, seu annua illius memoria, cre-
bra et vivaciō recordatione celebrata.

Dedicata, i. e. consecrata, aut religioso cultu
inter hymnos, orationes, gratiarum actiones, etc., cele-
brata. Ex hactenus autem dictis clare perspicimus, Festa PASCHATIS et PENTECOSTES ab ipsis Apostolis in-
stituta fuisse, sub aliis autem, quam apud Hebreos, ritibus, aliisque, tanquam rerum scilicet præteritarum, symbolis; et Pascha quidem in memoriam RE-
SURRECTIONIS Christi, nos a morte peccati ad vitam gratias resuscitantis: Pentecoste vero, in commemo-
rationem SPIRITUS SANCTI, super Apostolos in Ecclesiæ primis effusii, celebranda.

Adventus. De secundo Adventu Domini, quo veniet judicare vivos et mortuos, id est intelligendum.

Substensa. Id est nonnulli obscurius, ac velut remo-
tius ostensa.

Recuperato. Aliqui recuperato malunt, quod a reci-
piendo dictum est. Sed hanc grammaticorum item sub judice relinquere præstat. Sufficit hic ASCENSI-
ONEM CHRISTI, seu ejusdem in cœlos receptionem, signifi-
cari.

In Pentecoste. Hoc Nomen nostro etiam totum complexum 50 dierum inter Pascha et Pentecosten significat, ideoque in *I. de Idol.*, c. 14, inquit: Exerce singulas solemnitates nationum, et in ordinem teze, Pentecosten implere non poterunt. Et hoc sensu etiam hic intelligendum videtur; non enim Christus in Pentecoste, si diem intelligas, cœlos descendit, at vero intermedio illo tempore, scilicet die quadrage-
simæ post Resurrectionem.

Ceterum diem judicii in Pentecoste futurum, Ter-
tulliani conjectura est, verbis *Act., I, 11, supr. cit.*, infor-
miter nixa; nam ibi solus dicitur QUEMADMODUM, ubi modus ventendi, non tempus significatur. Scit enim in gloria ascendit, et nubes suscepit eum (*Act., I, 9*), sic olim videbunt Filium hominis venientem in mibibus cœli cum virtute multa et majestate (*Math., XXIV, 30*). Sed quid de illa determinanda laboremus, de qua nemo scit, neque Angeli cœlorum, nisi so-
lus Pater (*Ibid., v. 36*).

Festo. Jerem., XXXI, 8, ubi Septuaginta addunt ēπερ̄ πασχ, in solemnitate Phase, seu Paschæ; que voces in Hebreo textu, et ab omnibus aliis Græcis (ut notat ipse S. Hier. *Contra. in Jerem.*

h. l.) proindeque etiam in Vulgata nostra Latina absunt, neque etiam illa *Esdrae*, aut *Nehemias*, alteriusve Scriptoris sacri testimonio constat. Iudeos ex captivitate Babylonica, ut olim ex servitute Aegypti, in festo *Pasche* reversos fuisse; de quo tamen redditus ex Babylone hic Jeremiæ sermo est. Quare illud LXX *Senum additamentum solum mysticæ ejusdam significacionis gratia accessisse videtur, in Christi utique Paschate et Passione verificatum, etc.*

Festus. Dicta enim fuit SOLEMNITAS HERDOMADARUM, ut supra *Not. Pentecoste.*

Nihil refert. Tempus enim effectui Baptismi, seu *gratiæ*, nihil addit, nihil demit, neque plus *gratiæ* adipiscitur, qui in die festo, quam qui quoconque alio, Baptismum consequitur. *Tempus aliud ab accommodatione: somni proprium, aliud vigilia, bellitem et pacis. Baptismi tempus tota hominis vita est,* ait S. Basil., *Hom. 13, de Exhortat. ad Bapt.*

Nota ad Caput XX.

Crebris. Adulti non nisi tunc denum (extra easum scilicet urgentis necessitatis) ad Baptismum admittiebantur, cum antea per varia pietatis, ac præcipue penitentiae opera, in Catechumenatu suo (erat hoc tempus probationis, ac velut quidam ante Baptismum novitatus) se dignos celesti hoc munere exhibuissent, neconon futuræ sua in accepta semel *gratiæ* perseverantias magnam spem fecissent. De Catechumenis autem, corumque classibus jam in *L. de Praescr.*, cap. *XLI*, diximus, que hic repeterem non vacat. Licebat autem Catechumenis intra Ecclesiam, ac cum reliquis orare, ibique coram DEO summi Baptismi flagrans desiderium explicare, etc. Tum vero dimittiebantur ex Ecclesia, Diacono, ut in *L. VIII Consit. Apost.*, c. 5 (quarum non S. Clemens, a tamen alias antiquissimus Author est) perlibetur, pro ipsis Deum orante: *Dominus clementer exaudiat obsecrationes et preces ipsorum, et recipiens eorum supplicationes tribuat eis auxilium, et concedat petitionem cordis ipsorum ad utilitatem, etc.*

Jejuniis. Ita rursus Author *Constitut. Apost.*, *I. VII*, 25, habet: *Ante Baptismum JEJUNET, qui baptizandus est.* Et infra: *Qui vero in ejus (Christi) mortem iniciatur (consepeleundus ei in Baptismo) primum JEJUNARE debet, et postea baptizari.* Et S. Aug. in *L. de Fide et oper.*, c. 6, ait: *Sine dubio ad Baptismum non admitteretur, si per ipsos dies, quibus, eamdem gratiam percepturi, abstinentia, JEJUNUS, exercitusque purgantur, etc.* Sed et *Conec. Carthag.* IV, *Cap. 85*, statuit: *Baptizandi diu abstinentia riti et carnium, et manus impositione crebra examinati, Baptismum recipient.* Quanto enim corpus, jejuniis attenuatum, magis constringitur, tanto anima amplius dilatatur, capaciorque evadit, ad gratiam Baptismi eo copiosius recipiendam.

Geniculationibus. *Geniculationes* sunt, quas Graeci *γονυπετασαι* vel *γονυκλιασαι*, *genusflexiones*, appellant, jam antiquissimis temporibus in oratione adhiberi solita. Unde in *L. de Cor. mil.* c. 5. Noster de geniculis *adorare* dicit. Et in *L. ad Scap.*, c. 4, ait: *Quando non geniculationibus, et jejuationibus nostris, ciuiam siccitudines sunt depulsæ? etc.*

Est ergo geniculatio signum reverentiar, submissio-
nis, aut *adorationis*; atque sic s. PETRUS, resuscitator Tabitham, *ponens genua oravit.* *Act.*, IX, 40. S. PAULUS, Mileto discessurus, *positis genibus oravit cum omnibus*, etc. (*Act.*, XX, 36). Idemque in *Ep. ad Ephes.*, III, 14, ait: *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi.* Quin et in Veteri Testam. inter orationes flectebantur genua. Nam et *SALOMON* in dedicatione templi prolixam illam orationem *III Reg.* 8, peragens, *utrumque genu in terram fixerat* (*Ib.*, v. 54). Et DANIEL, VI, 10, *orans flectebat genua sua, et adorabat, confitebaturque coram Deo suo*, sicut et ante facere consueverat. Sic et *ESDRAS*, (IX, 5) de se ipso dixit: *Curvari genua mea, et expandi manus meas ad Dominum.* Sic et illi in Novo Testam. qui gratiam sanationis petituri ad Christum

Acedebant, genu flexu rogabant, ut *Matth.*, XVII, 40, *accessit ad eum homo γονυπετων αὐτῷ, genibus provolutus ante eum*, etc. Et Marci (I, 40), *Accessit ad eum leprosus, deprecans eum, et γονυπετας αὐτὸν, genu flexo, dicit ei, etc.* Et sic alii alibi. Quid vero, quod Christus ipse in monte Oliveti (*Luc.*, XXII, 41) ὡριζάμενος προσκύπτει, positis genibus orabat? Et hie est, quem DEUS exaltavit... ut in *Nomine JESU τὸν γένον κάμψει*, omne genu flectatur, etc. (*Philipp.*, II, 10).

Maxime igitur convenit, etiam baptizandos in genna procumbere, et *DEUM orare pro tam illustri dono*, per quod, cum antea in peccatum lapsi fuissent, deinde erigantur ad salutem; namque, ut Author *QQ. ad Orthodox.* in *Resp. ad Q. 145*, ait: *γονυπετατο σύμποδοι ἐστὶ τὰ τοιαύτα πρωτότοκα πρωτωτόκους. Genuum flectio signum est lapsus in peccata.*

Pervigiliis. *Pervigilium*, Graecis πανηγυρίσμα, proprie loquendo, est longius durans, ac per totam noctem, vel saltem magnam ejus partem, protracta vigilia; cum alias *vigilia* simpliciter dicta, sit somni etiam per brevius tempus repressio. Utriusque discrimen accurate notavit Martialis, *I. V. Epig. 70*:

Nam rigitare leve est, pervigilare grave.

Unde et Arnob., *I. IV Instit.*, inquit: *Quibus sancta illa pervigilia consecrata sunt, et panhydromi graves, etc.*

Minime autem hic nobis sermo est de gentilium pervigiliis, de quibus Cic., *I. II de LL.*, ait: *Novos Deos, et in his colendis pervigilations, sic Aristophane vexat, etc.* De his etiam Tacitus (*I. V Annal.*, c. 44) loquitur: *Lectisternia et pervigilia celebravere famina, quibus mariti erant. Sed apage ista, cum maximis plerunque obscenitatibus conjuncta! nobis enim de longa sanctioribus pervigiliis agendum est, jam in prima Ecclesia, ut satis vel ex ipso Tertulliano nostro discimus, frequentatis. Erant autem haec pervigilia aut publica, qua ab integro enjuslibet Ecclesiæ et cetera, aut privata, qua a singulis domi sume celebrabantur. Illa singulis festis solemnioribus, atque Martyrum etiam memoris, premittebantur: haec inter privata penitentia opera erant, presertim, et frequentius, a baptizandis suscipienda: unde S. Greg. Naz. *Orat.* in *S. Lavac.* ita Catechumenum instruit: *Bona tibi auxilia erunt ad ea, quae desideras, consequenda, vigilie, jejunia, chameunia (humi dormitiones) orationes, lachrymæ, arreunæ, indigentum opitulatio, etc.* Atque his *vigilis* in Antiqua Ecclesia semper *jejunia* incepcebantur, postea autem, ob subreptentes abusus abrogatis vigilis, una cum solo eorumdem nomine, *jejunia* retineta fiere.*

Delictorum. Sicut peccata nulli hominum in hac providentia remittuntur, absque prævia eorum per actum quendam penitentia retractatione, ita et adultis ad remissionem peccatorum actualium, quam Baptismus præstatabat, adeoque ad hunc ipsum fru-
cuoso suspicendum, necessarii erant actus quidam penitentia, et quidem exteriori quadam signo mani-
festati, publica videlicet peccatorum confessione; ita enim antiquissima quoque monumenta testantur. Sic enim S. Justin. *M. in Dial. cum Tryph.* p. m. 177, dicit, etiam in antiquo Testam. ablutiones non pro-
fuisse, nisi antea penitentibus, ita inquiens: *τοῦτο ἔχειν τὰ γένη τὸ σωτήριον λαυρὸν ἢν δὲ εἰπετε τοὺς μεταγνῶντας τὸν πατέρα, hoc est illud Baptisma, quod solū penitentes purificare potest.* Quanto autem id rectius ad Baptismum nostrum *Apol.* II. requirit, p. m. 73. ita inquiens: *Ἐύχεσθαι τε καὶ οἰτεντούς τε πάρα τοῦ Θεοῦ τῶν προημετρημένων ἀρσινού διδάσκονται ὑμῖν συντεχομένων, καὶ συντετεύονται αὐτοῖς.* *Ἔπειτα ἀγορταὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἔνθα ὅδοι ἔστι, κ. τ. λ.* *Orare autem et petere jejunantes a DEO præcedentium peccatorum remissio-*

pere vacaret, facile integras corollas nectere possem. A

VI. Ceterum ex sola et quacumque *stylis* discordantia, nisi aliorum, et graviorum quidem, argumentorum adminicula concurrant, vix authorem suspectum fieri, ne dicam, aliquid contra eumdem decerni posse, pridem sensere alii optimae note Critici, ex quibus vel unum adduc *Galielnum Caveum*, qui in *Hist. sua Liter. Prolegomenis Sect. IV.* n. 64. tum denum *ad Tertium seu suppositionis*, argumentum praebet ait, *si stylus, totiusque orationis contextus, sit longe diversus ab eo dicendi charactere, quo in genuinis suis usus est auctor.* Atquin vero adeo non longe diversum quisvis legens deprehendet, ut potius praeter pauca quasdam phrases, paulo excitiores, et in aliis Tertulliani scriptis vix occurrentes, Afrum illud, ac concussum eloquii genus, uni ferme Tertulliano proprium, illa deinde stylis velut quedam majestas, sensuunque in singulis prope verbis ubertas, illa grandis eloquentia, que, utut dura sit, nescio quomodo tamen lectorem vel invitum ad se rapere potest, non minus in hoc libro triumphet: ut nil dicam de aliis phrasibus, ex aliis ejusdem libris tam sedulo expressis, quas suis locis studio e annotabto.

VII. Fatetur dein ipse Beatus Rhenanus, *authorem hujus libri verbis et figuris iisdem uti, et quisquis fuerit, ejus indubie esse savuli, et Tertullianum studiosissimum; quidni vero TERTULLIANUM ipsum? quis enim alius stylum ejus, certe singularem, et vix a quoquam imitabilem, tam scite expresserit, ut apud S. Paciamnum, Sac. IV. scriptorem, omnesque alios per plus quam XI. Sæcula ad Erasmum usque, pro ipso Tertulliano fefellerit, et nulli unquam ex stylis diversitate quidpiam de alio Libri hujus authore subolerit?*

VIII. Tandem ergo ex illa qualicunque demum styli discordantia plus argui non posse censemus, quam Tertullianum, cum adhuc vegetori esset ætate vivaciorique ingenio, hanc scriptionem suscepisse. Solent enim ingenia ejusmodi servida ac agilia, instar apum per varios flores circumvolitare, atque ex alienis etiam rebus allegorias et metaphoras exsugere, suumque in alvear comportare, etc. Solet item ætate sensim provectioni subsidere stylus, temperatiorque et robustior fieri. Sic quoque ipse Oratorum Princeps TULLIUS Orationes suas pro P. Quintio, et Roscio Amerino (quarum priorem, omniumque primam, annos, ut A. Gell. Noct. Attic. lib. XV: cap. 28. perhibet, natus 26, alteram mox anno seq. in judicio dixerat) floridis ejusmodi elegantiis, posteriorem præsertim, nonnihil intemperantius conspersisse (nimurum a Malone, ultimo magistro suo ab hac sermonis ubertate frustra exhibito illius tam vivo florentique ingenio) quibusdam videtur, ab aliis vero laudatur etiam; nam aduliori sensu ætate, sponteque decido hoc florum ornata in fructus eo constantiores maturassebat, atque velut consolidabatur virilior deinceps eloquentia: gravitas ac majestas.

IX. Et denique haud facile scriptorem quisquam reperiet, qui perpetuo sibi constet, præsertim si non uno continuo opere protraxerit, sed per varias, ne-

A que cohaerentes materias, variis temporibus, anque ipsis interpolatas, circumduxerit calamum. Et enim quædam suapte natura tristior aut humilior, que exsueca magis, que juvenilis quoque ingenuorem satis retundat atque deprimat, et ad quam suculenta ceteroquin virorum eloquentia exarescat: autem alia rursus materia suavior, amoeniorque, si ipsius auctoris genio accommodatior, que laudius ceteroquin ingenium satis excitare ac stimulat: est denique ita vivax, ac radiosum quidem diffundens, que scribentem penitus incendere, ac inflammarie, quin et ex senectute jamjam cineris consopitos igniculos quandoque suscitare vale. Sunt deinde alia quoque, scribenti aliunde, se vult per obliquum, advenientia, que tamen ad ejus ingenium, ut ita dicam, alterandum, quandoque multa possunt. Quid mirum igitur, si neque Tertullianus undeque sibi constet, sed, cum primus, licet in aduliori ætate, se ad scribendum contulit, nonnulli alacriori stylo usus fuerit, deinceps in aliis ejus libris nonnihil magis subsidente, majorique eruditus apparatus ornatum velut compensante. Sed hæc παρόδη, quanquam nonnihil prolixius, dicta sum.

X. Si jam vero TEMPUS ipsum scriptionis, propter propinquus (quamquam id precise fieri nequeat) designandum sit, ita opinor, hanc tractationem circa ante A. C. 200, et verisimiliter anno 197, aut fortasse maturius, literis consignatam fuisse, certe autem hujus, et alterius de Baptismo scripti, tempus hanc procul invicem distare.

XI. Auero librum de Baptismo huic de Passione, an hunc illi, scribendi ordine, subjunxit, vix quidquam determinari potest. Verisimilius tamen, mihi quidem videtur, subjunxisse; si enim hunc de Pœnitentia præmisisset, credo, in cap. ultim. de Baptismo, ubi de Pœnitentia Baptismo instar præparationis præmittenda, agit, hujus, ceu jam alibi fusiis pertatæ, nonnullam mentionem facturum fuisse. Certe autem, in ipso libro de Baptismo, ad finem cap. II. Lectores suos ad alium de eodem tractatum, jam ante græco sermone exaratum, soliter remittit. Quis ergo male videbitur opinari, si materiam hanc de Pœnitentia, quam ad calcem libri de Bapt. nonnulli levius perscrinxerat, novo consilio, et in peculiari libro ampliorem ejus tractationem postea suscepisse dicatur, et quidem partim in Catechumenorum gratiam, ut hi eo majorem de Baptismi pretio considerationem conciperent, quem intelligerent tam laboriosæ pœnitentiae operibus comparandum esse? Quid ergo in his se eo ardenter deinceps studio exercerent, ut tam largiter propositum Baptismi præmissum, ejusque gratiam, eo certius consequerentur, ex quo tamen deinceps conservarent?

XII. Denique vero præclarum de hoc libro judicium audiendum est, quod ipse beatus Rhenanus, vir magni judicii, in præmisso ad eumdem argumentum tulit, nempe *Commentarium hunc esse ejusmodi, si theologi eum debeant ad ungnem ediscere; non ergo, pergit, monumentum est antiquitatis; tam uel*

promissionis filii sumus. Ib. v. 28.

Peculia. Non *temporalia* tantum, sed *spiritualia* maxime, novae huic vite sustentanda necessaria, aut mire conduceantia.

Apertum est vobis. Matth. VII, 10 et seqq. Tandemque ibi Christus subjicit: *Si ergo vos, cum mali*

A sitis, nostis bona data dare filii vestris, quanto magis pater vester, qui in celis est, dabit bona petentibus se.

Peccatoris. Insigne humilitatis specimen! Quam autem alius se ipso Tertullianus, deinceps *Montani* sui spiritu (non afflante utique, sed inflante) tumens!

DISSERTATIO,

DE AFFINITATE INTER BAPTISMUM ET POENITENTIAM, SEQUENTIS LIBRI AUCTORE, ET EJUSDEM SCRIPTI TEMPORE.

I. Postquam ergo Tertulliani *Librum de Baptismo* absolvimus, non recto quidem et communis Sacramentorum nostrorum ordine, altamen neque *per salutem*, ad ejusdem *Librum de Pœnitentia*, pariter notis quibusdam illustrandum, deferimur; nam et ipse Author Sacraenta intermedia, *Confirmationem et Eucharistiam*, non penitus transiliit, sed illam quidem in prioris sui Libri Cap. VI et VII velut quoddam *Baptismi* complementum, haud perfuntorie tractavit: hanc vero Cap. XVI (ut ibi notavimus) saltem leviter attigit.

II. Est autem præterea singularis quedam, vel ipsius necessitatis ratione, inter *Baptismum* et *Pœnitentiam* connexio. Cum enim rerum omnium Creator DEUS Primum Hominem in hoc Universum, cœu patentissimum mare quoddam, effudisset, ac toti humano generi deinceps velut *Archithalassum* dedisset, is vero noxia cupiditatis sue fluctibus abreptus, navim suam in durissimum scopulum *Peccati originalis* allisisset, ac non sui solius, sed nostrum omnium miserrimum naufragium fecisset, immensa SALVATORIS nostri BONITAS primam nobis porrexit *tabulam*, BAPTISMUM, qua arrepta in portum salutis denuo emergeremus. At vero cum in ipso hoc portu plurima hominum, novis rursus fluctibus involvendorum, naufragia futura prænosceret, labefactatae nimiumque instabili voluntati nostræ, idem Sacramentorum Institutio Christus secundam post naufragium tabulam PŒNITENTIAM, nobis projicit, qua adjuti denuo in securum littus enatremus. Atque hic quidem ille BAPTISMUS est, quem Conc. Trid. Sess. XIV, Cap. 2. LABORIOSUM appellat; in quo sane per ardua Pœnitentiae opera vehementer elaborandum est, ut delicta non jam alieno aquarum fonte, sed propriis nostris lacrymis eluanus.

III. Itaque sequens Liber priori eo aptius a nobis subjungitur, quod prior ille in ipsam Pœnitentiam, tanquam preparationem Baptismo in adultis necessariam, desierit, hic vero, idonea velut commissura, eandem latius prosequatur, et illam quoque Pœnitentiam, qua post Baptismum relapsis superest, enucleatus pertractet.

IV. Non una autem inter Baptismum et Pœnitentiam differentia est. 1° quidem ratione *finis*; est enim Baptismus institutus præcipue ad dclendum *peccatum originalis*, et reliqua in adultis eidem adhaerentia; deinde ut per illum homo aggregetur Populo Dei, fiatque membrum Ecclesiæ; neque enim alius ad eamdem, quam per hanc Baptismi, omnium Sacra-

mentorum primi, et cum primis necessarii, *januam*, ingressus pater. At vero Pœnitentia adlibenda est ad delenda peccata *actualia*, ac præcipue ea, quæ post Baptismum deinceps commissa sunt. 2° ratione *effectus*; nam in Baptismo una cum *culpa* auferitur quoque omnis *reatus pœnae*, tam *æternæ*, quam *temporalis*: Pœnitentie autem quoad posteriorem hunc, non jam eadem efficacia est: remanet enim poena temporalis in purgatorio persolvenda, nisi in hac vita pro peccatis plena *satisfactio* per opera pœnitentiae præstata fuerit. 3° ratione *intrinsecæ sue naturæ*; Baptismus enim est *regeneratio*, spiritualis nimirum, et secundum *aninam*, quæ, sicut generatio *carnalis*, nonnisi semel fieri potest; atque ideo Baptismus in eo, qui eundem semel valide suscepit, reiterari nequit, hinc velut impresso quodam sigillo, *charactere* videlicet, obsignatus. At Pœnitentia fit in forma *judicii* in quo homo tanquam *reus*, siue simul *accusator*, a delictis suis absolvitur. Sicut autem reus post novum quodlibet delictum, atque relapsus, ad tribunal humanum pertrahi potest, ita post Baptismum lapsus, cum semel pœnitentiam egit, eadem, cum denuo relapsus fuerit, toties eidem iteranda est, ideoque nunquam charactere quodam obsignatur, quoniam nec misericordia DEI deinceps eidem occiditur. 4° ratione *necessitatis*; Baptismus enim omnibus hominibus, etiam *parvulis* (qui tamen nonnisi *peccato originali* coinqinati sunt) ad salutem necessarius est: pœnitentia vero solis *adultis*, qui peccatis propria voluntate, seu ante, seu post Baptismum commisis, obnoxii sunt; nec de *peccato originali* vera ac proprie dicta pœnitentia, sed nonnisi in latiori sensu, cuiuslibet nimirum displicentiæ D ac detestationis mali præteriti, agi potest. Consultio autem prætereo alias differentias; cum impræsentiarum de *Sacramento Pœnitentia* abstrahere animus sit.

V. Nunc ad *AUTHOREM* hujus Libri veniendum est; quem quidem Tertullianum esse, nemo neque olim dubitavit, neque nunc dubitat. Unus erat *Erasmus Roterdamus*, cumdem Tertulliano detrahere conatus, quem nonnisi *Beatus Rhenanus* secutus est, uterque uni huic argumento, satis utique imbecilli, innixus, *stylis diversitati*. Atque hunc quidem non nego in hoc libro paulo *floridiorem* esse, sed non magna a reliquorum, etiam quos extrema ferme ætate scripsit, diversitate, et solum in quibusdam *allegoriis* ac *metaphoris* paulo illustrioribus sita. Quod si vero similes flosculos ex aliis ejusdem areolis decer-